

TANJORE SARASWATI MAHAL SERIES 14.

ANDHRA KAMANDAKAMU

BY

JAKKARAJU ~~VENKATAKAVI~~

Critically edited with Introduction and notes

BY

Sri VETURI PRABHAKARA SASTRI,

Reader in Telugu,

S. V. O. Institute, Tirupati.

PUBLISHED BY

S. GOPALAN, B.A., B.L.,

Hon : Secretary,

for the Administrative Committee,

T. M. S. S. M. Library, Tanjore.

1950.

Price Rs. 2-8-0.

PRINTED AT
THE "RATHNA PRESS,"
TIRUPATI.

PREFACE.

We are publishing in the following pages a rare Telugu work on the Science of Government or Politics available in the Saraswathi Mahal Library. It is entitled KAMANDAKA NĒETI SASTRAM, and its author is one ZAKKARAJU VENKATA KAVI who lived about 1584 A. D. KAMANDAKA wrote on the subject of statecraft after KAUTILYA, and his work contains tributes to the famous CHANAKYA, who is described as having "churned the nectar of the science of Polity from the Ocean of Political Sciences". KAMANDAKA himself is an authority on the subject acknowledged by Sanskrit, Telugu and Tamil writers from ancient times. The author of this Telugu work closely interprets his thoughts and says in his concluding verses that his work is a translation of KAMANDAKAM.

The theme of this book is bound to appear quaint to us in these days of democracy. Many of the chapters like those on army, war and the machinery of Government are necessarily far too out of date for the present times. But the book contains utterances of value for all times on questions like the qualification of rulers, ministers and ambassadors, friendship, and on how to influence others. A book of this kind can not avoid being sophisticated by focussing attention on the ruler's duties rather

than his rights; and by insisting on high moral standards for the leader of men, its author escapes from the doubtful distinction earned by Machiavelli.

There is a melancholy interest attaching to this publication. Its distinguished Editor, Sri V. Prabhakara Sastri, Reader in Telugu, S. V. O. Institute, Tirupathi, breathed his last just after finishing this edition. He has placed us under a deep debt of gratitude by taking up this work. His massive scholarship in Sanskrit and Telugu is well-known and his contributions to Telugu literature are varied and rich. He took very keen interest in the Saraswathi Mahal Library and knew its Telugu section inside out. His death is a great loss to us just at a time when we have commenced to publish our Telugu works.

We have no doubt that his able edition of this work will rouse keen interest among Telugu scholars.

We are grateful to the Government of Madras for the timely help given to us to publish this and other works in our Library.

Tanjore, }
1950. }

S. GOPALAN,
Hon : Secretary,
T.M.S.S.M. Library Committee.

General Editor's Introduction to the Madras Government Oriental Series.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like philosophy, Medicine, Science, etc., early in May 1948. Important manuscript Libraries in the Madras presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoji's Saraswathi Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10, Education dated 4-4-1949 constituted an expert committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publications. The following are the members of the Committee :—

**The Name of Personnel of the Committee
Constituted for Selecting Manuscripts for Publication.**

- 1 Sri T. M. Narayanaswami Pillai, M.A., B.L.
- 2 „ R. P. Sethu Pillai, B.A., B.L.
- 3 „ C. M. Ramachandra Chettiar, B.A., B.L.
- 4 „ R. Krishnamoorthy, (Kalki).
- 5 „ Dr. N. Venkataramanayya, M.A., PH.D.
- 6 „ M. Ramanuja Rao Naidu, M.A.
- 7 „ V. Prabhakara Sastri.
- 8 „ N. Venkata Rao.
- 9 „ H. Sesha Ayyangar.
- 10 „ Masti Venkatesa Ayyangar.
- 11 „ M. Mariappa Bhat, M.A., L.T.
- 12 „ Dr. C. Achyuta Menon, M.A., PH.D.
- 13 „ C. Kunhan Raja, M.A., D. PHIL.
- 14 „ A. Sankaran, M.A., PH.D., L.T.
- 15 „ P. Rama Sastri.
- 16 „ S. K. Ramanatha Sastri.
- 17 „ Dr. Abdul Haq, M.A., D. PHIL, (Oxen).
- 18 „ P. D. Joshi.
- 19 „ S. Gopalan, B.A., B.L.
- 20 „ Afzul-u-Ulma Hakim Khader Ahamed.
- 21 „ T. Chandrasekharan, M.A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kannda, Malayalam, Marathi and Islamic languages. They met during the month of May 1949

at Madras and at Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G. O. No. Mis. 2745 Education dated 31-8-1949 and they decided to call these publications as the "MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES", and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras-5, as the General Editor of the publications. The following manuscripts have been taken up for publication during the current year.

**'A' From the Government Oriental
Manuscripts Library, Madras.**

—♦—♦—♦—
TAMIL

1. Kappal Sastram.
2. Anubhava Vaidya Murai.
3. Atthana Kolahalam.
4. Upadesa Kandam.
5. Colan Purva Pattayam.
6. Konga Desa Rajakkal.
7. Sivajnana Dipam.
8. Sadasiva Rupan, with commentary.

TELUGU

1. Sangita Rathnakaramu.
2. Aushadha Yogamulu.
3. Vaidya Nighantu.
4. Dhanurvidya Vilasamu.
5. Yoga Darsana Vishayamu.
6. Khadga Lakshna Siromani.

SANSKRIT

1. Vishnarayaniyam.
2. Bhargava Nadika.
3. Hariharacaturangam.
4. Brahma Sutra Vritti, Mitakshara.
5. Nyayasiddhanta Tatvamrutam.

MALAYALAM

1. Garbha Chikitsa.
2. (a) Vasthulakshanam.
(b) Silpasastram.
(c) Silpavishayam.
3. Mahasaram.
4. Kanakkusaram.
5. Kriyakramam.

KANNADA

1. Lokopakara.
2. Rattamata.
3. Dikshabodhe.
4. Asvasastram.
5. (a) Aushadhgalu.
(b) Vaidya Vishaya.
6. Sangita Ratnakara.
7. Supasastra.

ISLAMIC Languages.

1. Jamil-Al-Ashya.
2. Tibe-E-Faridi.
3. Tahquiq-Al-Buhran.
4. Safinat-Al-Najat.

**'B' From the Tanjore Maharaja Serfoji's
Saraswathi Mahal Library, Tanjore.**

TAMIL

1. Sarabendra Vaidya Muraigal (Diabetes.)
2. Do. (Ear Nose, Throt, Head.)
3. Konganar Sarakkuvaippu.
4. Tiruchitrambalakovaiyar with padavurai.
5. Sarabendrarr Vaidya Murai (Anaemia).
6. Talasamudram.
7. Bharatanatyam.
8. (a) Pandikeli Vilasam Natakam.
(b) Pururava Chkravarthi Natakam.
(c) Madana Sundara vilasa Natakam.
(d) Percy Macqueen's Collection in the
Madras University Library of Folklore.
9. Ramayyan Ammnai.
10. Sarabendra Vaidya Murai (Asthma,
Cough and other lung diseases).

TELUGU

1. Kamandaka Nitisarāmu.
2. Tāladasapranadipika.
3. (a) Raghunatha Nayaka Abhyudayamu.
(b) Rajagopala Vilasamu.
4. Ramayanamu by Katta Varadaraju.

MARATHI

1. Natyasastra Sangraha.
2. (a) Book of Knowledge. Vahi
(b) Folk songs.
(c) Doradharun Veni Padhati.
(d) Aswasa Chatula Dumni.
3. (a) Pratapasimhendra Vijaya Prabandha.
(b) Sarabendra Thecrthavali.
(c) Lavani.
4. Devndra Koravanji.
5. Bhakta Vilas.
6. Sloka Badha Ramayana.

SANSKRIT

1. Aswasastra with Tricolour illustrations.
2. Rajamriganka.
3. Chikitsamritasagara.
4. Geetagevinda Abhinayam.
5. (a) Chola Champu.
(b) Sahendra Vilasa.
6. Dharmakutam - Sundara Kanda.
7. Jataka Sara.
8. Vishnutatva Nirnaya Vykakhya.
9. Sangita Darpana.
10. Beeja Pallava.

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing them with other copies. The Editors have, however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of Publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various Presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

MADRAS, }
1950. }

T. CHANDRASEKHARAN,
General Editor.

ఉపోద్ఘాతము.

—*—

అర్యసారస్వతమున నుపవేదములలో రెండవది "యర్థవేదము. అర్థసంపాదనరక్షణక్రమముల నుపదేశించునది గాన నిది యర్థవేదమునఁ బరంగు. ఇందు రాజధర్మములును అర్థార్జన రక్షణక్రమములును గలవి. బ్రహ్మ లక్షయధ్యాయములుగాను, దుష్టుఁడు 50000, స్కందుఁడు 25000. ఇంద్రుఁడు 12000, వాల్మీకి 6000, బృహస్పతి 3000, శుక్రుఁడు 1000 అధ్యాయములుగాను గ్రంథములు రచించిరఁట. భయంకరములగు నీ పెద్ద గ్రంథములు తిన్నఁగా భుజింప నవకాశము చాలని మనకాలమువఱకు రాక నశించిపోయినవి. వీనిని సంగ్రహించి భారద్వాజుఁడు 700 అధ్యాయములుగాను, గౌరశిరుఁ డనుముని 500 అధ్యాయములుగాను, వ్యాసులు 300 అధ్యాయములుగాను నర్థశాస్త్రములు రచించిరఁట. అవియుఁ బైవాని గతియే చెందినవి. అర్థవేదము సంగ్రహరూపముగాఁ బదునాలుగువేల శ్లోకములతో రచింపఁబడినదఁట. అందీ విషయములు నిరూపింపఁబడినవి.

“చతుర్దశ సహస్రాణి హ్యర్థవేదః ప్రమాణతః
 యత్యై వాష్టాదశాధ్యాయాః సంతి ప్రత్యక్షసిద్ధిదాః
 కల్పాధ్యాయో రసాధ్యాయః ప్రయోగాధ్యాయ ఏవ చ
 ధాతుధాన్యక్రియాధ్యాయో రత్నాధ్యాయ స్తతైవ చ
 త్రపుసీనజయాధ్యాయో లోహాధ్యాయ స్తతఃపరమ్
 మూషామృల్లోఽతగరాధ్యాయో వాదజయ స్తతః
 హేమసంపాదనాధ్యాయః సిద్ధాధ్యాయోఽఖిలార్థదః
 మూలికాశోధనాధ్యాయః పుటాధ్యాయో మహత్తరః

నాగభ్రచంద్రికాధ్యాయో యోగాధ్యాయోఽర్థదాయః :

రాలపాకక్రియాధ్యాయః సింభిన్నాధ్యాయ ఏవచ

విక్రియాకరణాధ్యాయ ఏతే సర్వార్థదాయాః "

అని యామకాష్టకతంత్రమున సున్నది.

అర్థశాస్త్ర మనునామముతోనే వీనిలో రాజనీతి ప్రధానముగాఁ జెప్పఁబడియె. శుక్ర బృహస్పతి విశాలాక్ష బాహుదంతి భీష్మోద్ధవ చాణక్య ప్రభృతులు విస్తరముగా రచించిన రాజనీతిశాస్త్రములలో, జాణక్యనికొటిలీయముమాత్రమే మన కిప్పుడు లభించుచున్నది. బార్హస్పత్యసూత్రము అని యిటీపల ముద్రిత మైనదియు, అముచాణక్య సూత్రము అనుగ్రంథమును సారరహితములు నాథునికములు నని మా యభిప్రాయము. శుక్ర బృహస్పతుల గ్రంథములకు శుక్రనీతి సారమనియు, బార్హస్పత్యనీతిసార మనియు, జాణక్యని కొటిలీయ మునకు, గామందక నీతిసార మనియు గ్రంథములు గలవు.

కొటిలీయము' కేవలము రాజనీతిని దెలుపును. ఇది పదునైదధికరణములుగా 180 అధ్యాయములలో రాజవిద్యావినయగృహాత్మకరక్షణములును, అధ్యక్షలవిధానమును (దుర్గము, పట్టణములు, కప్పము, సుంకము, కోశము, శాసనము, గోవులు, గజాశ్వములు, ధోజనశాల, ముద్ర మొదలగువిషయములపై నధికారం లధ్యక్షులు), వ్యవహార స్వరూపమును చత్వరిష్కారమును, రాజ్యములో నుండునంతశ్శత్రుశోధనము, నేవకాచి పరిపాలనవిధి, ప్రజాసంపత్తును, దేహసంపత్తును, యానాసస సంక్రయణదై వ్యధీభావసంధివిగ్రహ స్వరూపములును, ప్రజాపురుషనేనా మిత్రరక్షణవ్యసనము, చండయాత్రాక్రమము, యుద్ధప్రకారము, సంఘ విధియు, బలవజ్జయోపాయక్రమము, దుర్గలాభోపాయము, ఇంద్రజాల మాయాక్రమములును వరుసగా వివరింపఁబడినవి.

దీనిపై బౌద్ధభిక్షువు ప్రభామతి యను టీకను, శంకరాచార్యులు
 ఆయమంగళను, మాధవమిశ్రయజ్ఞ నయచంద్రికను, భట్టస్వామి ప్రతిపద
 పంచికను వ్యాఖ్యానములుగా రచించిరి. వానిలోఁ గొంత కొంత భాగ
 ములు లభించుచున్నవి. భిక్షుమాధపులవ్యాఖ్యానములు మంచివి.
 భట్టస్వామిది హీనరచనము. అయినను ద్రవిడులును గేరకులును దమ
 చమ భాషలలోనికి దీని ననువదించికొనిరి.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రముకన్నను చాక్షుషీయ మను నర్థశాస్త్రము
 ప్రాచీనగ్రంథము. అర్థశాస్త్ర గ్రంథములలో నెల్ల మిక్కిలి చిన్న
 గ్రంథ మీచాక్షుషీయమే. ఇందు విషయము సూత్రరూపమునను,
 వాక్యరూపమునను సంగ్రహశ్లోకరూపమునను రచింపఁబడియున్నది.
 కొన్ని క్లిష్టస్థలములందుఁ బ్రాచీనసంప్రదాయార్థములకుఁ బూర్వపక్షము
 వాదమాక్షణరూప విమర్శనలతోఁ గూడినసమీక్ష యను నాల్గవరూపము
 గూడ నున్నట్లు తెలియ నగుచున్నది. కౌటిలీయమున నీ సమీక్షరూప
 విమర్శన ముండుటచే నుబోధమై చాక్షుషీయగ్రంథము నణగఁ ద్రొక్కి
 ప్రజాదరణమునకుఁ బాత్రమైనది. ఇట్టి సూత్రరూపరచనలు మనప్రాచీనుల
 ప్రతిభావిశేషములఁ జాటుచున్నవి. ఈ చాక్షుషీయము రాజ్యాంగములకు
 సంబంధించిన విషయముల నణువదియేడింటిని గుఱించి తెలుపుచున్నది.
 ఇందు ప్రథమపటలము ఉద్దేశరూపమున నీ నువదియేడువిషయములఁ
 బేర్కొనుచున్నది. ద్వితీయపటలమున నణువదివిషయములు మాత్రము
 లభ్యము లగుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. మిగిలినది లుప్త మైనది.
 అందు ప్రథమపటల మిట్లున్నది.

శక్యమేకశరీరేణ సీతిమార్గానుసారిణా ।

వ్యవసాయద్వితీయేన సర్వాం జేతుం వసుంధరామ్ ॥

అథాతః పురుషార్థసాధన మర్థశాస్త్రం ప్రవక్ష్యమః -

తద్యథా — 1. సప్తప్రకృతయః 2. సప్తవిధా ప్రవృత్తిః 3. సప్తవ్యస
 నాని 4. సప్తక్షమాకాలాః 5. తిస్రో విద్యాః 6. చత్వారో భోగ

సంగ్రహః 7. శ్రయో విజిగీషవః 8. చతుర్విధా రాజప్రకృతిః
 9. షట్త్రింశద్గుణో రాజా 10. పంచవింశతిగుణోఽమాత్యః
 11. షడ్వింశతిగుణః సేనాపతిః 12. ద్వావింశతిగుణో రాజాధ్యక్షః
 13. షోడశగుణో దూతః 14. ద్వాదశగుణో సాంపత్సరికః
 15. ఏకాదశగుణః పురోహితః 16. పంచాదశగుణో వైద్యః
 17. నవగుణో నాగరికః 18. దశగుణోఽంతఃపురపాలకః
 19. ద్వాదశగుణం మిత్రం 20. షడ్గుణా యాత్రా 21. వింశతివిధం
 యుష్టలింగజ్ఞానం 22. అష్టాంగా బుద్ధిః 23. అష్టాంగా సేనా
 24. అష్టై కోశవిధానాని 25. ఏకాదశేంద్రియాణి 26. త్రివిధో
 మంత్రః 27. చత్వారో మంత్రగుణాః 28. త్రివిధం మంత్రఫలం
 29. పంచాంగో మంత్రః 30. సప్తవిధో మంత్రభేదః 31. చతుర్దశ
 విధ ఉపజాపః 32. పంచవిధః శత్రురుపహంతవ్యః 33. చత్వారో
 నిర్యాణకాలాః 34. ద్వా విగ్రహకాలౌ 35. చత్వారఃసంధారాలాః
 36. ద్వా పంచవర్గా 37. పంచత్రివర్గాః 38. ఏకఏకవర్గః 39. చత్వా
 రోఅర్థసాధనోపాయాః 40. చతుర్విధారంభవృత్తిః 41. చతుర్వి
 దోఽర్థానుబంధః 42. చతుర్విధో నిచయః 43. పంచ దుర్గాణి
 44. దశవిధా దుర్గసంపత్ 45. వింశతివిధం దుర్గవ్యసనం 46. పంచ
 చత్వారింశద్గుణా జనపదదూమిః 47. చతుర్విధం త్యాగస్థానం
 48. చతుర్విధా భృత్యసంపత్ 49. చతుర్విధా పురుషపరీక్ష 50. సప్త
 విధా కార్యవిప్రతిపత్తిః 51. ద్వివిధ ఉపసర్గః 52. ద్వివిధమనుష్టానం
 53. అష్టవిధః శత్రుః 54. ద్వాత్రింశద్గుణః షాడ్గుణ్యసముద్దేశః
 55. వింశతివిధం దుష్టప్రళమనం 56. షడ్విధం బలం 57. అష్టై
 యుద్ధాని 58. అష్టై సంగ్రామభూమయః 59. చతస్రో వ్యూహ
 ప్రకృతయః 60. పంచ వ్యూహాః 61. సప్తదశ వ్యూహభేదాః
 62. ఏకాదశాసీకస్థానాని 63. ఏకాదశసు స్థానేషుసేనా రక్షితవ్యా.
 ఏతేష్యేవ స్థానేషు పరబల మభిహంతవ్యం 64. షడ్విధం విషం

65. ఏకాదశవిధః స్కంధావరనివేశః 66. చతుర్విధా బుద్ధిః
67. ద్వివిధ ఆచారః

ఇతిచాక్షిపేయ్యశాస్త్రే ప్రథమః పటలః

ఈ చాక్షిపేయమందలి విషయసంగ్రహమును బట్టి కౌటిలీయాది గ్రంథముల కిది మూల మని తెలియుచున్నది. చాక్షిపేయ విషయమే కౌటిలీయమున విపులముగ వివృతమై యున్నదని రెంటిని బరిశీలించిన వారికిఁ దప్పక గోచరింపఁ గలదు.

సంస్కృత వాఙ్మయమున నర్థశాస్త్రగ్రంథములు పెక్కు లుండి డివి. కాని దురదృష్టవశమున నవి యన్నియు నశించినవి. బ్రహ్మ, బృహస్పతి, కుక్రుడు, విశాలాక్షిడు, ఇంద్రుడు, మొదలగువారు రచించిన గ్రంథరాజములు కానవచ్చుటలేదు. లబ్ధములగు గ్రంథములలోఁ జాక్షిపేయ కౌటిలీయములే ప్రశస్తములు.

కౌటిలీయకర్త కౌటిల్యుడను నామాంతరముగల చాణక్యుడని పలువు రందురు. ఆ చాణక్యుడు మౌర్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని మంత్రియై యుండుటచేతను, చంద్రగుప్త చక్రవర్తి క్రీ. పూ. 325 నుండి 298 వఱకు రాజ్యమేలె నని యుండుటచేతను ని కౌటిలీయము క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దిపుగ్రంథ మని నుడువవచ్చును.

పదవశతాబ్దిమువఁడగు భోజుడును అర్థశాస్త్రమునఁ గృషినల్పినట్లతని నీతిభూషణ మనుగ్రంథము తెల్పుచున్నది. అందర్థశాస్త్రవిషయము నంతను 1. వినయ 2. వార్తా 3. వ్యవహార 4. రక్ష 5. మంత్ర 6. ఉపాయ 7. విక్రమ 8. యుద్ధ 9. ఉపనిషత్ 10. ప్రశమస్కంధము లని పది విభాగములుగా రచించె నని తెలియుచున్నది. కాని యీ గ్రంథము లభ్య మగుటలేదు.*

* ఇంద్రాక శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ఉపనేదములు అనుపేర రుదిరోద్గారి సం॥ ఆంధ్రవత్రితో పోకటించిన వ్యాసమునుండి విషయము గ్రహింపబడెను.

కామందక సీతీసారము

పైవిధముగఁ బరిశీలితములైన ప్రాచీన రాజసీతిమూలగ్రంథములకుఁ దరువాతఁ గౌటిలీయార్థశాస్త్రమునకు సంగ్రహకారికా రూపమైన కామందకసీతీసారము సంస్కృతమున వెలసినది. ఇది క్రీ. శ. 4-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వముదియు 1-వ శతాబ్దమునకుఁ దర్వాతిదియు నని చరిత్రకారులు గుర్తించిరి. ఏతత్కర్త కామందకుఁడు. ఆతని చరిత్ర మేమియుఁ దెలియరాదు. ఈ కామందకము శిరి ప్రకరణములు గలది. కౌటియార్థశాస్త్రము ననుసరించియే యిది రచితమైనను నిందుఁ గౌటిలీయమున గలవిషయములు గొన్ని కానరావు. కౌటిలీయమున లేని విషయములు నిందుఁ గొన్నిగలవు. ఈ విషయమున “రాజపుత్రుని విద్యాభ్యాసపద్ధతిని నిర్ణయించు సందర్భములో నతఁడు (కౌటిల్యుఁడు) ‘అధ్యక్షులనుండి వార్తను, వత్తప్రయోక్తలనుండి దండసీతిని నేర్పు కొనవలె’ నని చెప్పియున్నాఁడు. ఇతనికి నితర గ్రంథకర్తలకుఁ గల భేదమిదియే. కామందకాదు బిట్టి వ్యవహారానుభవము గలిగినవారు కారు. ఇతరులు వ్రాసిన గ్రంథముల వివేకదృష్టితో విమర్శించి స్వాభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని జేర్చి కామందకుఁడు లోనగువారు సీతిశాస్త్రముల రచించిరి. కనుకనే వారిపుస్తకములందు సందర్భానుచితములగు ప్రశంసలుకూడ నక్కడక్కడఁ గన్పడుచుండును. కౌటిల్యుఁ డట్లుగాక సందర్భోచితముగను వ్యవహారానుకూలముగను వ్రాసియున్నాఁడు.”*

ఈ గ్రంథ మనుష్టుప్లోకాత్మకమైనదైనను వ్యాఖ్యానిరపేక్షముగా నర్థముకానిది. దీనికి జయమంగళ యనియు, మతొకటియు వ్యాఖ్యలు గలవు. తిరువాన్కూరు ముద్రణాలయమువారు ప్రకటించిన జయమంగళావ్యాఖ్యానముతోడిముద్రణమే యున్నవానిలోఁ బ్రకటమైనది. ఇప్పటికి 1900 ఏర్పడకుముందు తడకమళ్ళ వెంకటకృష్ణారాయలను గొప్ప

* కౌటిలీయార్థశాస్త్రము - విశిష్టతము - ముఖమిదిహది వెంకటరంగయ్య

విద్వాంసులు ఈ కామందకమునుఁ దెనుఁగు టీకతోఁ దెనుఁగు లిపిలో ముద్రించిరి. తిరువాన్కూరు ముద్రణమొనకును దీనికిని గొన్ని భేదములున్నవి. కృష్ణారావుగారి తెలుఁగుటీక ప్రకృతమైనది. వారీపద్య కామందకము నెఱుఁగరు.

ఆంధ్రకామందకము — రాజనీతిగ్రంథములు

ఈ కామందకమును క్రీ. శ. 1400 పూర్వకాలముననే యెవ్వరో పద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించిరి. అందలి పద్యములు పెక్కులు మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహృతము లై యున్నవి. సకలనీతి సమ్మతమున మడికిసింగన యీ క్రిందివాని నాంధ్రరాజనీతిగ్రంథములను చేర్కొనినాఁడు. అవి ముద్రామాత్య పంచతంత్రీ బద్దెభూపాల చాణక్య శామ్యవిమర ధృతరాష్ట్రబలభద్ర కామందక గజాంకుశ నీతిసార నీతి ఘోషణ క్షేమేంద్ర భోజరాజవిభూషణ పురుషార్థసార భారత రామాయణాది మహాకావ్యంబులు పురాణేతిహాసంబులు కందనమాత్య నీతితారావళి లోకోక్తి చాటుప్రబంధంబులును. వీనిలోఁ బెక్కుగ్రంథములు నష్టమునైనవి. సింగన ఆయాగ్రంథములలోని పద్యములను బెక్కింటిని తన గ్రంథమున నుదాహరించికొనినాఁడు. అందు బద్దెననీతి యొకటి మాత్రమే యిప్పుడు లభించుచున్నది. సకలనీతిసమ్మతమును బోలె శ్రీరామకృష్ణకవిగారే తొలుత నీబద్దెననీతిం బ్రకటించిరి. సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహరింపఁబడిన ప్రాచీన కామందక పద్యములు కొన్ని యిచటఁ జూపుచున్నాఁడను.

ఉ॥ స్నానవిలేపనాభరణచారుసముజ్జ్వలగాత్రుడై శుభ
స్నానము నాత్మదత్తవననస్ఫుటమూర్తియు నైనదేవులకా
స్థానము నేర్చి వారి సదనంబుల కేగక చేయుచు న్నిజా
ధీనమనస్కుడై సతులతీపులు నమ్మకయున్కి యెవ్వగు॥

(సకలనీతిసమ్మతము. పద్యము 288 ; ఆంధ్రకామందకము: అ. క. వ. 138.)

సీ॥ గురువులఁ బ్రణమితవరభక్తియుక్తుల
 సద్భావచేష్టల సజ్జనులను
 సుకృతకర్మంబుల సురల భాసురులను
 మృదులమనోవృత్తి మిత్రజనుల
 బాంధవజనుల సంభ్రమచేష్టితంబులఁ
 గామినీజనములఁ బ్రేమములను
 దాసజనంబులఁ దగుప్రసాదంబుల
 నితరుల దాక్షిణ్యవతురవృత్తి

గీ॥ నాత్మవశ్యులఁ గావించి యన్యకర్మ
 నింద సేయక సత్కర్మనిష్ఠుఁ డగుచుఁ
 జారుకారుణికత్వము సర్వలోక
 మధురవాక్యము గలవాఁడు మనుజువిభుఁడు ॥
 (న. స. పద్యము 158, అం. కా. అ. 2. ప 57, 58.)

సీ॥ భుజగము విషమును బొడఁగాంచి కూయును
 శుకభృంగరాజశారికలు వెఱచి
 లలిఁ జకోరములకన్నులు విరాగము లగుఁ
 గ్రౌంచంబు చాల మదించి తిరుగు
 విషదర్శనంబు గా వెసఁ జచ్చుఁ గోకిల
 గ్లాని జీవంజీవకమున కొదవు
 పీవిముఖంబున వెసఁ బరీక్షితములై
 తనరిన యన్నము ల్గొనఁగవలయు

ఆ॥వె॥ జనవిభుండు గడుఁ బృషన్మయారావళి
 తద్గృహంబునం దుదారలీల
 విధువవలయుఁ బెంచి వెస దానిఁ బొడఁగన్న
 పాము దనకుఁ దాస పఱచుఁగాన ॥
 (న. స. ప. 257, అం. కా. అ. 3. ప. 99.)

సీ॥ భద్రసేనుఁడు నిజపత్నియింటికిఁ జన
 సరనితోఁబుట్టువ యతనిఁ దునిమెఁ
 దల్లిమంచముత్రింద నల్లన యడఁగి తాఁ
 బుత్రుఁడ కారూఘఁ బొడవడంచె
 లాజబు విషమున నోజించి తేనియ
 యని రాశిరాజుఁ దవ్వనిత యడఁచె
 గరళాక్తమేఖలాఘనమణి సౌవీర
 భూపు వైరంతు్య నూపురముచేత

గీ॥ జాతుషంబగు శత్రుంబు జడ నిడికొని
 రమణి తా నొక్కరిత విదూరఘని జంపు
 పెఱిఁగి నమ్మక సతియింటి కేఁగఁ జనదు
 కెరలి శత్రులనయిఁ బ్రయోగింపవలయు.
 (న. న. ప. 287: ఆం. కా. ఆ. 3. ప. 140.)

పం॥ అరివరు శత్రుదుర్గమును నాతనిబంధునుహృద్విభేదముకా
 బురధననైన్యసంపదలపోడి మెఱుంగుట కృత్యవత్త వి
 స్తరపరిసంగ్రహం బతనిజానపదాటవికంబు సాధ్యముల్
 దిరమిడి యుద్ధసారము విధిజ్ఞత యన్నివి దూతకర్మముల్ ॥
 (న. న. ప. 382. ఆం. కా. ఆ. 5. ప. 77.)

సీ॥ బాలుండు వృద్ధుండు పటుదీర్ఘ రోగియు
 నిల నిజజ్ఞాతిబహిష్కృతుండు
 భీరుకుండును గడు భీరుజనుండును
 లుబ్ధుండు మఱియును లుబ్ధజనుఁడు
 సతతవిరక్తప్రకృతియైన సృపతియు
 విషయరసాసక్తవిరళమతియు
 మఱియును బహుచిత్తమంత్రుండు దేవతా
 బ్రాహ్మణనిందాపరాయణుండు

గీ॥ దైవహతకుండు దైవచింతనపరుండు
వ్యసనదుర్భిక్షకుడు బలవ్యసనపరుడు
లలి నదేశస్థబహుశాత్రవుడును గాల
యుక్తుడును సత్యధర్మవియుక్తమతియు.
(స. స. ప. 526.)

కం॥ ఈ యిరువదుపురతోడకా
బాయక విగ్రహమునేసి పైకొనుటయు వా
రేయెడ మార్కొనక బల
శ్రీ యతి వశవర్తు లగుచు సిరి యిత్తు రిలకా.
(స. స. ప. 527: ఆం. కా. అ. 4. ప. 70.)

సీ॥ దక్షిణానిలముఁ బ్రదక్షిణాగ్నియు నధ్వ
సంతతోత్సాహంబు సాధువాద
చారుచుంగళపాతకారవంబు సుహృష్ట
పుష్టజనంబును బొలుపుమిగుల
నతిమనోహరముగా నరసి చెప్పినకుభ
కలితలక్షణములు గలిగియున్న
యట్టివేలంబు ప్రఖ్యాతమై పొలుపొందు
నతికుభమై యుండు నధికశత్రు

ఆ॥వె॥ జయము గలుగునట్టి చందంబు.....
నందగ విపరీత మయ్యెనేని
యవజయంబు నొందునట్టి చందము లేల్ల
వెఱిగి న్నవతి నిశ్చయింపవలయు ॥
(స. స. ప. 810. ఆం. కా. అ. 7. ప 89.)

ఉ॥ ఒక్కటఁ గూటయుద్ధమున నుక్కఱ శత్రు వధించినఁ జయం
బెక్కుడు గల్గి పాప మొకయింతుక పొందడు నిశ్చయంబు సే
చుచున్న వ్రోజుసూనుఁ డుట కొక్కయెడ న్నుడురేయి నిద్రమైఁ
బొక్కిన పాండునందనులఁ జూచి వధింపడె సౌప్తికక్రియఁ
(న. న. ప. ౧౧4; ఆం. కా. ఆ. 8. ప. 50.)

ఆంధ్రకాచుంధక నీతిసారము — గ్రంథరచనము.

ఇది ప్రాచీనకామందకమంత రసవంతము కాదేమో కాని
శబ్దభుద్ధియు విషయ పై శద్యమును, ఉత్తమరచనము మున్నగు
సుగుణములతో నొప్పుచున్నది. ఇం దాంధ్రదేశపు రాజనీతి సంప్ర
దాయములు కొన్నిగలవు. ఆంధ్రదేశపు రాజనీతిపరిధాపాపద
ములు కొన్ని యచ్చటచ్చటఁ గలవు. రాజనీతిశాస్త్ర పరిశోధకులు
వానినెల్ల సుద్ధృతింపవచ్చును. రాజ్యముచే పోవుచున్న యీ కాల
ములో నీ రాజనీతిగ్రంథములు చరిత్రకారుల శాస్త్ర నిర్మాణ
క్రమాది చరిత్ర పరిశీలనమున కేగాని రాజ్యాంగ ప్రయోజనమున
కుపకరింపవు. కాని లోకవ్యవహారజ్ఞానము పీనివలన విశేషముగా
లభింపఁగలదు.

కృత్తికర్త — గ్రంథరచనాకాలము.

మ॥ రమణీయంబుగ శాలివాహకవర్షంబుల్ గతంబై సహ
స్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగాఁ బ్రౌఢిం దెనింగించి రౌ
ర మహిం దిమ్మయ్యవేంకటాద్రివిభుపేరఁ పేడ్కఁ గామందకీ
యము శ్రీ వేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వద్బంబునన్ రూఢిఁగా ॥
అను నాశ్వాసాంత పద్యమునుబట్టి యిది రామకృష్ణ కవులచే
రచితమని తెలియుచున్నది. కొందఱీ గ్రంథము రామకృష్ణ
కవులను జంటకవులచే రచితమని యందురు గాని యందు

కాధారము కాసరాదు. ఆశ్వాసాంతగద్యముఁ బట్టి యిది యొక్కని పేరే యని తెలియనగును. పై పద్యమున బహుపదన ముండుట పూజార్థము కావచ్చును.

కృతిపతి.

ఈ కామందకకృతి నందికొనినది కొండ్రాజువెంకటాద్రిరాజు. ఈతఁడారవీటి చంశస్థుఁడగు కొండ్రాజుతిమ్మరాజుకుమారుడు. తెనాలిరామకృష్ణనిపాండురంగమాహర్ష్యమునకుఁ గృతిపతియగు విహారి వేదాద్రి మంత్రికి యజమానియగు పెద సంగభూపాలు నకుఁ జెల్లెలికుమారుడు.

ఈ వెంకటాద్రి రెట్టమత మనెడిజ్యోతిషగ్రంథమునుగూడ నొకత మందినాడు.

మ॥ కపటారాతి విభంజనోద్ధతమతీ : కర్ణాట సింహాసనా
ధిపతి ప్రాప్తరమాధురీణ : కరుణా భీ : కంతుసౌందర్య : రా
శ్యప సర్గోత్ర పవిత్ర : సమ్రతరవాచానైపుణీ నిర్జితా
హిప : కామందకకావ్యనాయక : కవీంద్రేష్టార్థ సందాయకా : ॥
రెట్టమతము.

ఆంధ్రకామందకగ్రంథమునఁ బ్రథమాశ్వాసాంతమున

కం॥ శ్రీ చంచద్భట్టరు చి
క్కాచార్య వరార్య శిష్య యతులిత శౌర్య
ప్రాచుర్యధుర్య గుణర
త్నాచల జయలలిత దైర్య నయవినయనిధి ॥

ఆం. కామందకము ఆ 1. ప. 85.

అని వెంకటాద్రి సంబోధింపఁబడియున్నాఁడు. ఈచోడు
భట్టరుచిక్కచార్యులకు శిష్యుఁడు. ఈ భట్టరుచిక్కచార్యులకుఁ
బలువు రాండ్రకవులు శిష్యులుగా నుండిరి. చాతుర్వాటికా మాహా
త్మ్యము, ఆనందకాననమాహాత్మ్యము మొదలగు ప్రబంధములను
రచించిన లింగమకుంటిత్తిమ్మకవియు, తెనాలి రామకృష్ణకవియు
నీతని శిష్యులే. ఈ విషయమును వారికృతులందలి పద్యములు
తెల్పుచున్నవి.

కం॥ గురురాయపట్టభద్రుని

నరిహరు శ్రీరంగనాయకాంశభవుఁ ఁ భ

ట్టరు చిక్కచార్యుల మ

ద్గురులఁ దలఁచి యడుగులకు నతుల్ గావించుఁ ॥

లింగమకుంటి రామకవి.

సీ॥ శ్రీ వైష్ణవ హితుండఁ జిక్కయ భట్టరు శిష్యుఁడ.

లింగమకుంటి తిమ్మకవి.

కం॥ వాక్కాంతాశ్రయభట్టరు

చిక్కచార్యుల మహాత్ము శ్రీ గురుమూర్తిఁ

నిక్కపు భక్తి భజించెద

నిక్కావ్యకళాకలాప మీదేరుటకుఁ ॥

సాంధురంగ మాహాత్మ్యము.

ఈ వెంకటాద్రినరేంద్రుఁడు కామందక

సప్తమాశ్వాసారంభమున నిట్లు సంబోధితుఁడయ్యెను.

కం॥ శ్రీ మదహోబల నృహరి

స్వామి పునస్థాపన ప్రశస్త జయాంకా

రామపద భక్తివర వి

ద్యామహా కొండ్రాజు వెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥

అం. కా. 7. ఆ. ప. 1.

అని యుండుటచే నీ వెంకట్రాజు అహోబలస్వామి భక్తులై
యానృసింహదేవాలయము నుద్ధరింపఁ బ్రయత్నించి సట్లు తెలియ
వచ్చుచున్నది. ఈ విషయమే రెట్టచుటగ్రంథమునందును

సీ॥ శ్రీమదహోబలస్వామిమహారాజ్య
రక్షకుం డగుచు నేరాజు వెలయు
నభిరామకామందరాఖ్య సత్కావ్యర
త్నమునకు నేరాజు నాథుఁ డయ్యె
నెరయూరి పురపరాధీశాది బహుబిరు
దాంకుడై యేరాజు యశము గాంచె
జానకీనాయకచరణసం నేవన
ప్రౌఢిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల

గీ॥ నతఁడు కొండ్రాజుతిమ్మభూపతివరేణ్య
తనయపెదతిమ్మరాజవతంస గర్భ
వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు
సతతవిభవుండు వెంకటజ్యోవిభుండు ॥
అని కలదు.

ఈ వెంకట్రాజు అహోబలము నుద్ధరించె ననుటకు అహోబల
మహాద్వారమున శాసనప్రమాణమున్నది.

“కుభమస్తుశ్లో. దేవశ్రేణీశిరోరత్నం దై త్యద్విపశుటాంకుశమ్ ।
జయతు శ్రీనృసింహస్య దేవదేవస్య శాసనమ్ ॥

స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయశాలివాహనశకవర్షంబులు 1506
అగు నేటి తారణ సం॥ వైశాఖశుద్ధ ౧౪ శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజ
పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయలు
గారు పెనుగొండనగరమందు వజ్రసింహాసనారూఢులై పృథ్వీ
సోమ్రాజ్యము చేయుచుండఁగాను శ్రీమదేవమార్గప్రతి

ప్రాపనాచార్య సర్వతంత్రోభయ వేదాంతాచార్యులయిన శ్రీ శత
 గోపజియ్యంగారి కార్యకర్తలయిన రాచప్పగారున్ను శ్రీ అహో
 బలస్థానంవారున్ను కాశ్యపగోత్ర ఆపస్తంబసూత్ర యజు
 శాఖాధ్యాయులయిన సూర్యవంశోద్భవులయిన మూరురాయర
 బసవశంకర గుత్తిహన్నిబ్బరగండ యై రయూరి పుర
 వరాచీశ్వరులయిన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర కొండ్రాజు
 తిమ్మరాజుగారి పౌత్రులయిన తిమ్మరాజుగారి పుత్రులయిన
 వేంకటరాజు దేవమహారాజులుంగారికి యిచ్చిన శిలాశాసన
 క్రమ మెట్లన్నను, ప్రాకృతహాధాన్యనామ సంవత్సరాన నిభరామ
 వారు హందేవారిని కూడుకొని సీమ యంతా రాచూరా పట్టి
 అహోబలస్థలానకు వచ్చి అహోబలం అంతా పాడునేసి అహో
 బలస్థలం అయిదు ఆరుఏండ్లు తమ వశంచేసుక ఆక్రమించి
 నడస్తూవున్న నిమిత్త్యం శ్రీ అహోబలేశ్వరులు సన్యాసం
 ప్రసాదించిన ఆదిమమైన శతగోప జియ్యంగారికి ఏదోతరమై
 శ్రీ పురుషోత్తమ ఆళ్వారుల ప్రతిష్ఠనేసి ముకుందదేవునిచేత
 పూజగొని రామానుజదర్శనోద్ధారకులైన శ్రీ పరాంకుశమహాముని
 శిష్యులయినటువంటి శ్రీ మచ్చతకోపస్వామివారిస్థలం యీతీరున
 అయిననిమిత్తం శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయల సముఖానతాము
 మనవిచేసి మీరు యీతీరున రత్నసింహాసనారూఢులై వుండిన్ని
 మీకులస్వామియైన అహోబలేశ్వరునిస్థలం తురకలు.

ఈశాసనములోని వేంకటరాజుదేవమహారాజులుంగారు మన
 రామందక కృతిపతియగు వేంకటరాజే !

ముద్రణము.

తంజావూరు సరస్వతీ మహాలులోఁ దప్పలమయముగాఁ దాటాకుప్రతీ యొకటియే కలదు. దానికి ప్రతి వ్రాయించి తప్పుస్తకశాలాధికారులు మాకుఁ బంపిరి. మక్కికి మక్కిగావ్రాసిన వ్రాలయగుటచే దానిని దిద్ది ముద్రణమున తిచ్చుటకు సాధ్యము కాదయ్యెను. అందుకై ముద్రణార్హముగా అధికపరిశ్రమమున నవీనముద్రణపు లిపిరీతిచొప్పన ఛందోగణయతిభ్రంశరహితముగా పేటొక ప్రతి వ్రాయింపవలసె. ఎట్లో ప్రతి వ్రాయించి సందిగ్ధస్థలములను తంజావూరికిఁబోయి మాతృకతో సరిచూచి దిద్ది యింకను దిద్దఁగుదురని స్థలములను సంస్కృతమూలమును జూచి పూరించియును, అందును గుదురనిదాని నుచితరీతిని గ్రొత్తగా రచనముచేసియును గ్రంథమును బూరించితిని. తంజావూరినుండి పుస్తకము నాకు వచ్చినదాదిగా నిట్లు ముద్రిత చుగునంతదాఁక జరిగిన నిర్వాహములో నాకుఁ గుడిభుజమై నాసహోద్యోగి విద్వాన్, సాహిత్యశిరోమణి, చిరంజీవి పంగనాథుల బాలరృష్టమూర్తి M. A. B. O. L. కడచిన వేసంగిసెలపులలో నానెంతేని తోడ్పడెను. తంజావూరి సరస్వతీమహల్ పుస్తకాలయ కార్యదర్శి శ్రీ యన్. గోపాలన్ B. A. B. L. గారును, నీ ముద్రణమును తిరుపతి రత్నా ప్రెస్ లోనే సాగించుటచే నాప్రెస్ వారును మాకుఁజాలఁగా ననుకూలించి యెంతేని తోడ్పడిరి. పైవారికి నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈ కామందకకృతి యాంధ్రులయ్యాదరము పడయఁ గలదని, తంజావూరి సరస్వతీమహల్ లైబ్రరీలోని యముద్రితాంధ్ర గ్రంథము లెల్ల సుముద్రితములై వెలయఁగల వని యాశించుచున్నాను.

విషయ సూచిక

	పుట
ప్రథమ భాగము	
కృత్యారంభము	1
షష్ఠ్యంతములు	1
రాజప్రధానము	3
రాజ్య స్వరూపము	5
నయప్రకారము	5
వినయప్రకారము	6
ఇంద్రియ జయప్రకారము	7
ఇంద్రియేంద్రియార్థస్వరూపము	8
ఇంద్రియ నిగ్రహము లేదనివానికి ఫలము 9	
శ్రీవిషయ కామమునందలి దోషము	10
విద్యావృద్ధిసంయోగము	12
ద్వితీయాశ్వాసము	
విద్యావిభాగము	15
వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ	16
దండమాహాత్మ్యము	21
దీనజన రక్షణము-నష్టనలక్షణము	22
దుర్జనసంగతి	25
మధురవచో విచక్షణత్వము	26
మహాత్ములవర్తనము	28
సప్తాంగ సరిరక్షణము	29
పురోహితగుణకథనము	35
మంత్రిపురోహితుల కార్యము	36
ప్రయోజనము	37
కావ్య సంపత్ప్రకాశము	37
క్షామలక్షణము	38

	పుట
రోటిలక్షణము	38
భందారము	40
బలము	40
మిత్రలక్షణము	41
మిత్రులభేదములు	41
తృతీయాశ్వాసము	
స్వామ్యను జీవివృత్తప్రకరణము	45
అనుజీవివర్తనము	47
విరక్తరాజలక్షణము	51
కంటకశిక్షణ ప్రకరణము	60
రాజపుత్రరక్షణము	62
ఆత్మరక్షితక ప్రకరణము	64
విషవరీక్ష విధానము	64
చతుర్థాశ్వాసము	
మండలయోని ప్రకరణము	75
కాలీన్యాది విజిగీషు గుణములు	76
మండలస్వరూపము-తద్వేదములు	77
ద్వాదశ రాజమండలము	79
మండలచరిత్ర ప్రకరణము	81
సంఘదర్శ స్వరూపము	84
మిత్రమండల వర్తనప్రకారము	87
సంధివికల్ప ప్రకరణము	90
సంధికర్షణగుణము	96
విగ్రహ వికల్ప ప్రకరణము	103
యావప్రకరణము	110
అనన ప్రకరణము	112

	పృ.ల	
దైవీధావ ప్రకరణము 115	
సమాశ్రయ ప్రకరణము 116	
పంచమాశ్వాసము		
మంత్రవికల్ప ప్రకరణము 120	
మంత్రాంగములు 126	
కార్యసిద్ధిసూచకములు 128	
మంత్రమండల వృత్తము 129	
మాతభేదములు 131	
చారలక్షణము 135	
సంస్థగూఢచారలక్షణము 136	
సంచారగూఢచారలక్షణము	... 137	
షష్ఠాశ్వాసము		
ఉత్సాహ ప్రశంసాప్రకరణము	142	
ప్రవృత్తికర్మ-రాజవర్మ 145	
మంత్రీచర్య 149	
రాష్ట్రీచర్య 149	
దుర్గచర్య 149	
బలచర్య 150	
సుహృచ్చర్య 151	
ప్రకృతివ్యవసములు 151	
రాజవ్యవసము 152	
మంత్రీవ్యవసము 152	
భండారవ్యవసము 153	
రాష్ట్రీవ్యవసము 153	
దుర్గవ్యవసము 154	
బలవ్యవసములు 154	
పరిశిష్టాదిబలలక్షణము 155	
బలవ్యవస పరిహారవిధానము 157	
మిత్రవ్యవసము 158	
సప్తవ్యవసవర్గ ప్రకరణము 159	
సవవ్యవసములు 160	

	పృ.ల	
వాత్సర్యషష్ఠము 160	
అర్థదూషణము 161	
మృగయావ్యవసము 162	
వేటయందు షడ్గుణములు 163	
జూదము 166	
శ్రీవ్యవసము	... 168	
పానము 169	
సప్తమాశ్వాసము		
యాత్రావియోక్తప్రదర్శనప్రకరణము	172	
దండయాత్రావిధానము 174	
కోవర్షివిధ్యము 178	
కార్యవ్యవసంబులు 178	
సప్తవిధ వక్షలక్షణము 179	
అనురాగి సహాయలక్షణము 179	
సద్వృత్తసహాయలక్షణము 180	
అత్యుగ్రములనుద్యోగాదులశ్రేష్ఠత	180	
శక్తిత్రయ స్వరూపము 180	
దండయాత్రాకాలదేశాదులు 182	
దండయాత్రా సమయములరాజవైఖరి	184	
సర్వావర్ణసహాయము 185	
స్కందావారనిశేషప్రకరణము	188	
రాజాభిరక్షణకై వైన్యావస్థానము	190	
జాగ్రదవస్థిత్యావశ్యకత 191	
కంటకాదిభూదూషణము 191	
ఉత్తమాదిభూభేదములు 192	
నిమిత్తజ్ఞానప్రకరణము - అవశయ		
సూచక నిమిత్తములు 192	
విజయసూచక నిమిత్తములు 193	
ఉపాయవికల్ప ప్రకరణము 195	
సప్తవిధోపాయములు 196	
పామవ్యరూపము 196	

	పుట		పుట
సంచవిధ సామప్రకారములు	197	సేనాపతి ప్రధానము	219
సామప్రయోగ విధానము	197	ప్రయోజనవ్యసన రక్షణ ప్రకరణము	222
దాన ప్రకరణము	198	కూటయుద్ధ ప్రకారము	224
అధిమూని ప్రకారము	202	క్షయస్థానవృద్ధులు	228
భీకవర్గ ప్రకారము	203	చతురంగబల ప్రయోజనప్రకారము	
క్రుద్ధవర్గ ప్రకారము	203	గజకర్మ	229
చేదోపాయములు	205	రథకర్మ	229
ఆర్మగుణములు	207	అశ్వకర్మ	229
మాయా ప్రకారములు	208	పదాతికర్మ	230
ఇంద్రజాల ప్రకారము	209	చతురంగబలముల నేర్పులు	231
అష్టమాధ్వనము.		వాణిభూమి	231
సేనావివరము	212	రథభూమి	231
షడ్విధబలప్రకారము	212	నాగభూమి	232

ఆంధ్ర కామందకము

ప్రథమాశ్వాసము

కం॥ *అష్టన హర శరదభ్రృయ
 శోధనమతి లంక మల్లికార్జునవరజ
 స్మృగితు సుతియింపం దగు
 నరుననిభు లంకమల్లికార్జున విభునికా॥

1

* * *

కం॥ ఈ రీతిఁ బుత్రమిత్ర
 శ్రీరాజితుఁ దగుచు రాజసేవితచరణాం
 భోరుసూత్రై వేంకటధర
 చీరమణుఁడు పెలయు విజయవిశ్వోర్జితుఁడై॥

2

షష్ఠ్యంతములు

కం॥ ఏవం విధగుణలక్షణ
 కావార్తి వసుంధరాతలాధ్యక్షనకుకా
 శ్రీవినుతకటాక్షనకు మ
 హావై భవభోగజిత సహస్రాక్షనకుకా॥

3

కం॥ ధాటిఘనఘోటిఖుర
 పాటితనమదారికోటిపక్షితికికా
 లాటివరభోటి క
 ర్నాటి సంగీతక్తిర్తి నామోన్నతికికా॥

4

* వ్రాతప్రతిలోనున్న యా పద్యము గ్రంథస్థమగునో కాదో తెలియదు.
 లిపికారుని పద్యమేమో.

కం॥ కంఠరగురుసింధురవర
 బంధురతిరవానసలిపటునిర్వరసౌ
 గంధ శ్రీసంవాసిత
 సింధుతరంగునకు నమువిశిష్టాంగునకు॥ 5

కం॥ పురహర గిరిధర శరహరి
 సురకరి గురుతరలనద్యశోహరునకు॥
 వరసిరాకరధారా
 ధర *(వాహస్థైర్యదైర్య) తతసాదనకు॥ 6

కం॥ తెంకణచోళద్రావిడ
 కొంకణ భూపాలదత్తమోటీపేటీ
 సాంకవతతికిం దిమ్మయ
 వెంకటజనపతికి నీతివిలసితమతికి॥ 7

వ॥ అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పం బూనిన కామందక
 నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునకుం గ్రమం బెట్టిదనెన. 8

కా॥ శ్రీమంత్రాధ్యక్షుడు విష్ణుగుప్తుడు వచస్కీయుల్లసిల్లి॥ ఘనం
 బై మించంగ నొనర్చినట్టినయశాస్త్రార్థంబు కామందకుం
 దామోదంబున సంగ్రహించి నయకావ్యంబై తగ॥ జేసె నీ
 భూమి॥ సర్వహితంబుగా బుజువుగా భూపాలయోగ్యంబుగా॥

వ॥ అవ్వీధం బెట్టి దనెన. 10

కం॥ శ్రీమంతుడు గుణవంతుడు
 దీమంతుడు నైన రాజదేవుడు బెలయ॥
 దామంతుకెక్కి యాజ్ఞ॥
 భూమీస్థలి విత్యమార్గమున నిర్మే దయ॥ 11

రాజప్రభావము

సీ॥ ఆఖిలదిక్పాలురయంశముల్ దనయందె
మిళితమై దీపించ మించురాజు
సకలవర్ణంబు లాశ్రమములు మర్యాద
విడువకుండ నొనర్చి నడపురాజు
బలవంతు లెందు దుర్బల నొంచకయుండఁ
జేసి నివృలును బోషించురాజు
భువనశత్రువులను బొలియించి ప్రజలకుఁ
జాలఁ గోరిక లీయఁ జాలు రాజు

గీ॥ పాపములు పుణ్యములు నేయు ప్రకృతు లెఱిగి
నిగ్రహానుగ్రహంబులు నెఱపురాజు
తాన ధూభారమంతయుఁ దాల్చురాజు
ధరను బ్రత్యక్షదైవతం బరయ రాజు॥

12

ఉ॥ శ్రీలు చెలంగు వై భవము నెందు జయం బొనఁగూడుఁగీర్తియుం
జాలగఁ గల్గుఁ దేజము పొనంగు జగంబులు మెచ్చు నెందు భూ
పాలుఁడు సద్గుణోన్నతుల భాసినకా గుణ మెచ్చుకుందులకా
లీల వహించి కాదె ధరణీవిభుఁ డొటయు బంటు లొటయుకా॥

కం॥ అనిశము బుధసమ్మతుఁడగు
జనపతి దా హేతువగును జగ మలరించకా
గనుఁగవ కింపెనఁగెడు శశి
వనవిధి నలరించి మించువై ఖరి నెంచకా॥

14

కం॥ లాలించి ధర్మగతిఁ బ్రజఁ
బాలించి మదారిపీఠపట్టణము లిలం
గూలించి మించురాజును
మేలెంచి విధాత యంచు మెచ్చుజగంబుల్॥

15

కం॥ ప్రోడ యయి ప్రోచురాజును
 గూడనినాఁ డెల్లజగము గొదవ వహించుకా
 త్రోడయగు పీలికానిం
 గూడని యల యోడజాడఁ గూడక జూడక॥ 16

గీ॥ రాజునందు మించు రక్షణంబందును
 జేరములును గృషియుఁ బెంపు మీఱు
 వానిఁ జెఱచు నపుడె మానవలోకంబు
 బ్రతికి బ్రతుకకుండుపగిది నుండు॥ 17

పం॥ మానవపతి లోకమునకు
 వానవలెం బ్రాపు దాపు వాన యుడిగినకా
 దా నొకగతి మను లోకము
 మానవపతిఁ గూడదేని మల్లట గుడుచుకా॥ 18

పం॥ రాజు ప్రజను రక్షించును
 రాజును బ్రజ ప్రబలఁజేయు రాజు ప్రబలినకా
 రాజిల్లు పిరులు గావున
 భూజను లెవ్వేశ రాజుఁ బూజింపఁ దగుకా॥ 19

కం॥ నీతిగతికా వర్తించిన
 భూతలపతి ధర్మకామములు నర్థము దా
 నేరఱిఁ జెందుం బ్రజతో
 నాతెఱఁ గెడలినను బ్రజయు సతఁడు నొగులరే॥ 20

కం॥ నహుషుఁ డధోగతిఁ బడియెకా
 మహితంబగు ధర్మ మెడలి మహి జనకుఁడు దా
 బహుతరనంపదఁ జెందఁడె
 బహుకాలము మున్ను ధర్మవర్ధిల్లులుడై॥ 21

చ॥ అట్లు గావున.

22

కం॥ ధర్మము ముందర నిడికొని
ధార్మికుడగు సృపతి యర్హతతిఁ జెందఁ దగుకా
ధర్మమున వెలయు రాజ్యము
ధర్మమునకు నెందు సంపదయు ఫలము గదా॥

23

రాజ్య స్వరూపము

గీ॥ రాజు మంత్రియు రాష్ట్రమర్గములు కోశ
మును బలంబును జుట్టంబు ననఁగ నలరు
నంగములు గల్గు నదియె రాజ్యం బటండ్రు
దలఁప నది సత్త్వబుద్ధిచేఁ దనరుచుండు॥

24

కం॥ అనిశము సుత్సాహంబునఁ
దనరుచు సత్త్వంబు చెంది తనబుద్ధిబలం
బున నీతి యెఱిఁగి రాజ్యం
బునకై యత్నంబు నేయఁబోలును బతికికా॥

25

కం॥ న్యాయమున ధనము గూడం
జేయుట యది రక్షణంబు నేయుట ప్రబలం
జేయుట సుపాత్రదానము
నేయుట యన నాల్గు గతుల షీతిపతినడకల్॥

26

నయ ప్రకారము

సీ॥ నయము విక్రమము సున్నతిఁ జెంది యుత్సాహి
యై సిరిఁ జెందుట కడరవలయు
నా నయమును వినయమె మూలముగ నుండు
నా వినయమె యింద్రియములవిజయ

మది శాస్త్రనిశ్చయం బంచినఁ జేకూస
నా శాస్త్రనిశ్చయం బందెనేని
శాస్త్రార్థసిద్ధులు సంభవింపగఁ జేయు
సండుచే సంపదఁ జెందు నెంచు

గీ॥ వినయ మంచినఁ బ్రజలచే విసులిఁ గాంచు
వినయమే నుగుణంబుల వెలయఁ జేయుఁ
గావున వినయ మెప్పుడు గలుగ వలయు
నీతిమార్గం బెఱింగిన నృపవరునరు॥

27

సీ॥ శాస్త్రంబు ధృతియుఁ బ్రజ్ఞయును సామర్థ్యంబుఁ
బ్రతిభ మాటలనేర్పుఁ బ్రౌఢిమంబు
ధారణాశక్తి యుత్సాహంబుఁ గడు గట్టి
తనము నాపదలకుఁ దాళికొనుట
పాపనశ్చ్యంబుఁ బ్రభావంబు మైత్రియు
నీగి నత్యంబు మే రెఱుఁగుటయును
శమము సత్కులమును దమము శీలంబును
వినయంబు నయమును విక్రమంబు

గీ॥ నాదిగాఁ గల నుగుణంబు లధికసంప
దలకుఁ గారణములు గాన ధరణీనాథుఁ
డిట్టి సద్గుణగణముల నెనయ వలయు
దనమనంబున సిరిఁ జెందఁ దలఁచెనేని॥

28

వినయ ప్రకారము

గీ॥ మునుపుఁ దా వినయముఁ జెంది వెనుక వినయ
పరులఁగాఁ జేయవలయుమ నరవరుండు
దనప్రధానులఁ దనబంట్లఁ దనదుమతులఁ
దనప్రజల నెందుఁ గ్రమముతో జనులు పొగడ॥

29

కం॥ అనురక్తులై న మంత్రులఁ

దసరి ప్రజ సమపఁజాలి తనమది శీఘ్రం

చినయట్టి రాజవర్ముడు

ఘనమగు సిరి సనుభవంపఁగా నేర్పు నిలక॥

30

ఇంద్రియ జయప్రకారము

గీ॥ అరుల నొంపుచు విషయంపుటదవిలోన

బరువులెత్తెడి నింద్రియభద్రదంతి

జ్ఞాన మనుపేరఁ దగు సంకుశంబుచేత

దనకుఁ గై వసముగఁ జేసికొనఁగవలయు॥

31

వ॥ అది యెట్లన్నను జీవాత్మప్రయత్నంబువలన స్రక్చందన వనితా విషయంబులనుం జెందెడికొఱకు మనంబుతోఁ గూడఁ గూడుచు నుండు, దన్మనంబును భోగ్యప్రస్తువుల మీఁది లోభంబునఁ జక్షరాదీంధ్రయంబులను జెంది వానిం బ్రేరింపుచు నుండు, నయ్యింద్రియంబులు నయ్యగ్ధంబులం గ్రహించుచు నుండు, నా జీవాత్మతోడం గూడినప్పుడు మనంబువలననే యిట్టి ప్రవర్తన సంభవింపుచు నుండు, విజ్ఞానంబును హృదయంబును జిత్తంబును బుద్ధియును మనఃపర్యాయంబు లనం బరగుచుండు, నిట్టి జీవాత్మ గలుగుటకు ధర్మాధర్మంబులు నిచ్చా ద్వేషంబులు సుఖదుఃఖంబులుం బ్రయత్నజ్ఞాన సంస్కారంబు లనునట్టి తొమ్మిది గుణంబులు గుఱుతు లగుచు నుండు, నయ్యింద్రియంబులకు నర్థంబులతోడి సంబంధంబు గలిగియు నొక్కమాటున నజ్ఞానంబులు సంభవించుచుండుట యెద్ది యదియ యణుమాత్రం బగు మనంబు గలదని తెలుపుటకు గుఱు లగుచుండు వెండియు.

32

కం॥ ఎఱుంగఁబడు నర్థములపై

గుఱియై తగఁ బొడమునట్టి కోరిక తెల్లక

మెఱసిన మనంబుక్రియలని

నెఱవుగఁ దెలియంగ వలయు నేర్పరు లైంపుకాల్గు॥

33

ఇంద్రియేంద్రియార్థ స్వరూపము

సీ॥ చెవి చర్మ మక్షులు జిహ్వయు ముక్కును
 నను నివి బుద్ధీంద్రియంబు లైదు
 శబ్దంబు మఱియు స్పర్శంబు రూపంబు ర
 సము గంధ మనెడి విషయము లైదు
 పాణి పాయువు గుహ్యపాదంబులును వాక్కు
 నివి యైదు దలఁపఁ గర్మేంద్రియంబు
 లాదాన ముత్సర్గ మానందమును గతి
 యాలాపమును వీని కైదు క్రియలు

గీ॥ దగు మనసు నాత్మ రెండు సంతఃకరణము
 లగుచు నివి యప్రయత్నంబు నంచి కూడ
 గలుగు నీ రెంటివలన సంకల్ప మెప్పు
 డిట్టి మార్గంబు నరవరుం డెఱుంగ వలయు॥

34

గీ॥ తనువు బుద్ధీంద్రియంబు లర్థంబు రెండు
 బాహ్యకరణంబు లనఁగ నేర్పడి తనర్పు
 నవియు గలుగుట దెలియంగ సగును గోర్కి
 సరణిచే నిశ్చయజ్ఞానసరణిచేత॥

35

కం॥ ఇల బాహ్యంతఃకరణం
 బులు మెలఁగుచు నుండు యత్నములు ముందరగాఁ
 గల యత్నము లుడుగుటచే
 గలుగుఁ గద మనోజయమ్ము గలవారలకు॥

36

గీ॥ ఇట్లు లింద్రియజయముచే నెపుడు మనసు
 నాత్మయం దొనఁగూర్చుచు నాత్మహితము
 నేర్చుతోఁ జేసికొనఁదగు నీతి, దుష్ట
 నీతి నెఱుంగుచు ధరణిలో నృపవరుండు॥

37

ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనివానికి ఫలము

కం॥ లీలఁ దనమనసుఁ గెలువం
గా లేని మహీవిభుండు గడు శౌర్యముచే
వేలావలయితధరణీ
పాలుర నేరీతి గెలుచుఁ బ్రాభవ మెసగఁ॥ 38

కం॥ హరియింపుచుఁ జేతలతుద
విరసములై యుండునట్టి విషయంబులచే
నరపతి బోధితుఁడై తాఁ
గరికరణిం గట్టుపడుచు గాసిం బడదే॥ 39

కం॥ వినుటయుఁ గనుటయు వాసనఁ
గొనుటయుఁ జనిఁగొనుట యంటికొనుటయు నీ యై
దును దా మొకటొకటియ ప్రా
ణిని జెఱుపఁగఁ జాలు ధారుణీస్థలియందుకా॥ 40

వ॥ అది యెట్లన్నను. 41

సే॥ కసవులు దిని శుద్ధి గని దవ్వగా దాఁటు
లేళ్ళు ఘంటలమ్రోతవల్లఁ జెడుట
తరువులఁ బెకలించు గిరివంటి కరి పెంటి
ముట్టుచే మ్రాఁకునఁ గట్టుపడుట
దీప్తమై కనుపట్టు దీపంబుఁ గనువేడ్క-
మిడుతలు దానిపైఁ బడి మడియుట
కనరాకఁ గడు లోఁతుఁగల నీట నుండు మ
త్స్యంబు గాలపురైరచవిఁ బొలియుట

గీ॥ మదముఁ గ్రోలంగఁబోయి బెట్టిదము లగుచు
పడరు గజముల చెవులతాఁకుడులచేతఁ

దేటిదాటలు నొగులుటల్ దెలిసి నరుడు
విషయములమీఁద నానక్తి విడువ నలయు॥

42

గీ॥ విషసమములైన విషయముల్ వేఱువేఱు
నొనరిచి యొకటి చెఱుపఁగా నోపు మనుజుఁ
దైదు విషయంబులను జెందునట్టి మనుజుఁ
దెంచి చూడంగ నెఱుల జయించి యుండు॥

43

వ॥ ఇ ట్లయియుండియును వెండియు.

44

చా॥ చాలం గాంక్షలు మాని భూవిభుఁడు నిచ్చల్ సౌఖ్య మందం దగు
లీల॥ వేళనె భోగ్యవస్తువులచే లేకుండినం గామిసి
జాలంబు॥ సరసత్వము॥ విభవము॥ సౌందర్యము॥ శత్రుభూ
పాలోత్తంసులఁ ద్రుంచుటల్ సిరులు సంపాదించుటల్ వ్యర్థముల్॥

గీ॥ ధర్మమున నర్థ మొనరు నర్థమునఁ గామ
మలరుఁ గామంబుచేత సౌఖ్యంబు గలుగు
నట్టి ధర్మంబు నర్థంబు నడచి విభుఁడు
కామ మొందుట మృతినొందఁ గడఁగి కొనుట॥

46

శ్రీ విషయ కామమునందలి దోషము

ఉ॥ సంతస మావహింపఁగల చంద్రనిభాస్య యటన్న పేరు వి
న్నంతనె యెంతవానిహృదయంబు తరంగితమై కరంగఁగా
వంతవిలాసముం బొరయ వ్రేకపు గుబ్బలు మేలిచూపులుం
గుంతలముల్ జెలంగు నల కొమ్మలఁ జూచిన నేమి చెప్పఁగ॥

చం॥ వలపుల సొంపు కెంపు జిగివన్నియ వాల్గడకన్నులం గనం
గలకల మంచు మించు మృదుగద్గదభాషలు, నేకతంపు చ
ర్మలు వెలలేని మెచ్చుల యొయారీ తుటారి మిటారి యొప్పులుం
గల కలవాణి యేనరునిఁ గాఁకలఁ బెట్టదు గుట్టు ముట్టఁగ॥ 48

ప్రథమాశ్వాసము

౪౦॥ జడదారిమనసునై నా

గడు రాగముఁ జెందఁ జేయుఁ గాంతామణి యే

యెడ సంజప్రొద్దు చందురుఁ

గడు రాగముఁ జెందఁ జేయుకరణిఁ ధరణిఁ॥

49

౪౧॥ ఎంతయు మందయానముల నెంచగ మించి ప్రసన్నలీలలఁ

సంతస మందఁ జేయఁగల చంద్రనిభాస్య లదెట్టివేళ భే

దింతురు నేర్పుతోడ నతిధీరుల నై నఁ గ్రమంబుచేత నీ

రెంతయుఁగొండలం బలె మహీస్థలియందుఁదలంచి చూడఁగఁ॥

౪౨॥ మానమును గ్రోధలోభముల్ మదగుణంబు

కామమును హర్ష మనుచుండఁ గలిగినట్టి

వైరిషడ్వర్గ మడఁపగా వలయు రాజు

వీని విడిచిన సౌఖ్యంబు వెలయుఁ గాన॥

51

౪౩॥ ధరఁ గోరికలవల్ల దండాఖ్యుఁ డనురాజు

మెఱియఁ గిన్నను జనమేజయుండు

నధికలోభంబున నల పురూరపుఁడును

నాతాపి హర్షంబు వదలకుండి

మానంబువలన దళాననదై త్యుండు

దంధోద్భవుండు మదంబువలనఁ

జెడుటయు మఱి వీని విడుచుటవలన, నా

భాగమహీపతి పరశురాముఁ

౪౪॥ డంబరీషాదు లిల నేలినట్టిక్రమము

లెఱిఁగి నేర్పరియగు చారుణీశ్వరుండు

శత్రుషడ్వర్గ మడఁచిన సంతతంబు

ఇనులు వినుతింప నేలు వీ జగతి నెల్ల॥

52

విద్యావృద్ధ సంయోగము

- కం॥ ధర సుజనసమ్మతంబగు
చరితంబున ధర్మ మర్థసంగతినికా న
ద్గురునాశ్రయించి విద్యల
నిరవుగఁ బతి చదువఁ దగు జితేంద్రియుఁ డగుచుకా॥ 53
- ఉ॥ విద్యలు చెందగా వలసి వేడుకతో గురునాశ్రయించుటకా
విద్యలు చెందు తెల్ల సరవికా వినయంబును బెంచుఁ బూన్కిమై
విద్యలఁ జెంది నద్వినయవృత్తిఁ జరించుట యల్ల పూధా
వోద్యతలీల నాపదల నొందక వర్ధిలు నందుకై ధరకా॥ 54
- కం॥ జనపతి యీగతిఁ బెద్దలఁ
గని మని నేవింప సుజనగణసమ్మతుఁడై
దనరుం గుజనులు ప్రేరే
చినయెడ నేకార్యములను జెందక యుండుకా॥ 55
- కం॥ సతతంబుఁ గళలఁ జెందిన
క్షితిపతి యభివృద్ధిఁ జెంది చెలఁగుచు నుండుకా
సతతంబుఁ గళలఁ జెందుచు
సితపక్షిమునందుఁ జెలఁగు సితకరుమాడ్కికా॥ 56
- ప॥ అట్లు గావున. 57
- కం॥ గురుఁ గొలువ వలయు విద్యా
గరిమను గులగురువువల్లఁ గలిగినవిద్యల్
ధర ధనము నయము దానం
ఐరమతములు దెలియు నందు ఫలసిద్ధి యగుకా॥ 58
- చం॥ జగమునకంటె వేతె యయి చాల స్వభావముచేత మద్ధతికా
దగు ధరణీపతిత్వము నదా వినయంబునఁ గూడఁ జేయఁగా

నగుఁ గడు బల్కినై న వినయంబునుమీ నయసిద్ధి యందుఁ దా
మిగులఁ బ్రధానమై వెలసి మించు వహించు నుదంచితస్థితికా॥

ఉ॥ ఈగతి నీతిరీతిఁ దగి యెల్లప్పుడుకా వినయంబుతోఁ గడుకా
దీగరిమం జెలంగు జగతీపతి దా నరదేవనేవితం
బై గణనీయ మున్నతమునై తగు శ్రీయుతమౌ పదంబు ను
ద్యోగము మించఁగాంచును మహోన్నతమేరుశిఖాగ్రముంబలెకా॥

గీ॥ అధికుఁడైన వినయ మందకుండినఁ దన
పగఱచేతఁ జిక్కువడుచు నుండు
నల్పుఁడైన వినయ మందియుండినఁ దన
పగఱఁ గదిమి చిక్కుపఱచి గెలుచు॥

61

చం॥ జనులకుఁ గొల్వఁగాఁ దగును జాలఁగ రాజు విసీతుఁడైనచో
వినయమే భూషణంబు వృధివీపతికికా వినయంబుఁ జెంది మె
ల్లని కరచర్య దానము విలాసము గల్గిన భద్రమూర్తియై
తనరు గజేంద్రుచందమునఁదాఁజెలువొందు నరేంద్రుఁడున్నతికా॥

ఉ॥ నీతియు విద్య గల్గు ధరణీపతికికా వినయంబు భూషణం
బై తగు నందువల్లఁ బ్రజ లందరు చేరుదు రందుచే రిపుల్
భీతిలి కొల్వఁజొత్తు రరిభీకరుఁడై తగనేని సర్వదా
శ్రీతల మేలు నేలుటలఁ దేజము సంపద కీర్తి చెల్వగుకా ॥ 63

చా॥ శ్రీమద్రామకృపాకటాక్షకలితశ్రీయుక్త యుక్తక్రియో
ద్దామాచారవిశేష శేషవిలసద్భాషాసుధాదార దా
రామంజుక్రమ ఘోటికా ఖరపుట ప్రక్షుణ్ణ విద్యేష స
ద్భూమీనాయకలోక లోకవినుతాంభోజాస్త వంశాగ్రణీ॥

64

కం॥ శ్రీ పంచదృష్టరు చి
 క్కొచ్చార్య వరార్య శిష్య యతులిత శౌర్య
 ప్రాచుర్యధుర్య గుణర
 త్నాచల జయలలిత దైర్య నయవినయ నిధీ॥

65

పంచపామరము

ధరా ధరాధిరాజ రమ్యదైర్య వీర్య శౌర్య భా
 సురాసురాగ నాగ పూర్ణ సోమ ధామ కీర్తిమే
 దురాదురాసదోగ్రజన్య ధూతభీతశత్రుభూ
 వరావరాంగ మంజువాక్య వైఖరీ ధురంధరా॥

66

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
 భారద్వాజన గోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్య పుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ భాగధేయ వేంకట నామధేయ
 ప్రణీతంబైన కామందక సీతి శాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
 రాజప్రభావంబును, నయవినయ మనోజయ ప్రకారంబును విద్యా
 వృద్ధసంయోగ ప్రచారంబును నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామందకము

ద్వితీయాశ్వాసము

కం॥ శ్రీరామచంద్రచరణాం
భోరుహసేవాధురీణ బుధవినుతసుధా
ధారామరాళకీర్తివి
హారా కొండ్రాజువేంకటాద్రినరేంద్రా ॥ 1

వ॥ అవధరింపుము. 2

విద్యావిభాగము.

గీ॥ నృపతి చెలియంగవలయు నాస్వీక్షకియును
ద్రయియు వార్తయు మఱియును దండనీతి
వీని జదివినవారిచే వీనిక్రియల
నలరువారలచే వినయంబుఁ జెంది ॥ 3

ప॥ అది యెట్లన్నను నీనాల్గవిద్యలే సకలమగు జగంబు నిలుపు
టకుం గారణం బగుచు నుండు వెండియు నాస్వీక్షకి త్రయీవిద్య
యందరిభేదం బగుటచేసి త్రయీవార్తాదండనీతి లివి మూఁడు
విద్యలే యని మనుమతంబువారు పల్కుచుండుదురు. తోకం
బర్థప్రభానంబు గావున వార్తయు దండనీతి యను నివి రెండు
విద్యలే యని గురుమతంబువారలు పల్కుచుండుదురు. సర్వ
విద్యారంభంబులు దండనీతియందు నుండుం గనుక దండనీతి
యొకటియ యని శుక్రమతంబువారు పల్కుదురు. వేణువేణు

వీనికిఁ బ్రయోజనంబులు గలుగుటంజేసి యాస్వీక్షకీత్రయీవార్త
దండనీతు లనం గలుగు నాబుగువిద్యలు ననునది యీ కామందుక
మతంబునకు నమ్మతంబు.

4

సీ॥ ఆస్వీక్షకీవిద్యయం దెఱుంగగఁ దగు
నాత్మస్వరూప మాద్యంతముగను
ధర్మస్వరూపం బధర్మస్వరూపంబు
నల శ్రయీవిద్యయం దమరుచుండు
నర్థంబుతెఱుగు దురర్థంబుతెఱుగును
వార్తచేఁ దెలియంగవలయు నెపుడు
మఱి దండనీతియం దెఱుంగంగవలయును
నీతివిద్యలును దుర్నీతివిధము

గీ॥ దండనీతిని బాయుచోఁ దక్కినట్టి
విద్య లవి మూఁడు మంచివై వెలసియుండి
యైన విఫలంబులగు లేనియటుల దండ
నీతి నొందిన విభున కిన్నియు ఫలించు॥

5

కం॥ జనవిభుఁడు దండనీతిఁ
దనరినఁ బద నెఱుఁగువారు దక్కినవా రె
ల్లను జదువుచుండ్రు విద్యల
ననిశం బొనర్చి మించ నంచితమతులై ॥

6

వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ

గీ॥ ధరణి వర్ణాశ్రమముల కాధారమైన
యట్టివిద్యల రక్షించునట్టి యధిపుఁ
డఖిలవర్ణాశ్రమములవా రాచరించు
పుణ్య మాఘవపాలు దాఁ బొరయు నండ్రు ॥

7

సీ॥ ఇల సుఖదుఃఖంబు లెఱిగించుకతమున
 నాస్వీక్షకీవిద్య యాత్మవిద్య
 యగు దానిచేఁ దత్త్వ మరసినవాఁ డెందు
 దుఃఖంబు సుఖమును దొలంగఁ ద్రోయు
 నల ఋగ్యజుస్సామములు త్రయీవిద్యయౌ
 ననువుగా నెఱుకతో నందు మెలంగు
 నతఁ డిహపరములనందును మఱియును
 న్యాయమీమాంసలు నంగములును

గీ॥ ధర్మశాస్త్రపురాణవేదములు నెపుడు
 ధరణిలోపలఁ ద్రయి యనఁ బరగు వార్త
 (*నాఁ దనరుచుండుఁ బశుపాలనంబు గృహీయుఁ
 బణ్యమును పీనిచే లోకపాలనమగు॥)

8

సీ॥ (*ఈవృత్తులను లోక మెల్ల వర్తించుట
 వార్త జీవన మన వరలుచుండు)
 ఆశీక్షణముఁ జేయ నధిపతి దండనా
 మము నొందు నతనిసన్మార్గమునను
 బోధించునది నీతి పొందుగా నిందుచే
 నీతిశాస్త్రము దండనీతి యయ్యె
 నాదండనీతిచే నఖిలలోకోపకా
 రములైన విద్యలరక్షణంబు

గీ॥ నాత్మరక్షణమును జేయనగును విభున
 కటులఁ బరిపాలనము నేయునట్టిరాజు
 రా జనఁగ మించి సకలధరాతలంబు
 నేలుఁ బ్రజ మెచ్చ విఖ్యాతలీలతోడ ॥

9

గీ॥ ఎందుచేతను బురుషార్థ మెఱుంగఁబడు వి
 వేకులకు నందు కలరును విద్యపేరు
 విద్య యను శబ్దమును బ్రభవింపఁజేసి
 యమరు విద ధాతు వదియు జ్ఞానార్థకంబు ॥

10

సీ॥ యజనంబు దాన మధ్యయనంబు నివి విప్రు
 లకు రాజులకు వైశ్యులకు సమములు
 సత్స్వీతిగ్రహము యాజనము నధ్యాపనం
 బును విప్రులకె ధర్మములు దలంప
 శత్రుజీవనముఁ బ్రజారక్షణంబును
 క్షత్రియధర్మముల్ ధాత్రిలోనఁ
 బణ్యంబుఁ గృషియును బశుపాలనంబు ని
 మ్మహిని వైశ్యులకు ధర్మం బబంధ్రు

గీ॥ క్రమముతోడుత నిట్టి వర్ణముల సేవ
 సేయుటయు శూద్రధర్మ మీ సేవ కారు
 చారణుల్ సేయు పనులును జగతిలోన
 నవిశముఖ పీరి తెల్ల జీవనము లంద్రు ॥

11

సీ॥ గురునింట నుండుట గురుఁ గొల్చుటయు హోమ
 ములు సేయుటయు వ్రతములు సలుపుట
 చదువుట ముప్పొద్దుఁ జన్నిళ్ళ మునుఁగుట
 లిక్ష యెత్తుట ప్రాణభీతియందు
 గురుఁ బాయకుండుట గురువు లేకుండిన
 గురుసుతుం దనతోడఁ గూడిచదువు
 వాని నల్లనఁ గూడి వర్తించుటయు బ్రహ్మ
 చారిధర్మంబులు చదువవచ్చు

గీ॥ దనుక దండంబు ముంజియుఁ దాల్చి జడల
నంటి యైనను మఱి ముండుఁ దగుచు నుండి
యైనఁ దగి బ్రహ్మచారి దా నాశ్రమాంత
రంబు దనయిచ్చఁ జెందు టర్హం బటండ్రు ॥

12

సీ॥ అగ్నులఁ దూజించి యతికుల నర్పించి
దేవతలకుఁ బితృదేవతలకుఁ
గ్రమమున నారాధనములఁ జాల నొనర్చి
యరుప్రౌద్ధు దానమ్ము లెప్పుడు చేసి
ధర్మశాస్త్రముల వేదముల యర్థంబుల
సంతతంబును వేడ్కఁ జదివి తెలిసి
లమకమయర్థముల్ తప్పక జీవనం
బులు చేసికొనుచు దీనులను బ్రోచి

గీ॥ సత్యమున మించి నిజకులసతులఁ బర్వ
వర్జమైయుండఁ గూడి సద్వర్తనమున
మెలఁగనేర్చుట యాదిగాఁ గలుగునిదియ
మహి గృహస్థుల కెల్ల ధర్మం బటండ్రు ॥

13

సీ॥ జడలు దాల్చుటయును బుడమిఁ బరుండుట
మూఁడువేళల నీళ్ళ మునుఁగు లెప్పు
డజినముల్ గట్టుట యగ్నులఁ గొల్చుట
యతిభిజనంబుల నరయు లెందు
నడవుల నుండుట యలకందఘాలముల్
నివ్వరికూళ్ళును నీళ్ళుఁ బండ్లు
జీవనంబులు గాఁగఁ జేసి వర్తించుట
జేజేలపూజలు నేయుటయును

గీ॥ బ్రహ్మచర్యంబు విడువక పరగు పెంచి
యొరులు దానంబు లిచ్చిన నొల్లకుంట
మదిని బ్రహ్మనుసంధాన మహిమఁ గనుట
ధరణి వనవాసులకు నెల్ల ధర్మ మండ్రు ॥

14

సీ॥ అనిశంబు సకలమైనట్టి యుద్యోగముల్
విడుచుట భిక్షంబుఁ గుడుచుటయును
చెల్లకిందట నున్నిచేయుట ద్రోహంబుఁ
దొడరక సకలజంతువుల సమత
గనుట యెద్దియుఁ బుచ్చుకొనకయుండుట ప్రియం
బును నప్రియంబుఁ గైకొనకుడుగుట
పలుకుల నియమంబుఁ గలుగుట సుఖదుఃఖ
ముల వికారములేక మెలఁగుటయును

గీ॥ ధారణాధ్యానములు బ్రహ్మచారి యగుట
యెందు బాహ్యంతరశుచిత్వ మందుటయును
భావశుద్ధియు నింద్రియప్రకరణయము
నాది యైనవి ధర్మముల్ యతుల కెందు ॥

15

గీ॥ హింస మానుటయును నిర్జితేంద్రియత్వ
మోర్పుఁ గరుణయు నిజమాడునేర్పు శుచిభ
సకలవర్ణాశ్రమములవారికిని గల్గి
యుండఁగాఁదగు ధారుణీమండలమున ॥

16

సీ॥ వర్ణాశ్రమంబులవారికి ధర్మముల్
స్వర్గంబు మోక్షంబు సమక్షానంగఁ
జేయు నీధర్మంబు తేయొడ లేకున్న
సంకరంబందు నిజగతియందు

ధారుణీవిభుఁ డిట్టిధర్మంబు లెల్లను
నడపింపగాఁ గర్త న్యాయలీల
నతఁడు లేకుండిన నడఁగును ధర్మంబు
ధర్మంబు లేకున్న ధరణీ చెడును

గీ॥ సకలవర్ణాశ్రమంబులజ్ఞాడ లెఱిఁగి
వానిధర్మంబు లెల్లను వరుస నాచ
రించఁగాఁజేసి వాని రక్షించునట్టి
ఘనున కిహమును బరమును గలుగు నెందు॥

17

కం॥ ఈలీలను ధర్మంబులు
పాలించినయట్టిరాజు ప్రబలుచు నుండుకా
మేలుగ నటుగావున భూ
పాలుఁడు దగునాజ్ఞచేతఁ బ్రజ నేలఁదగుకా ॥
దండమాహాత్మ్యము

18

అ॥ అధికదండనమున నశికిపోదురు ప్రజ
లల్పదండనమున నకుక రెండు
నిటులుగాకయుండ నిలనేలువతి యుక్త
దండనంబె కలిగియుండవలయు ॥

19

కం॥ జనపతి తగుదండనమున
వనిశము ధర్మంబు కామ మర్థము చెందుకా
ఘనమైన దండనముచే
మునుగోపము రాదె యడవిమునులకునైనకా ॥

20

చం॥ కడు భయ మందఁజేయక జగంబును శాస్త్రము మెచ్చ నాజ్ఞయె
క్కుడు సిరిఁగోరి నేయఁదగు కూరతమై భయ మిచ్చు నాజ్ఞచేఁ
దొడరుచునుండు దోషములు దోషమె కల్గినయేని యెయ్యెడకా
దొడమును హాని యట్లగుట త్రోవఁదగుం దగునాజ్ఞచేఁ బ్రజకా

ఉ॥ ఒక్కదనమ్ముకై దొడరి యొక్కరుఁ దొక్కరి నాక్రమించుటకా
మిక్కిలి భిన్నమార్గమున మించిన యీ జగమందు నాజ్ఞయే
చక్కిని లేక యుండునెడఁ జాలగ హింసలు పుట్టి పెద్దమీ
లొక్కటఁ జిన్నమీలఁ దినునోజలు రాజిలుచుండు మెండుగకా॥

గీ॥ కామలోభాదికంబుచేఁ గైకొనంగఁ
చదుచు నరకంబులోపలఁ బడి ముణుఁగుచు
నుండు లోకంబులను నీతియుక్తివిభుఁడు
నిలుపు దండంబుచేతనే నేర్పు మెఱసి ॥

23

చం॥ అరయ స్వభావలీల విషయంబుల కెందు నదీనమై పర
స్పరవనితాధనంబులకు బారలు సాఁపుచు నుండునట్టి యీ
ధరణి జనంబు మట్టువడి దండభయంబున మంచివారిచే
నిరతము నన్నుతిం గనుచు నిర్మలమార్గముఁ జెందుఁ బొందుగకా॥

ఉ॥ జంటల యానలం బరవశంబగు లోకమునందు మంచివాఁ
డుంట విచిత్ర మాజ్ఞఁ దగియుండు కతంబున యుక్తవర్తనకా
గెంటదు లోకమాజ్ఞలనె నిక్కమెకాఁ గులకాంతయుం బతిం
గుంటిని గొంటునుం దెవులుకొంటును బేదను బాయకుండుటల్॥

శా॥ ఈచందంబు రెటింగి శాస్త్రగతి మున్నెంతే విచారింపుచుకా
సీచత్వంబులు మానుచుకా నియతుఁడై నిల్పింది దండంబుచే
నేచక్రేకుఁడు భూప్రజన్మలఁపుఁ దానెవ్వేళ నాభూషతికా
వే చెందుకా పిరులబ్ధిలోమగుడ కందేనిల్పు నేడ్లంబరెకా॥

26

దీనజన రక్షణము — సజ్జన లక్షణము

కం॥ అల సమవర్తియనగ నా
జ్ఞులు సేయుచు ధర్మమార్గచతురుం దగుచుకా
నలువవిధంబున భూజన
ముల రక్షింపంగవలయు భూషతి యొందుకా ॥

27

కం॥ దీనజన రక్షణంబును
దానగుణంబును శమంబు దయయును సత్వం
బూనిన ప్రియవాక్యంబుల్
మానితమైనట్టి సజ్జన వ్రతమెందుక॥ 28

కం॥ ఘనమగు దయతోడుత నా
తని యలమటఁ దనదిగాఁగఁ దలఁపుచుఁ గడుదీ
నుని రక్షింపఁగవలయుక॥
జనపతి దనుమెచ్చి యఖిలజనము నుతింపక॥ 29

కం॥ అనిశము దుఃఖసముద్రం
బున మునిఁగెడు దీనజనుని శ్రోతురు దయ నే
జనములు వారలకంబెను
ఘనులగు సజ్జనులు లేరుగా భవసమునక॥ 30

కం॥ మిగుల ననాథులు నార్థులు
నగుపేదల నూఱిడించి యాదుకొనంగాఁ
దగు వారిపీడ దయనిడి
జగతీపతి ధర్మమార్గ సంస్థాపకుడై ॥ 31

గీ॥ నకల జంతువులను జంపకుండుట యెద్ది
యదియ పరమధర్మమంద్రు ప్రాజ్ఞ
లిటులగానఁ బతి యహింసకుడై దీన
జనులఁశ్రోవవలయు ననుదినంబు ॥ 32

కం॥ తనసుఖమునకై యెవ్వం
దనదలఁబడించు నాతఁడాతని కోపం
బనుపేరిటి యనలముచేఁ
గనుగొనఁగాఁ గమలతన్నె కట్టియ పోలేక॥ 33

కం॥ కించిత్సుఖమునకై లో
భించి దయంగుంచి మించి పెద్దలఁగడు మె
ప్పించునె మంచికులస్తుం
డెంచక యిది పాపమనక యిచ్చుహిలోనకా ॥ 34

కం॥ పూనినయట్టి మనోవ్యధ
చే నలఁగుచుఁగడుఁ దెవుళ్ళచేదలఁకుచు రే
పో నేడోచెడు మెయికిం
గానెవ్వఁడు దీనుఁజెఱుపఁ గడఁగును చాత్రికా ॥ 35

కం॥ ఆయాసార్జితధనముల
నాయెడ నొకక్షణము రమ్మమై యెవ్వేళఁ
చాయామాత్రంబై తగు
కాయంబుల నీరుబుగ్గగతిఁ జూడఁదగుకా ॥ 36

కం॥ బలుగాలి దూలి ప్రీతిఁ
నలమేఘసమూహమట్లు లలరెడు విషయా
రులచేతఁ జిక్కుపడుదురె
వలనెఱుఁగు మహాత్ములై న వారలుధరలోకా ॥ 37

కం॥ తొలఁకెడి జలములలోపలి
కలువలచెలికాని నీడగతి నకలప్రా
ణులబ్రతుకు చంచలం బని
తలఁచి విఘ్నఁడు మంచివనులె తాఁ జేయఁదగుకా ॥ 38

కం॥ జగ మెండమావులకు నమ
మగు క్షణికంబగు నపారమగు నంచును రా
జగువాఁడు ధర్మసుఖములఁ
దగులుటకై సుజనువొందె తాఁ జేయఁదగుకా ॥ 39

కం॥ ఎన్నఁగ నుజనులు గొల్వఁగ
 నున్నమహిపతులు మిగుల నొప్పుదు రిలతో
 నున్నము చేసినమేడలు
 పున్నమ వెన్నెలలచేతఁ బొలుపగు మాడ్కిన్ ॥ 40

గీ॥ నుజనజనులచేష్టితము భూప్రజకు మోద
 మొనవు లీలను గలువల పొసగఁ బొదలు
 నరసులును జంద్రకళలు వసంతవనము
 సంతస మొనర్చలేవుగా సంతతంబు ॥ 41

దుర్జన సంగతి

కం॥ దోసంజనక తపింపం
 గా నుజనులఁ జేయునట్టి ఖలసంగతి రా
 జేనరజి నై నఁగానీ
 వేనవి మరుభూమివోలె విడువక వలయున్ ॥ 42

కం॥ కులమును శీలము చదువును
 గల నుజనులలోనఁ జొచ్చి ఖలుఁడేచును ని
 చ్చలు హేతువు గలుగకె యిం
 గల మెండినచెట్ల నేర్చుగతి నెచ్చోటన్ ॥ 43

ఉ॥ సారెకు వాగ్విషంబు వెదఁజల్లుచు వక్రగతిన్ మెలంగుచున్
 గ్రూరత సాధుమంత్రములకున్ భయ మందక యెట్టివేళయం
 దూరక చిట్టుబుస్సుమను చుండెడు దుర్జనవన్నగంబు ని
 ద్ధారుణి రెండునాలుకలు చార్కొను నెమ్మొగముల్ ధరింపుచున్

కం॥ బునకొట్టుటచే నెగసిన
 విసపుపొగ న్నల్లనైన వెడమోములచే
 గనరెడి పాముల పొందులె
 పొసఁగున్ దుర్జనులతోడి పొందులకంటెన్ ॥ 45

౪౦॥ పిల్లికిఁగూడందిచ్చిన
గోళ్ళం జేఁజివ్వుకొనుచుఁ గూడుం దిను దు
పైల్లవిధంబుల నుజనుని
వల్లనె పోషణము గాంచి వానినె చెఱచుకా ॥ 46

౪౧॥ ఇలలో ధూర్తజనంబుల
పలుకులు ములుకులటు నొంచుఁ బరజనమర్క
ప్థలములఁ గడుఁ దీవ్రములై
బలువగలం జూపఁ జాలి భయదము లగుచుకా ॥ 47

౪౨॥ మనమున నెంతయుంగినుక మందటిలకా సెరిఁగోరిచేసి తా
రనిశము నజ్ఞనావళుల కంజలి పూనుదు రట్టు లంతకం
తెను గనుపట్టి నంజలి పుటింపఁ దగుకా ధత దుర్జనాశికికా
వినయగుణంబు మించగ వివేకులు లోకమునందుఁ బొందుగకా॥
మధురవచో విచక్షణత్వము

౪౩॥ లోకమున కెల్ల మోదము
జోక యొనర్పంగ నోపు చుట్టఱికంబుకా
లాకికమై తగు మాటయుఁ
గైకొనఁగా వలయు జగముఁ గడు గెల్పుటకై ॥ 49

౪౪॥ తేనెలు చిలికెడి పలుకులు
మానవపతి పలుకవలయు మహిజనమునెడకా
చానెంత యీవిగలదొర
యైనకా నిష్ఠురముఁ బల్కు నది భయమందుకా ॥ 50

౪౫॥ రొమ్ము మొత్తినవగిది జనమ్ము మిగుల
నెట్టిపలుకుల వెతపడు నట్టి పలుకు
పలుకఁగా రాదు కడుబుద్ధిఁగలుగు పృథతి
యధికమగు వెతచెందినయస్సుదై న ॥ 51

కం॥ చుట్టలయెడఁ బగతులయెడ
గట్టిగఁ బ్రియ మాడవలయుఁ గడుఁ బ్రియములఁ గ
న్నట్టినదొర కేకలఁ దగి
నట్టి నెమలిలీల నేరి కాపుఁడు గాఁడే ॥ 52

చం॥ కేకుల కేకలు కోకిల
కాకలి రాచిలుక కులుకు కలికి పలుకులు
జేకుఱ జేయపు ముద మీ
లోకమునకు సుజనువల్కులుం బలె నెపుడు ॥ 53

చం॥ దయ విశ్వాసము మర్యా
దయు సుగుణాసక్తిఁ గలిగి ధన మీయఁదగి
నయగతి ధర్మముకొఱకై
ప్రియభాషల నమృతరసము పెరుగుచు నుండు ॥ 54

గీ॥ ప్రజఁ దను నుతింప నధికసంపదల మించి
పలుకుఁ దేనియ వెల్వారఁ జిలుకుచుండ్రు
చెలఁగి సత్కార మెవ్వరు చేయుచుండ్రు
వారె నరులై చరించు దేవతలు భువిని ॥ 55

చం॥ పావనుడై యాస్తికుడై
దేవతలం గొలువవలయ దేవతలబలె
భూవిభుఁడు గురులఁ గొలువం
గావలెఁ దనవలెనె మిత్రుఁ గనుగొనవలయు ॥ 56

చం॥ సురలను సత్కర్మముచే
గురులను మ్రొక్కుటలచేతఁ గపవలయపతి స
త్పురుషుల సుచరిత్రముచే
బరితృప్తులఁ జేయఁదగు కులం బొదపుటకై ॥ 57

౩౦॥ మానిసుల భటులఁ బ్రేమను
దానముచే బంధుమిత్రతతి బహుమానం
బూనుటచే దాక్షిణ్యము
చే నితరులఁ గై వసంబు సేయఁగ వలయున్ ॥

58

మహాత్ముల వర్తనము

౩౧॥ ఒకరికాంతల నింద నొనరింపకుండుట
పెద్దలయెడ దయఁ బెట్టుటయును
నిజధర్మముల నెల్ల నిచ్చఁ జాలించుట
యందఱియెడఁ బ్రియ మాడుటయును
కలిమి యెంతగఁగల్గి గర్వింపకుండుట
యొరుల సంపదలకు నుడుకమియును
బంధుజనంబులఁ జాయక యుండుట
తనవారితోడుత నెనసియుండు

౩౨॥ యెనసి వారల మనసురా మనుచుటయును
బరులఁ బరితాపములు బుట్టఁ బలుకకుండు
టభిలషనములు వినుతింప నలరుటయును
పనుద వివియె మహాత్ముల వర్తనములు ॥

59

౩౩॥ చెలిమి దలిర్ప నింటి కెడసేయవి చుట్టిము వచ్చెనన్న ద
వ్వల కెదురేఁగి వేడుకఁ గవుంగిటఁ జేరిచి యాదరించి తా
గలిగినకొద్దీ నిచ్చి యధికంబగు ప్రాణమునందు వంచనలే
గలుగక యోర్పు గల్గి యుపకారమే చూపుట సాధుకృత్యమౌ ॥

౩౪॥ ఎల్లెడ ధర్మయుక్తులయి హెచ్చరికం దగ నంచరించు నా
కొల్లిటివారిమార్గములు ద్రోయని మరచిగృహస్థులెల్లవ
ర్తిల్లెడు నట్టి మార్గమిది దీన మెరింగెడు నట్టివారికిఁ
మొల్లముగాఁగఁగల్గు నిహమం బరమం బరిపూర్ణకీర్త్యులు ॥ 61

౨॥ నిచ్చలు నిట్టిమార్గమున నిల్చినబుద్ధి దలిర్పు వానికిఁ
నిచ్చలమైన శత్రువును నెయ్యపుఁ జుట్టముగాఁగఁ బొందుఁదా
నెచ్చట నిట్లుగావున మహిపతి మచ్చర మూడ్చి యీజగం
బిచ్చ వశీకరింపఁదగు నింపగు సద్వినయంబు పెంపునఁ ॥ 62

౩॥ ఎక్కుడు గర్వమొందుపతి యెక్కడ భూవ్రజ నెల్లఁగూర్చుట
గెక్కడ యైన నింపు లెనయంచెడి పల్కులఁ బల్కి త్రాళ్ళచే
మిక్కిలి చుట్టిపట్టినను మీరక నిల్కడఁజెంది వారుఁ దా
నొక్కడనై ననుం గడవకుండుచుఁ గైవసమౌదు రెంతయుఁ ॥

౪॥ ఇది మధురవచనప్రకారం బింక సప్తాంగంబు లెఱింగించెద. 64

సప్తాంగ పరిక్షణము

౧॥ రాజు మంత్రియు రాష్ట్రదుర్గములు కోశ
మును బలింబును జుట్టము లనఁగఁ దనరి
యొకటి కొక్కటి కుపకార మొనర్చఁ జేయు
నట్టి సప్తాంగమును రాజ్య మనఁగఁ దగును ॥ 65

౨॥ ఒక యంగము లేకుండిన
వికలంబై రాజ్యమెందు వెలయదు గానఁ
సకలాంగంబులు గలుగఁ
బ్రకటింపుచుఁ బతి పరీక్షఁ బరికింపఁ దగుఁ ॥ 66

౩॥ మును దా గుణసంగతుఁడై
జనపతి దయవాతఁ బూని సకలాంగములుఁ
ఘనముగఁ బరీక్ష వేయఁ
జను ఘనమనుజేతులెల్ల సన్నుతివేయఁ ॥ 67

రం॥ ఓజః జెలంగని వానికి

రాజత్వము బూని నిలువరా దట్లగుటకా

రాజిత గుణగణములచే

రాజిలు నరవరుడు నొందు రాజత్వంబుకా ॥

68

ఉ॥ చెందక చెంది నిల్కడలఁ జెందక యుండెడు రాజనంపదల్

సెందును సద్గుణావళులఁ జెందిన యట్టి మహితలేఖలకా

సందినుమంతలేక తగి నన్నపు నున్నపు గారకట్టుచే

నందములౌ తటాకములయందు జలంబులు నిల్పుచై పడికా ॥ 69

ప॥ ఆందు రాజ గుణలక్షణము.

70

సీ॥ మేలెఱుంగుట గులశీలముల్ సత్వంబు

సత్త్వంబు ప్రాయ ముత్సాహగుణము

మొగమోటమును వేగమునఁ బనుల్ నేయుట

బుద్ధియుఁ దృఢతక్తి వృద్ధనేవ

మఱి లోకుపై న సామంతులు గల్గుట

మనులైన తటులచేఁ దనరుటయును

ధర్మంబు దానంబు ధర్మసహాయంబు

గలిగి ముందరి కార్యములు నెఱుంగుట

అ॥ దనకుఁ దగిన కార్యమునఁ బ్రవర్తించుట

మోసపోవురీతి మొనయ కుండు

టాదియైన సద్గుణావళి గలరాజా

మిగులఁ బ్రజకుఁ జేరఁ దగినవాడు ॥

71

సీ॥ ఇలిమి ప్రౌఢిమయును దలపును వాక్పాతు

రియు నాయకత్వ మింద్రియజయంబు

నాజ్ఞాధరుండయ్య నలరుటయును వైరి

దగిలివచ్చిన నిల్వఁగలుగు తెందు

సలశిల్పమార్గముల్ దెలియుట దుష్టశి
క్షణము శత్రునివేశఁ గనెడి శక్తి
ఋచివిగ్రహముల చందంబు తెఱుగుట
దేశకాలంబుల తెఱుగు గనుట

గీ॥ గుప్తమంత్రుడగుట గూడఁబెట్టెడి నేర్పు
గలిగి వెచ్చపెట్టఁ గలుగుటయును
మఱియుఁ గ్రోధలోభమదములు చపలత
విడుచుట ధర భూమివిభుగుణములు ॥

72

సీ॥ విన నిచ్చగించుట వినుట యర్థమును గ్ర
హించుటయు మఱి ధరించుటయును
సూహించేత నపోహంబుచే నిశ్చ
యించుటయును దత్త్వ మెఱుగుటయును
బుద్ధిగుణంబులే పొలుపొందు మఱియును
దక్షతయును శీఘ్రతయును గినుక
శౌర్యము ననఁగ నుత్సాహక్షణములే
వివి గల్గువాఁడె మహీవిభుండు

గీ॥ త్యాగమును సత్యమును శుచిత్వంబుననఁగ
నమరుచుండును మూఁడు మహాగుణంబు
లిట్టి మూఁడు గుణంబుల నెసఁగు నట్టి
జనపతిని దానె చెందును షడ్గుణములు ॥

73

సీ॥ మఱియును మ్రాన్పాటు మచ్చరంబును దుర్జ
నత్వంబుఁ బరపీడనంబు నీర్ష్య
కల్లల్లాడుటయును గరువంబు మానుట
బ్రయదర్శనంబు శక్తియుఁ గలుగుట

వినుతగాంధీర్యుడై వృద్ధోపసేవయై
యలరుట మంచిమాటలఁ బలుకుట
సరసత సద్గుణజాలంబుపై నను
రాగంబు గలుగుట రాజగుణము

గీ॥ లిట్లు తగు నాత్మసంపద పెనఁగి వీతి
సరణి నినుమంతయును మీఱి చనక లోక
చర్య లెల్లను గనుఁగొంచు జనులఁ దండ్రీ
చాడునను బ్రోచువాఁడెవో జనవిభుండు ॥

74

ఆ॥ ఎట్టి గుణము లంది యేనీతి నడచినఁ
బ్రజలు దన్ను జేరి ఖక్తిఁగొల్తు
రట్టి గుణము లంది యారీతి నడువఁగా
వలయు రాజు భూమిపలయమందు ॥

75

ఉ॥ ఎందును దుర్గుణుండగు మహిపతియైనను మంచిబంట్లఁదా
జెందిన సద్గుణుండగుచు శ్రీల వహించును గాక దుష్టులం
జెందిన రాజు పాములను జెందిన గందపు మ్రానువోలెదా
నిందితుడై జనంబులకు నిచ్చులుఁచేరగరాక యుండఁడే ॥

76

కం॥ పరమపవిత్రులఁ గులజాల
సరసులఁ బ్రజ నెల్లఁగై వసముగా నిచ్చుల్
ధర మెలఁగు క్రోధరహితులఁ
బరిజనములఁ జేయవలయుఁ బార్థివుఁడెందుకా ॥

77

ప॥ అందు

కం॥ చెడుగులగు గడుసుమంత్రులు
కడు సన్మార్గంబు చుడుగఁగాఁ జేసి వతిం
దొడిఁబడఁ జెలుతురు గనుకే
య్యెడ మంచిప్రభాసుతోడ నెనయఁగ వలయుకా ॥

78

కం॥ నిజముగ సిరిఁ జెందినచో
సుజనుల భుజియింపఁజేయఁ జొప్పడు పతికిఁ
నిజముగ నటువలె సుజనులు
భుజియింపని సిరులు వ్యర్థములు ధరలోనకా॥

79

కం॥ కులమును బావనతయు వడి
గలతనమును దండసితి గడుఁ బనిఁగొను నె
ప్పులు ననురాగముఁ జదువును
గలవార లమాత్యజనులు గావలెఁ బతికికా॥

80

కం॥ తరుణులయెడ ధర్మమునెడ
నిరవగు నర్థమునెడఁ బరీక్షితుఁడు సదా
పరిశుద్ధుఁ డనగఁ బరగుకా
ధరణీపతి యిట్టి మంత్రిఁ దానేలఁ దగుకా॥

81

సీ॥ కడు మహోత్సవవేళఁ బొడగను వేళలఁ
గనుపట్ట నిచ్చిన కాన్కయంద్రు
భూజనంబులచెంతఁ బొరసిన యదియెల్ల
పొరబడి యనుపేరఁ బరగుచుండు
పగిది రాక్కములోనఁ బట్టి భక్షించిన
*యరి పట్టుబడియనఁ బరగుచుండు
నితరుల కార్యంబు లీడేర్చుటకు లోన
లాఠుగాఁ బట్టిన లంప మంద్రు

గీ॥ పీనిఁ బొరయని మంత్రిగా విభుఁడు లెన్న
యెఱిగి యుపదా వికారదు నరయవలయు
నట్టి మంత్రియుఁ బ్రజలకుఁ గొట్టుగాక
పతిహిత మొనర్చి యతనిచే బ్రతుకవలయు ॥

82

సీ॥ మఱియుఁ జెప్పినవెల్ల మఱవక చతురుడై
 పసులయం దాసక్తిఁ బరగు, తెందు
 నొఁగాము రెల్ల నూహపోహ లొనరించి
 యిది తప్పదని నిశ్చయించి కొనుట,
 నిశ్చయించినవెల్ల నెమ్మది మఱవక
 చెలఁగి మంత్రంబు రక్షించి కొనుట,
 దేశకాలజ్ఞుడై తెలివితోడుతఁ గార్య
 సిద్ధులఁ గ్రమ మొప్పఁ జెందుటయును

గీ॥ నృపతి మఱచినపని దానె యెచ్చరించి
 మంచి మార్గంబుచేతఁ గావించనేర్చు
 టాదిగాఁగల్గి యుండెడు నట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువారు మంత్ర సంపద యటండ్రు ॥

83

సీ॥ కులశీలబలములు గలిగి స్వదేశస్థుఁ
 డై నృపతికి-వశుడైన వాఁడు
 కనుగల్గి కడుమాటకారియై ప్రోడయై
 యుత్సాహియై యుక్తి నొనరువాఁడు
 చపలత మ్రాన్పటు జాఱఁజేసినవాఁడు
 బడలికలకు నోర్చి పరగువాఁడు
 పావనత్వంబుఁ బ్రభావంబు శౌచంబు
 నిలుకడ సేత్యంబు గలుగువాఁడు

గీ॥ సత్త్వమును మైత్రి దారణాశక్తిఁ గలిగి
 ప్రజ్ఞ యారోగ్యమును దృఢభక్తిఁగలిగి
 శిల్పము రెఱింగి పైరముల్ సేసికొనని
 వాఁ డమాత్యవరుండు గావలయుఁ బతికి ॥

84

న॥ మఱియును.

85

పురోహిత గుణకథనము

ఆ॥ దండనీతియందుఁ ద్రయియందు మిగులంగ
నూహ గలుగ వలెఁ బురోహితునకు
నతఁ డధర్వవేదగతిచేత నెప్పుడు
శాంతి పొట్టికములు నలుపవలయు ॥

86

గీ॥ మఱి పురోహితులందును మంత్రులందు
శాస్త్రదృష్టియుఁ బనుల యెచ్చరికె లనఁగ
గలుగు నీరెండు గుణములు దెలియవలయు
నది యెఱుఁగువారితోఁగూడి యధిపవదుఁడు ॥

87

సీ॥ స్వజనంబుచేఁ గులస్థానముల్ పనులందు
దృఢచిత్తుఁ డౌటయుఁ దెలియవలయు
జ్ఞానసంపదయు దక్షతయును బ్రతిభయు
నల యలంకృతులందుఁ దెలియవలయు
ధారణాశక్తి సత్యముఁ బ్రగల్భత కథా
యోగంబులను గనుఁగోఁగవలయు
మైత్రి శౌచముభక్తి యాత్రితయము వ్యవ
హారంబులంబట్టి యరయవలయు

గీ॥ దైర్య మనురాగయుక్తి కృత్యములయందు
విలుకడయుఁ గ్లేశముల కోర్కఁ గలుగుటయుమ
గడు ప్రభావంబు నుత్సాహ గౌరవంబు
నాపదలనేక మంత్రీయం దరయవలయు ॥

88

సీ॥ సత్యంబు బలమును సద్వర్తనంబును
దెవులు లేకుండుట దెలియవలయు
పహవాసులై నట్టి జనులచే మఱియును
కుభదూవుఁడగుటయ ఖేద్రుఁడగుట

వైరంబు లేకుండ వర్తింప నేర్పుట
 వెఱపును జపలత విడుచుటయును
 బ్రత్యక్షగతిచేత భావించవలయును
 గానుపించని గుణగణము లెల్ల

గీ॥ కార్యములచేత నెప్పుడుఁ గనఁగవలయు
 నట్టి క్రియలకు ఫలముచే నరయవలయు
 నిన్నిరీతుల లెన్న పరీక్ష చేసి
 మనుషవలయును మంత్రుల మనుజవిభుఁడు ॥

89

మంత్రి పురోహితుల కార్య ప్రయోజనము

కం॥ నరపతి దుర్వర్తనమునఁ
 జరియించిన మాన్యవలయు సచివజనంబుల్
 నరపతియు సచివవాక్యము
 గురువాక్యముపోలె నెన్నికొని నడవఁదగున్ ॥

90

కం॥ జనపతి యెచ్చరి కెడలిన
 మనుజులు గడుఁ జెడుదు రితఁడు మది నెచ్చరికన్
 దనరిన మనుజులు బ్రతుకుదు
 రినుచేఁ దామరలగుంపు లింపొందుగతిన్ ॥

91

కం॥ అలరెడుమతి నుద్యోగము
 గలిగిన యాయాయి కార్యకర్తలచే ని
 చ్చలు రాజు దెలియునట్లుగఁ
 దెలిపించుచు మంత్రి దాను దెలియఁగవలయున్ ॥

92

కం॥ జనపతి యసీతి నడచిన
 ననిశము వారించువారె యతనికి హితులొ
 జనులును గూరిమి బంధువు
 లనుంగుఁజెలికొండ్రు గురువులై తగువారున్ ॥

93

కం॥ తా మఱి చదివిన రాజును

గామాంధుండగుచు నుండుఁ గడు నృపమహిమన్

గామాంధుడైన జనపతి

యేమిటఁ జెడుపనులు బూనఁ దీమహిలోనన్? ॥

94

గీ॥ కామమున మదంబున నహంకారమహిమ

నంధుడై జాతి పడఁబోవునట్టి పతికి

చుట్టములు మంత్రులును జెప్పినట్టి నీతి

దండయై యుండు నెవుడుఁ గై దండ యగుచు ॥

95

కం॥ జనపతి కామాతురుడై

గనుచుండియుఁ గానలేడు గావున నతనిన్

నెనరగు చుట్టపు వెజ్జులు

వినయాంజన మిడుచు మాన్చి వెలయింపఁ దగున్ ॥

96

కం॥ మదయుతుఁడు దుర్నయుండై

బొదలెడు నృపుఁగొలుచు మంత్రి పొందపకీర్తుల్

చెదరని మదమునఁ బొదలెడి

మదమేనుఁగు దిద్దలేని మావంతుగతిన్ ॥

97

రాష్ట్ర సంపత్స్వరూపము

కం॥ భూమిగుణంబున రాష్ట్రము

దా మించును రాష్ట్ర మెంత దనరినయేనిన్

భూమిపతికి మంచిది యె

తే మహి యటుగాన మంచిదియె కావలయున్ ॥

98

సీ॥ కరపట్టణములపై గనులు ద్రవ్యంబులు

జలములు ధాన్యముల్ చాలఁ గలిగి

యావులకును మంచివై మనోహరములై

మేలైన యూళ్ళచే మించఁ గలిగి

వారణంబులఁ బొల్పు వనదేశములు గల్గి
 నీళ్ళ త్రోవలచేత నేల త్రోవ
 చే, నేటికాల్యలచే నొప్పు భూములు
 నరనాయకులకును సిరు లొసంగు

గీ॥ మొరములును జొడు *కొడపలు ముచ్చుబంట్లు
 చెట్లు మిట్టలుఁ బుట్టలు పెట్టఁదనము
 గుండ్లు ముండ్లును బాముల దండ్లు గల్లు
 వసుధ యెవ్వేశ సంపద లొసఁగ లేదు ॥

99

గ్రామ లక్షణము

సీ॥ తనకును జీవనం బొనఁగూర్చి క్రతు బా
 ధల కోర్చి భూగుణంబులఁ దనర్చి
 జలము లూరెడిచోట్లు గలిగి గట్లకు నున్కి-
 వట్టులై కోమట్లు బనులవారు
 గాఁపు బుద్ధోగముల్ గాంచి దున్నెడువారు
 గడుఁ గల్గి యనురాగ గరిమఁ జెలఁగి
 పశు సంతతులుగల్గి బహుదేశ జనులచే
 నాకీర్ణమగుచు ధనాథ్యమగుచు

గీ॥ అరయ దార్మికోపేతమై వ్యసని మూర్ఖు
 నాయకుఁడు గల్గు దేశంబు నరవరుండు
 బహుళయత్నంబునను వృద్ధిపఱచి ప్రోవ
 వలయుఁ బతియందు సంపదల్ వెలయుఁగాన ॥

100

కోట లక్షణము

సీ॥ చెలువమై విరివియౌ సీమ చాలఁగఁ గల్గి
 చెఱకు రాజనములచేలు గల్గి
 కలువలు దామరల్ గల యగర్జులు గల్గి
 వనములు గొండలు గనులు గల్గి

కోటలు సున్నతగోపురంబులు గల్గి
 మేడల వాడల మించుగల్గి
 కపురంబు గస్తూరి గల్గి పేటలు గల్గి
 కరితురగాదు లగ్గలము గల్గి

గీ॥ యేర్ల మిట్టల గట్టుల నెన్నఁగల్గి
 ధీరులును శూరులును గలవారు గల్గి
 కవులు జాణలు గాంతలు ఘనులు గల్గి
 సిరులు గల రాజధాని వసించవలయు ॥

101

కం॥ జలమును ధనమును ధాన్యము
 గలుఁగును మందఱుల కోర్వఁగల దుర్గము గా
 వలయుఁ బతికి లేకుండిన
 నల గాలిం దూలు మేఘ మనఁగాఁ దూలుకా ॥

102

కం॥ జలదుర్గము గిరిదుర్గము
 స్థలదుర్గము వనముచేతఁ దగు దుర్గము ను
 మ్మలి గల దుర్గము దుర్గం
 బులుగాఁ బాటించవలయు భూపతి యెందుకా ॥

103

కం॥ జలములు ధాన్యము లాయుధ
 ములు రసవర్గములు యోధముఖ్యులు యంత్రం
 బులు గల్గి రక్షణముచే
 నలరెడు దుర్గంబు దుర్గమనఁ జెలువొందుకా ॥

104

గీ॥ తొలఁగిపోఁ జోట్లు గల్గిన దుర్గములును
 మడుఁగులును గల్గి తుప్పరేగడలు గల్గి
 యలరు భూములు సిరులు గావలసినట్టి
 నృపతి కుండుటఁ దగునంద్రు నీతివిదులు ॥

105

భండారము

సీ॥ ఆదాయ మధికమై యల్పవ్యయముఁ గల్గి
సారె వెచ్చించినఁ దీఱిపోక
ముత్తెముల్ రత్నముల్ మొదలుగాఁ గల్గిన
సకలవస్తువుల కాశ్రయము నగుచు
నాపులై యుండెడి నధికారులును గల్గి
ధర్మంబుచే నూర్జితంబు నగుచు
తరతరంబులనుండి తగ నూర్జితంబునై
పొగడొంది దేవతాపూజఁ జెంది

గీ॥ పరగు భండార మేందును బలముఁ బ్రోచు
కొఱకు ధర్మార్థములను జేకూర్చుకొఱకుఁ
గడవగారాని యాపదల్ గడచుకొఱకు
రక్షణము నేయవలయును రాజవరుఁడు ॥

106

బలము

సీ॥ మేటియై పెద్దలనాటి మూఁకలు గల్గి
బహువిధ యోధులఁ బలసి వివిధ
యుద్ధంబులకు నోర్చి యొనఁగూడి వశ్యమై
తనచేత నెపుడు జీతములు గాంచి
వడిగల తనమునఁ గడుఁ బ్రసిద్ధి వహించి
యన్ని కైదువుల నేర్పగల్గించి
పూజగాంచిన గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు గల్గి
బలమైన రాచవారలఁ జెలంగి

గీ॥ నేర్పరులు గల్గిపోఁటజ్జ నేర్చి యెట్టి
పమలయందును మొనలందు బడలికలను
జెంద కెయ్యెడ భేదంబుఁ జెందకుండు
బలము గలుగంగ వలయు భూపతికి నెంధు ॥

107

మిత్ర లక్షణము

సీ॥ కులవంతుడై సత్త్వగుణము గల్గినవాని
 బహుసహాయజ్ఞుడై పరగువాని
 కూడుడై ఘనదాసకూరుడై తగువాని
 మంచిమాటలచేత మించువాని
 సిరిగల్గి భేదంబుఁ జెందకుండెడివాని
 ననురక్తుడై దక్షుడై నవాని
 సౌమ్యుడై శుచియునై జ్ఞానియైతగువానిఁ
 దరతరంబునఁ జెల్మిఁ దగిన వాని

గీ॥ నిచ్చమైఁ గూడి వేగంబె వచ్చువాని
 నెందు సమసుఖదుఃఖుడై యెనయువాని
 నాపదలయందు పదలని యట్టివానిఁ
 దనకు మిత్రునిగాఁ జేయఁ దగును బలికి ॥

108

కం॥ తనయందు నెట్టివేళల
 ననురాగము గల్గియుండుటదె సంక్షేపం
 బున మిత్రలక్షణంబగు
 మనుజేంద్రుం ధిట్టివిధము మదిఁ దెలియఁ దగు ॥

109

మిత్రుల భేదములు

గీ॥ జొరసులు నందు సంబంధులై నవారు
 కడఁగి దేశక్రమాగతుల్ క్రమముతోడ
 రక్షణముఁ జెందువారును రాజునకును
 బలుదెలుంగుల మిత్రులు దెలియవలయు ॥

110

ప॥ అది యెట్లన్నను.

111

౧౧॥ మేనమామలనుతుల్ మేనత్తనుతులును
 మేనయల్లుండ్రును మేనమామ
 లును దల్లిచెల్లెలి తనయులు నాదిగా
 నొరసమిత్రులై యరిరి మింతు
 రల్లుండ్రు దావలు నాలితోఁబుట్టువుల్
 సంబంధమిత్రులు జగతి నెన్న
 గడిరాజు సవ్యలికడనుండఁ దగువారు
 దేశక్రమాగతుల్ దెలిసి చూడ

౧౨॥ నాపదలయందుఁ దనచేతఁ బ్రోవుఁ గనుచు
 మెలఁగువారలు రక్షితమిత్రులగుదు
 రిట్టి నలువురు మిత్రుల నెఱిఁగి చాల
 మైత్రి గావింపఁ గాఁదగు మనుజువిభుఁడు ॥

112

౧౩॥ దూరమున నెదురుకొనుటయు
 సారెకు సమయమున నీయఁజాలుట మనసుల్
 చేరికగా మాటాడుట
 కూరిమితో మిత్రుఁ గూర్చికొను చందంబుల్ ॥

113

౧౪॥ ఇలఁ దనకు మంచిమిత్రుఁడు
 గలుగుటకుఁగా ఫలము ధర్మకార్యంబుల్
 గలుగఁదగు నీతివర్గము
 గలిగించని మిత్రు విడువఁగాఁ దగుఁ బతికితా ॥

114

౧౫॥ మునుమునువు గొంచెమై వడు
 మను బ్రజలుచుఁ బోవఁబోవ మఱిమఱి మనమై
 యొనరుచు నెడనెడఁ గూడక
 యెనసి లనన్మైత్రి వెలయు నేఱుంబోలెకా ॥

115

కం॥ దొర యావ్రకృతిగుణంబుల
ఎరగిన సుతికెక్కి నిక్కి బవరమ్ములతో
నరివరులఁ గూల్చి పొల్పుం
గరువలి మేఘములఁ గూల్చు కరణీక ధరణీక ॥ 116

కం॥ జనపతి యారాజ్యాంగము
లనువొందఁగఁ గూడి నిచ్చ లాదర మెచ్చక
జనపదము లేలఁగాఁ దగు
మనమగు తత్పాలనమునఁ గడుసిరిఁ జెందుక ॥ 117

చం॥ అమరెడు లీల వీప్రకృతులందు వసింపుచు సంతరాత్మ ని
క్కము సచరాచరంబగు జగంబున నిండినరీతి భూవిభుం
డమరుచు సున్నయావ్రకృతులందు వసింపుచు నేర్పుమీఱ ని
క్కము సచరాచరంబగు జగంబును నేలు మహావ్రభావుడై ॥

చం॥ క్రమమున నిట్టిరీతిఁ బలుకం దగి యొప్పెడు రాజ్యమెంచఁగా
నమరును నిల్కడై ధనమునై ధరణీపతి కట్టి రాజ్యము
త్తముఁడగు మంత్రి గల్గినను ధర్మముఁ గామము నర్థసంపదక
నమధికలీలచే నొనఁగి సంతతకీర్తులు నిల్పుఁ బొల్పుగక ॥

కా॥ శ్రీవాణీజయసారధీరసుకవిశ్రేణీనుతాచార వి
ద్యావర్ణాశ్రమపాలనోర్జితనయవ్యాపార దీనావన
ప్రావీణ్యాంచితనద్విచార వినయప్రారంభణాధార పి
ఙ్గవిభ్రాజిదయావ్రసార విలసత్సప్తాంగరాజ్యస్థిరా ॥ 120

కం॥ శంకరసుత రమువరపద
సంకజ భృంగాయమాణ పావనహృదయా
కాంకణ కోలాహల విరు
దాంక మహాసమరవిలస దయనిశ్చంక ॥ 121

మాలిని॥ చతురగుణవిశేషా సత్యభాషావిభూషా
 యతులితగుణధానా యాశ్రితాంచన్నిధానా
 శ్రుతిపథయుతచర్యా శూరసంస్తుత్యశౌర్యా
 సతతజయవిహారా సంగమాంబాకుమారా ॥

122

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాద లబ్ధ సారసారస్వత
 భారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱినామాత్యపుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ భాగధేయ వేంకటనామధేయ
 ప్రణీతంబైన * కామందుక నీతిశాస్త్రంబున విద్యావర్ణాశ్రమ
 పాలన ప్రభావంబును దీనజనరక్షణంబును సజ్జనలక్షణంబును
 మధురవచో విచక్షణత్వంబును సప్తాంగపరీక్షణంబును నన్నది
 ద్వితీయాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామందకము

తృతీయాశ్వాసము

కం॥ శ్రీదేవచోళవంశమ

హోదధిపరిపూర్ణచంద్ర యరువిక్రమ సీ

తాదయితచరణసేవా

త్యాదర కొండ్రాజు వెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥

1

వ॥ ఆకర్ణింపుము.

2

స్వామ్యనుజీవివృత్తప్రకరణము

కం॥ వినయంబు మంచినడవడి

యును సిరులును జేరఁ దగిన యుత్తమగుణముల్

దనరంగఁ గల్పవృక్షం

బనఁదగు పతిఁ గొలువవలయు ననిశము భృత్యుల్ ॥

3

మ॥ కొనియాడం దగునట్టి సంపదలు గైకోపచ్చుఁ గాలాంతరు

ఋననై నకా ధర నెట్టివానివలనకా మోదంబులౌ నట్టివా

నిని జాలంగ ధనంబు లేనియపుడు న్మేలెంచి కొల్వందగుకా

మనతకా సజ్జనసేవ్యుడై చతురుడై కన్నట్టి నకా బంట్లకుకా ॥

కం॥ కుటిలాత్ముఁ గొల్చి సిరిఁ గాం

చుటకంటెను మారకుంట సుగుడిదనం బా

కటఁ జిక్కి స్రుక్కి తగ నె

చ్చుటనైనను నిల్చి మొద్దుచందం దొందకా ॥

5

కం॥ అనిశము నీతివిరోధము

నన మెలఁగుచు బుద్ధిలేని నరుఁ డరిసిరులకా
ఘనముగఁ బ్రబలఁగఁ జేయుచుఁ
దనకుంగల సిరులతోడఁ దాఁ గడు నొగులుకా ॥

6

కం॥ వతురుఁడు నవికారుఁడు ని

శ్చితమతికార్యుండు యత్నశీలుఁడు నగు భూ
పతి వేళ యెఱుంగ నేర్చిన
సతతము దమ నెలపునం జొనంగఁగ నిల్చుకా ॥

7

కం॥ అప్పుడు మీఁదట శుభమై

చొప్పుడు పని బడలియైనఁ జొప్పుడు సేయకా
దప్పక లోకవిరుద్ధము
లెప్పుడు సేయంగవలవ దెచ్చటఁ బఠికా ॥

8

కం॥ అడుసునఁ గలిసిన నువ్వల

వడిసిన నూనియయు నడుసు వాసనచేతకా
జెడునటుల సకలగుణములఁ
బుడమిం గూటువగుణంబె పొదువుచు నుండుకా ॥

9

కం॥ చదలేటి జలములై నను

నుదతిం దగఁ గలసెనేని యుప్పనివ ట్లొ
నది యెఱిఁగి కుపతిఁ గొలుచుట
నిదితముగా విడువవలె వివేకుల కెల్లకా ॥

10

కం॥ మతియుతుఁడు బడలియైనను

క్షితి దైన్యములేని బ్రతుకుఁ జెందఁగవలయుకా
దృతిమీఱ నట్లు నడచిన
యతని మహావిభూఁడు మొఱ్ఱు నందఱికంబెకా ॥

11

చం॥ కనుఁగొనఁ దొల్చి నిల్కడలఁ గైకొని సజ్జనసేవ్యుడై కడుకా
ఘనత వహించి పుణ్యములు గాంచి నుతించగ మించునేలికా
వినయము నీతిమార్గము వివేకము కల్మిని గల్గఁగోరుచుకా
జనములుగొల్వఁగాఁజనుఁద్రినంధ్యమపంధ్యమువింధ్యముంబలెకా

కం॥ చెందంగరాని పస్తుపు
లందును యత్నమ్ము సేయ నవి సిద్ధముగాఁ
జెందుం గావునఁ దాఁ జే
యందగు యత్నము వివేకి యగువాఁడెందుకా ॥

13

కం॥ అనిశము వినయము విద్యయు
ఘనమగు శీలాదికంబుఁ గైకొనవలయుకా
దనమతి జనదతి యనుగతి
దనరఁగ నేవించువాఁ డుదారప్రౌఢికా ॥

14

అనుజీవి వర్తనము

సీ॥ కులము విద్యలు శిల్పములు నుదారత్వంబు
నలరు సత్త్వము నిల్కడంది తగుట
యందమో దేహంబు నారోగ్యమును బుద్ధి
వడిగలతనముఁ బావనత గలిగి
దుర్జ్జనత్వంబును ద్రోహంబు భేదంబు
నత్యాశయును గల్గలాడుటయును
జపలత మ్రాన్పాటు శతకయుఁ టోఁ ద్రోచు
నతఁడు నేవ యొనర్ప నర్హుఁ డెందు

సీ॥ నోపిక దిటంబు గల్గుట యొప్పిదంబు
సంతసంబును శీల ముత్సాహ ఘావ
దలకుఁ గ్లేశములకు నోర్వఁగలుగుటయును
వన్నెఁ దెచ్చును నీచసేవకుల కెల్ల ॥

15

సీ॥ ఒకచోటఁ గూర్చుండి యుండుట పదరుట
 మాయలు గ్రౌర్యంబు మచ్చరంబుఁ
 బెద్దల నదలించి ప్రేలుటయును డంబు
 జడత వంచనయును విడువవలయు
 జనపతి పీఠంబె కనుఁగొనవలయు ది
 క్కులు సారెకును జూడవలదు మఱియు
 నన్యోన్యమును మాటలాడక యతనిము
 ఖావలోకనము నేయంగవలయు

గీ॥ నచట నెవ్వార లున్నవా రనిన నేన
 టంచుఁ జని పని యానతిమ్మంచుఁ బలికి
 యతఁడు చెప్పిన పని యోపినటుల వేగఁ
 జేయవలె వేడ్కతో ననుజీవిజనము ॥

16

సీ॥ తనయందుఁ బ్రేమ యెంతయుఁ గల్గి యుండెడు
 నదిపతిచిత్తంబునందుఁ దగిలి
 యతఁడాడినట్టి వాక్యము నిర్వహింపుచుఁ
 బలుకగావలె మంచిపలుకు లెపుడు
 బతి నియోగించినపట్టుల నొరులలోఁ
 గలది గల్గినయట్లు పలుకవలయు
 ముఖగోష్ఠివాదముల్ చూపుచో రాజుతో
 నది యెఱింగియు నడ్డమాడ వలవ

గీ॥ దెంత నేరుపు గలిగిన యేనిఁదా వి
 వేకి యగువాఁ డహంకృతి విడువవలయు
 వెల్లవిరియైన మాటయు విభునితోడ
 వలయు మెల్లనె తెలుప నేనకుల కెల్ల ॥

17

సీ॥ వినయంబుఁ జేకొని వినుతింపఁ దగుప్రయో
జనము నందలి పతివతురిమంబు
నాపదల్ చెందినయప్పుడు నేరని
నడకలు విడువక నడచునపుడు
కార్యభారంబులు గడపునప్పుడు తన్ను
నడిగిన శుభవాక్య మాడవలయు
నెప్పుడు పథ్యంబును హితవుగా నిజమాడ
యుక్తంబు ధర్మోపయుక్తరీతి

తే॥గీ॥ నెట్టివేళల నమ్మనియట్టిమాట,
మఱియు సభ మెచ్చనటువంటి మాట, కర్ణ
కటువగుచునుండు మాట, యే కడలనైన
నాడఁగా రాదు సేవకుండైన యతఁడు ॥

18

సీ॥ అదిపతి యేకాంత మతని రహస్యంపుఁ
బనుల నెవ్వరితోను బలుకరాదు
ద్వేషంబు నాశంబు తెగులు నెవ్వేళలఁ
దనమది నైనను దలఁపరాదు
మదతులతో వారిఁ జూచువారలతోడఁ
బాపకర్ములతోడఁ బరులదూత
జనులతో రాజుచేతను నిరాకృతిఁ గన్న
వారితో నేకాంతవర్తనములు

అ॥వె॥ వారి తోడిబొందు వర్జింపఁగాఁ దగు
నధిపు వేషభాషలందు గలయఁ
బూని మెలఁగరాదు బుద్ధిచేఁ దనరెడు
నేవకులకు నెల్ల షీతిఁ దలంప ॥

19

౧౧॥ తగునమయంబును దగినవేషంబును
 దగుచోటు గైకొని ధరణిపతికి
 దినదినమును బొడగనుచుండఁగాఁ దగు
 నతని సోదరులకు నాత్మజులకు
 జనవరులకు మ్రొక్కి సర్వసమ్మతుఁడునై
 దేశకాలంబులు దెలిసి యొరుల
 పనిని వహించి నేర్పరుల దక్షిణఁ గూడి
 తనపనులను జేసికొనఁగ వలయు

గీ॥ నీలుటయు నావులించుట (నేర్పు పొగడు) *
 కొనుట నిందించుటయుఁ దగ్గికొనుట యుమియు
 టయును గడు బెట్టుగా నవ్వుటయును విడిచి
 మావిభుని గొల్వఁగాఁ దగు సేవకుండు ॥

20

కీ॥ పునమగు సంపదచేతకా
 గనుపట్టిన వారలై నఁ గడునేరుపు గ
 ల్గిన బంటులు విరసింపం
 జనదు ధరాదీతునుగుణసంఘముతోడకా ॥

21

కీ॥ ఈరీతి సద్గుణంబుల
 చే రంజిలి యర్థసిద్ధిచేఁ దగి మహిమో
 దారుఁడగు విభుని పిరి చే
 కూరుటకై విశ్వసింపఁ గొలువఁగవలయుకా ॥

22

కీ॥ పనులయెడ మిగుల నేర్పరు
 లన వినుతికి నెక్కి నృపతి యనురాగమునకా
 దనరుట యటు గాకుండుట
 ననువుగఁ గనవలయు నింగితాకారములకా ॥

23

అనురక్త రాజలక్షణము

సి॥ కనినఁ బ్రసన్నుడై కనుపట్టుటయును మా
టాడిన నాదరమంది వినుట
చగ్గఱఁ గూర్చుండుటకుఁ జోటు విడుచుట
కడువేడ్కఁ బరిణామ మడిగి వినుట
యేకాంతములయందు సేకాంత మగుకొల్వ
లందు సందేహంబుఁ జెందకుండు
టతఁడు చెప్పిన పల్కు లతనికై చెప్పిన
పలుకు లెప్పుడు నీరవు గలిగి వినుట

గి॥ యెంవఁగలవారిలో నెల్ల నెంచుటయును
మించి వినుతించుతఱి సంతసించుటయును
బదరి యహితంపుఁ బలుకులు వలికినపుడు
నలుగమియు గుణులు రక్తి గలుగుటకును॥

24

కం॥ తలఁచుట గుణములఁ బొగడుట
బలికినఁ బని నేయుటయును బడలుట వినిన
బలుమఱు వగచుట ప్రబలిన
నలరుటయుం గరుణ గలుగునధిపుగుణంబులై॥

25

ఘోరక్త రాజలక్షణము

సి॥ మిగులంగ నద్యుతం బగునుపకారంబు
తొనరించి నప్పుడు నూరకుండు
టతఁడు చేసినపను లన్యులు గావించి
రనుట వైయల రేచు టతని చేటుఁ
గడు నుపేక్షించుట కార్యంబుపట్ల నా
సలఁ బెట్టి పలము తొనరిగకుంబ
యించుక మఱచి పల్కెనఁగింప నర్థంబు
చేత నిష్ఠురముగఁ జేయుటయును

ఆ॥వె॥ కుపిత నట్టులుంట కోపహేతువు లేక.
తటిఁ బ్రసన్నుఁడయ్య మెఱయు ఫలము
లిడక యున్కి, రక్తిహీనుఁ డౌవిభునకు
గుఱుతు లంద్రు నీతి నెఱుఁగువారు ॥

26

సీ॥ చేరంగఁ జనుదెంచి జీతంబు లడిగినఁ
జూచి వేగిరమున లేచి చనుట
మర్మముల్ నాటంగ మాటాడుటయు రహ
స్యమునందు సందేహ మందుటయును
లేని నేరములు గల్పించి దూషించుట
జీతంబు దిగద్రొబ్బి చేరుటెందు
ననుకూలగతి నిజమైన మాటాడిన
నాయెడ దబ్బుల నేయుటయును

గీ॥ గడఁగి మాటాడ నడుమనే కాదనుటయు
శయనమందును యత్నంబు సమకొనంగఁ
బోయి నేవించినను నిద్రఁ బోవురీతి
నుండుటయు గుర్తు రక్తి లేకుండుపతికి ॥

27

కం॥ సంతతమును గలగుణములు
చింతింపక దూషణంబై చేయుట కోపా
క్రాంతుఁ డయి వేడిదూపుల
నెంతయుఁ జూచుటయు గుఱుతు లితవెడయుటకుకా ॥

28

గీ॥ ఇట్టి లక్షణములచేత నెప్పుడుఁ గరుణ
గలుగుటయు లేకయుండుట దెలిసి ఇంట్లు
కరుణ గల్గిన పతిఁ గొల్వఁ గడఁగవలయుఁ
గరుణ లేకున్నఁ గొలువఁగాఁ గాదు పతిని ॥

29

౩౦॥ అపదవేశలఁ జెడుగై
దీపించిన రాజునైన దిగవిడువఁగ రా
దాపదవేశనె యేలికఁ
గాపాదినవాఁడు మిగుల ఘనుఁడు దలంపఁ ॥ 30

౩౧॥ అలమటలు లేనివేశల
మెలఁకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మించరు నుజమల్
బలువగు నలమట వేశనె
మెలకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మింతురు నుజనుల్ ॥ 31

౩౨॥ వినుతింపఁ దగి ప్రమోదం
బనువుగ ఘటియింప నధికు లగువారికిఁ జే
సిన యుపకారము లల్పము
లన వెలసియు నధికశుభము లదరంజేయుకా ॥ 32

౩౩॥ జనపతి యనుచితగతి నడ
చిన మాన్పుట మంచిపనులఁ జేసినయెడఁ దా
రును గూడుట నద్వర్తన
మనఁ దగు మిత్రులకు బంటులగు వారలకుకా ॥ 33

౩౪॥ మానినులఁ దగుల, మద్యం
బానుట విడకున్న, జూద మాడెడు నెడలకా,
మానుపవలె భూమిపతికా
మానితగతిఁ దగునుపాయమార్గంబులనేకా ॥ 34

౩౫॥ చేయంగ రానికార్యము
జేయంగాఁ జూచు విభునిఁ జేయకయుండకా
జేయందగుఁ దా రటువలెఁ
జేయని నరు లతఁడుఁ దారుఁ జెడతుండుదురే ॥ 35

కం॥ నయమును వినయము భక్తియు
భయము వెలయ నయ్య యనుచు భటులు "జయః"
పయ దేవ నాథ జీవే
తొ యథార్థోర్తులను జనపతిని గొల్వఁ జనున్ ॥ 36

కం॥ తన విభుని మనసు రాఁ గొ
ల్చిన యట్టిద మంచినడక నేవకులకుఁ జె
ప్పినయటులఁ జేయునాతఁడు
తన వశముగఁ జేసికొనఁదె చానవునై నన్ ॥ 37

కం॥ బల ముత్సాహము బుద్ధియుఁ
గలమనుల కసాధ్య మెద్ది గల దీధరణ్ణ
తల పెఱిగి తిరిగి తీయని
పలుకులు గలవారి కెందుఁ బగఱయుఁ గలఁదె ॥ 38

కం॥ ఎలమి గలతల్లి యైనను
నలుగదె తాఁ గూడువెట్టునవు, డటుముగమై
యల బుద్ధి విద్య చెందని
యలనులపై నల్పతోషులగు వారలపైన్ ॥ 39

కం॥ ఎవ్వరు శూరులు పండితు
రెవ్వరు నేవాద్రకార మెఱిగి కొలుచు వా
రెవ్వరు, వారిదె సుమ్మి
యివ్వనుభావదుల కలిమి యెంతయుఁ దలఁపన్ ॥ 40

కం॥ అరయఁగ నప్రియుఁ డైనను
నిరతము బ్రియుఁడగుచుఁ దనరు నృపతుల కెందున్
ధర శుభులు చెప్పినటువలెఁ
జతిజులపగ నెఱిగినట్టి నజ్జనుఁ దలమిన్ ॥ 41

అ॥ మించుగ జీవనం బొసంగి మేముని లీలంగ నెల్లవారిఁ బో
పించఁ దగున్ మహాన్మతులఁ జేకొని మానవనాథుఁ డిట్లు పో
పించఁగ లేనిరాజులను జేరరు భూవ్రజ లెందు లోకమం
దంచు నిచ్చులేక తగునట్టి కొలంకులఁ బొందుకై పడికా ॥ 42

౨౦॥ కులమును శౌర్యంబును వి
ద్యలు శీలము నిట్టివెల్లఁ దలఁపరె యియ్యం
గలవానినె గుణహీనునిఁ
గుణహీనునినై నఁ జేరి కొలుతురు వృత్యుల్ ॥ 43

౨౧॥ ఇయ్యనివారలఁ గొలువరు
నెయ్యముతో నిచ్చువారినే కొల్తురు పా
రియ్యని యావులఁ జేరునె
పెయ్యలు దమ తల్లులై నఁ బ్రేమముతోడకా ॥ 44

౨౨॥ వేళఁదలంపక ధరణీ
పాలుఁడు దనుఁ జేరి కొలుచుబంట్లకు వారం
జాలిన పనికొలఁదిని దా
వాలాయము జీత మీయవలయున్ వేడ్కగా ॥ 45

౨౩॥ కాలము దేశముఁ బాత్రముఁ
జాలంగా నెఱిఁగి యియ్యఁ జను జనపతి దా
వాలాగున నీ నేరవి
పాలనుఁ ధగురాజు నిండ్రిపాలై పోవుకా ॥ 46

౨౪॥ అనిశంబును నుజునులు క్కా
కనెడి యష్టాత్రప్రయంబు లవి గానివి రా
జున కందు నేమి ఫలమగు
దనభండారంబు చెడుట ప్రక్షేపగ నెండుకా ॥ 47

కం॥ కులమును బ్రాతఃకము వి
 ద్యలును స్వభావంబు కూరతయును వయోవ
 స్థలు దెలిసి యాదరింపక
 వలయుఁ బతి మహాత్ములై న వారల నెల్లకా ॥ 48

కం॥ మనసరులగు సత్కులజుల
 జనపతులు దిరస్కరింపఁ జన దెవ్వేళకా
 ఘనముగఁ దిరస్కరించినఁ
 దను నొవ్వఁగఁ జూతు రొండె తను విడుతు రిలకా ॥ 49

కం॥ ఇలఁ బేదలై న వారిం
 గొలఁదిగఁ గలవారి సాధుగుణయుతు లై నకా
 బలియింపవలయు వారల
 బలిసినఁ బతి సేరుల మిగులఁ బ్రబలింతు రిలకా ॥ 50

కం॥ కులము గుణంబును గలవా
 రల నీచుల నమత నడవరా దదిపతి కి
 య్యులఁ దారతమ్య మెఱిగిన
 నలరుచుఁ బేదైనఁ గొలుతు రతనికా భృత్యుల్ ॥ 51

కం॥ గాజును మణినమముగఁ గను
 రాజును బ్రజపట్టు లేనిరాజును గొలుపుం
 దేజంబు లేనిరాజును
 రాజనుచుం గొలువ రంధ్రు రసికులు ధాత్రికా ॥ 52

కం॥ అనువమలీలఁ గల్పితరువందును బోలె మహాత్ము లెల్ల నే
 జనపతిఁ జేరి సౌఖ్యమునఁ జాలఁగ మింతు రతండు సంపదకా
 ఘనత వహించి నన్నుతులు గైకొనుచుకా బ్రతుకొందు నెట్టిచో
 నెనయుచు సజ్జనుండు భుజియించుటెకా నీరికికా ఫలం బిలకా ॥

కం॥ చెలులును బ్రాజ్ఞులుఁ జుట్టె
బులు నాపులు గలసి మెలసి భోగింపక ని
ష్ఫలమై దలమై చెలఁగెడు
కలిమియుఁ దానేల యట్టి ఘనతయు నేలా ॥

54

కం॥ కలకౌలఁదిఁ బంచిపెట్టుచుఁ
జెలికాఁడునుభోలే సంతసిలఁ బలుకుచు భృ
త్యులు గలుగ నడచు దొర కీ
యిల యెంత జగత్త్రయంబు నేలఁగ వచ్చుకా ॥

55

చం॥ మునుపె పరీక్షనేసి నయముం బ్రియముం దగ నాపులైన న
జ్ఞనముల నాయపెట్టునెడ సంతతముం దగ నిల్చి వారిచే
ననువుగ రాజవద్యుఁడు ధనాదులఁ గూర్చుట యొప్పు నీరముల్
దనకిరణాః బీల్చుచు ముదంబునఁ జెందెడు భానుఁడుం బరెకా ॥

కం॥ తొలుత నదికారితనమున
నలవడి యావంక లెఱిగి యత్నము ధనముం
గలిగి శుచులైనవారల
నిలఱిఁ దాయాయి పనులయెడ నిల్పఁదగుకా ॥

57

ఉ॥ మంచితనంబువారి జనమండలి మెచ్చినవారి లంచ మా
సింపనివారి యత్నములు నేయుచు నుండెడివారిఁ దాఁ బరీ
క్షించినవారి నేరువులఁ జెందినవారి నిజంబుచేఁ గడుకా
మించినవారి భూవిభుఁడు నిల్పఁదగుం బనులందుఁ బొందుగకా

కం॥ ఏవను లెఱిగినవారల
కావనులనె చెప్పి నేయుమనఁ దగుఁ బతి తా
రూపాది విషయములకై
యేపట్టున నింద్రియముల నెసఁగించుగతికా ॥

59

చం॥ కొలుకుకొటారులందు నృపకుంజరుఁ డెంతయు నాపు నిల్చి తాఁ
గలయఁ గనుంగొనఁవలయు గల్గినయాయము కొద్ది వెచ్చముం
దెలిసి యొనర్పఁగాఁదగు మదింపక యెందును ధూమిభర్తృకుం
గొలుచుకొటారులే కదయకుంతితజీవనహేతువుల్ మహిఁ ॥

చం॥ చెఱువులు గట్టుటల్ గృహులు సేయుట వాడల లెక్కచేయుటల్
కరులను బట్టుటల్ గనులు గైకొనుటల్ వనదుర్గసేతువుల్
పొరయుట బేరమాచుటయు భూస్థలి నిట్టివి యష్టవర్గమౌ
సరవతి వీనిఁ గూర్చుటకు నమ్మినవారలఁ బంపగాఁ దగు ॥ 61

కం॥ ఇలఁజేఁ డీవ్యవహారము

నలనం గడుఁబేదలై నవారలు ప్రబలం

గల రా యా వ్యవహారం

ఐల వారల కడ్డపాటు వోఁ జేయఁదగు ॥

62

గీ॥ క్రంపగొట్టించి సేద్యముల్ గలుగఁజేసి

పైరు దలకొనఁ గాపాడఁ బంచి ఫలము

గలుగుచో దండయుక్తివి గాఁచియుండఁ

జేయఁగాఁదగు నటులై న సిరులఁ జెందు ॥

63

ఉ॥ పైరులచేత దొంగలగువారలచే నధికార్లచేత భూ

మీరమఱుండు లోభమున మించుటచేఁ జనవర్లచేత ని

ద్దారుణికిఁ భయంబులగు దా నిటులై దువిధంబు లోభయం

బారసి వేళయందె ఫలమవదుట మేలు త్రివర్గవృద్ధితై ॥

64

కం॥ బలసి యెదురొడ్డి గరువం

బలు గల యధికారిజనులఁ బుండ్లునుబలెఁ దా

నిలఁజేఁడు చీల్చివేయఁగ

వలయుం గడు ధూర్తులై నవారలు వేఱవ ॥

65

కం॥ తనపతియం దల్పంబై
తనరిన యపకారమైన దా జేయఁగదం
గిన జడుఁడుకా జెడును జీతిం
గనుఁగొని పడి మిడుత మడియుకరణికా ధరణికా ॥ 66

ఉ॥ భూపలయంబునకా విభుఁడు పోషణ మెందు నొనర్ప లెస్సగా
నావులు పాలు పిండుగతి నన్నిటఁ బ్రోది చెలంగఁ జేసినకా
దీవలు పూవు లిచ్చుగతి దీరతఁ జేకొని ప్రోచెనేని తాఁ
గావలె నన్నయర్థములు గన్నడ నిత్తురు వేడ్కతోఁ బ్రజల్ ॥ 67

కా॥ భండారం బొనఁగూర్చుఁగా పలయు భూపాలుండు యత్నంబుచే
నిండార న్మదియందు నా పుత్ర జతురుకా నిల్పందగుకా గీర్తి బ్ర
హ్మాండంబంతయు మీఱివలెఁ ద్రివర్గాపేక్షతో వేళలకా
బండారం జితలోకుఁడై మిగుల నుద్దండప్రభావోన్నతిన ॥ 68

మ॥ తనకుం గల్గినకల్మియంతయును దా ధర్మార్థమై వెచ్చ పె
ట్టిన భూపాలునిలేమియుకా మిగులఁగా తీవుల్ ఘటించుం ధరి
త్రిని జేజేలకునై కళల్వరునతో దీపించఁగా నిచ్చు చం
ద్రునినిర్వేదతనంబువోలె జగదారూఢప్రభావోన్నతిన ॥ 69

కం॥ ఇతరులఁ గడు నమ్మక యే
గతిఁ గార్యం బొనరు నటులఁగా నమ్మఁదగుకా
క్షితిపతికిం దలఁప బృహ
స్పతే రవిశ్వాస' యనెడి శాస్త్రముకల్మిన ॥ 70

ఉ॥ నమ్మఁగ రాక యుండెడుజనమ్ముల నమ్మఁగఁ బోల దెట్టిచో
నమ్మఁగ న్నర్హులై తగుజనమ్ములనై నను దాను మిక్కిలికా
నమ్మఁగరాదు నమ్మిన భునమ్మగు సంపద వారిసొమ్మె యో
నిమ్మహిఁ గాన రాజులకు నెవ్వరి నమ్మఁగరాదు నెమ్మదిన ॥ 71

ఉ॥ ఎట్టి యుపాయమార్గముల నిమ్మహిలోన జనంబు చిత్తముల్
గట్టిగఁ గానుపించు వెలిఁ గన్పడువస్తుసమాహ మట్ల తా
నట్టి యుపాయమార్గముల నందఱిచిత్తము లెంచి చూచుచుకా
నెట్టిన యోగిరీతి ధరణీధపుఁడుం జెబువొందఁగాఁ దగున్ ॥ 72

మ॥ తనచారిత్రముచేత నెట్టియెడ మోదం బందుచు స్మించుభూ
జనులుం బంట్లును గల్గి దుర్జయగతిం జాలింపుచుం దేనియల్
సిరుకం బల్కుచునుండు భూమిపతి దా శీలంబు నేర్పొందు నా
ప్తునిపై నెంతయు రాజ్యభార మిడినకా బొల్పొందుఁ దేజస్వియై॥

కంటకశిక్షణప్రకరణము

ఉ॥ సంతత మాదరంబునఁ బొసంగుచు లోకమునందు వేదమం
దెంతయు నేర్పుతో మెలఁగి యెయ్యెడ నేర్పరు లైనసజ్జనుల్
సంతసమంది కొల్వఁ దనసద్గుణముల్ గనుపట్టుచుండ బా
హ్యోంతరరాజ్యచింత వసుధాధిపవర్యుఁడు సేయఁగాఁ దగున్ ॥

గీ॥ దేహ మాంతరరాజ్యంబుఁ దెలిసి చూడ
బాహ్యరాజ్యంబు రాష్ట్రమై పరగు నొకటి
కొకటి కాధారమై రెండు నుండుఁ గాన
యిట్టి రెండును నయవిదు లేక మండ్రు ॥

75

కం॥ బలు వగురాజ్యాంగంబులు
గలుగుట రాష్ట్రంబువలనఁ గనుక ధరిత్రే
తలనాథుఁడు యత్నముతో
నలుపుగ రాష్ట్రంబుపాలనము సేయఁదగున్ ॥

76

కం॥ జనముల రక్షించుటయే
జనపతికికా ధర్మ మట్టిసద్ధర్మము ని
ల్పును జనపతితను వటుగనఁ
దనతను వనికంబు బ్రోవఁదగు నాయమునన్ ॥

77

కం॥ ధర్మాధ్వం బగుహింసలు
ధార్మికులై మునులఁ దోలి తగురాజులు ము
న్నిర్మలై యొనరిచి రిది
ధర్మము గావున వధింపఁదగు పాపాత్మున్ ॥ 78

కం॥ జనపతి ధర్మముఁ దప్పక
ధన మార్జింపంగవలయు ధర్మముకొఱకై
జనులను బీడింపుదు రే
జను లనిశము వారిచేత శాసింపఁదగున్ ॥ 79

కం॥ ఎట్టిది మెత్తురు సజ్జను
లట్టిదెపో ధర్మ మనఁగ నలరుం ధరలో
నెట్టిది మెచ్చురు సజ్జను
లట్టిదియ యధర్మ మనఁగ నలరుచునుండున్ ॥ 80

కం॥ జనపతి సుజనుల మర్యా
దనె మెలఁగుచు వినయమునను ధర్మ మధర్మం
బును దెలియుచుఁ దా భూప్రజ
లను బ్రోవఁగఁ దగును దూష్యులం దునుమఁదగున్ ॥ 81

వ॥ అవ్వీధం బెట్టిదంఁదేని. 82

గీ॥ అధిపు చనవరులగుచు రాజ్యంబుఁ జెఱుచు
పాపకర్ముల మూఁకలై పరగువారి
నొక్కఁడొక్కఁడుగా నేని నుండువారి
దూష్యులని పల్కుదురు నయదుర్యు లెందు ॥ 83

వ॥ అట్టి దూష్యజనంబులం జనంబు లెవ్వరు నెఱుంగకుండ ధనంబు
చేతనైనను గైదువులచేతనైన నుపాంశుదండ ప్రకారంబున
దండింపవలయు నొందె, లోకకశ్రువులని సకలజనంబులచేత
నిందనొందించి ప్రకాశదండంబుచేతనైనను జంపవలయు నందు
నుపాంశుదండప్రకారంబు. 84

సీ॥ దూఱ్యుని గుట్టున దోడైరగాఁ బంచి
 పొడగని పొమ్మని పొంకపఱచి
 రాసరాకుండెడుకై దువుల్ గలవారి
 నతని పిఱుంద రా ననువుపఱచి
 తనకు నమ్మిక గలద్వారఫాలకులచే
 దూఱ్యునిబంటులఁ దొలఁగఁ దోలి
 లోపలిచావడిలోనికి రప్పించి
 యతనిఁ జంపగ నంపు నాయుధముల

గీ॥ వారిచే లెప్పు నేరముల్ వాని కెఱుక
 పడఁగ నొనరించి లోకంబు బ్రతుకవలసి
 సిరుల మిక్కిలి సభివృద్ధిఁ జెందవలసి
 వానిఁ జంపించవలయు భూవల్లభుండు ॥

85

ఆ॥వె॥ అధికదండనమున నలికిపోదురు ప్రజ
 యల్పదండనమున నలుకకుండు
 రిటులఁ గాకయుండ నిల నేలువతి యుక్త
 దండనంబె కలిగి యుండవలయు ॥

86

తం॥ తలకొలిపి మొలకపైరుల
 బలియంగాఁ జేయ నవియు ఫలమిచ్చగతికా
 చెలిమిఁ దగఁ బ్రోవ వేశనె
 భంమొనఁగఁగ నేర్తు రెండు బ్రజయం బతికిన్ ॥

87

రాజపుత్రరక్షణము

కం॥ కడు సర్థలోభములచేఁ
 గొడుకు లెదిరి విభునిఁ జెఱుపఁగోరుదు రగుటకా
 కొడుకుల పునుపఁగవలయుం
 బుడమి జనంబులును దాను బొదలుట కెందుకా ॥

88

కం॥ మదయుతులు సెరంబుకుల్లై
కొద వెడలిసరాజతనయకుంజరముల నెం
దదయు లయి పరిభవించినఁ
జదువరె తోఁబుట్టునైన జనకుని నై సన్ ॥ 89

కం॥ ఏకడల మత్తులై తగు
రాకొమరులు నెఱుపుచుండురాజ్యముఁ బ్రోపఁ
జేకుఱుట దుర్లభం బగుఁ
గైకొని పులివాతఁ బడినకండ యనంగన్ ॥ 90

కం॥ తముఁ బ్రోచువారిన్ నను
దమకముతోఁ గొదువ గలుగుతఱిఁ జెఱుకురు రా
కొమరులు భువిలోపల సిం
హముకొదమలలీంఁ జాల నాలరు లగుచున్ ॥ 91

కం॥ వినయము గలుగుచు మెలఁగఁగఁ
చనయుల శిక్షింపవలయు ధరణీపతికిఁ
వినయులు గాకుండినతన
తనయులచేఁ గులము బలము దలముం జెడదే ॥ 92

కం॥ వినయము గలుగుకులస్త్రి
తనయుని యువరాజు నేయఁ దగు నెయ్యెడలన్
వినయము లేవిక్కుమారునిఁ
బనువడ మదగజములీల చంఢింపఁదగున్ ॥ 93

అ॥ వె॥ ఓజగేదనై న రాజపుత్రుని వెళ్ళఁ
దోలఁ దగదు వెళ్ళఁ దోలెనేని
యతఁడు గడుఁ బ్రయాస మంది శత్రువు లై స
జనులఁ గూడి యతనిఁ జదువుఁ గాన ॥ 94

కం॥ వెనఁ దండ్రి చెప్పినట్టులే
కసరక వర్తించునటులఁగా నెల్లపుడు
వ్యసనాశ్రయజనములచే
వ్యసనము గలనుతుల వెతల నందించఁ దగున్ ॥

95

ఆత్మరక్షితకప్రకరణము

కం॥ ఇలఱేడు మోసపోవక
తెలివిగా విష మిడకయుండఁ దెలియం దగుఁ మీ
టల వలువలఁ దొడవుల శ
య్యల భోజనపానవాహనదులయందున్ ॥

96

కం॥ విషహర మగుమణు లిడికొని
విషహర మగుజలకమాడి విభుఁ దొందఁదగు
విషరహిత భోజనంబుల
విషహరు లగువెజ్జలుండ వేడుకతోడన్ ॥

97

విషవరీజవిధానము

కం॥ ఇలలోఁ గోతులు గొరవం
కలు రాచిలుకలును వినము గనుకొనినం బా
ముల గనుగొనినను గడుఁ గూ
తలు బెట్టు నటండ్రు సీతితత్త్వవిధిజ్ఞుల్ ॥

98

సీ॥ విషముఁ జూచినవేళ విషయుక్త మైనవ
దార్థంబుఁ జూచిన యట్టివేళఁ
దలక బాటుచును గోతులును రాచిలుకలు
గోరువంకలు పారెఁ గూత లిడును
కన్ను లెఱ్ఱగఁ బాటుఁ గలహంసలకు నెల్ల
మఱి మదంబును జెంది మలయుఁగొంచ
మదకోకిలంబులు మరణంబు జెందును
వెన్నెల పులుగులు వేగ బడలు

9॥ నిందు నొక్కటిచేనై న నెందు తెన్నఁ
దాఁ బరీక్షించి ధారుణీధవున కెప్పుడు
భోజనముఁ జేయఁదగు నిట్లు భోజనంబుఁ
జేయుచుండినఁ బతి హానిఁ జెందకుండు ॥

99

౧౦॥ నెమిలియు దుప్పియుఁ బాముల
నమలుం గావున విభుండు నగరులలోఁ దా
నెమిలిని దుప్పిని సతతముఁ
దమితోడుతఁ బెంచి విడువఁదగు లీల నిలన్ ॥

100

౧౧॥ జగతీవతి భుజియింపఁగఁ
దగు నన్నము మున్ను వహ్నిఁ దా నిడి విషముల్
దగ నెఱిగినవజ్జల కిడి
తగులీలఁ బరీక్షఁ జేసి తగు భుజియింపఁ ॥

101

గీ॥ ఎందు విషముండు నన్నంబు లిడినయపుడు
నల్లనగుమంటచే నగ్ని నల్ల నగును
బొదలి చిటచిట మనెడి చప్పుడును బొడముఁ
బులుఁగులకు నెల్ల మరణంబు గలుగుచుండు ॥

102

౧౨॥ చలువల నందుట పెఱచా
యలఁ జెందుట యెండియుండు టార్ద్రం బగుటఁ
నలుపైన యావి గలుగుట
తలఁప విషాన్నంబునకును దగుచిహ్నంబున్ ॥

103

౧౩॥ ఉడుకుతఱి నల్ల నురుగులు
పొడముట తావియు రసంబుఁ బోవుట స్పర్శం
బుడుగుట యెందుటయును విష
మిడఁబడుకూరలకు గుఱుకు లివి యెఱుఁగఁ దగు ॥

104

కం॥ ఘన మగు చాయలు గలుగుట
యును జాయలు లేకయునికి యూర్ధ్వముగాఁ బై
కొనురేకలు నురుగొందుట
లనిశము విషయుక్త మగుపదార్థముగుఱుతుల్ । 105

కం॥ జలములయెడ మధువునఁ గో
యలచాయలఁ జెంది పాల నెఱుపై దిధిలో
పల రసముల నలుపై విష
ములు గలసిన పైకి రేక మొనయుచు నుండున్ ॥ 106

కం॥ ఉడుకక యుండుట మాడుట
గడుఁ జిముడుట నల్లచాయఁ గలుగుట మఱి య
ప్పుడ వాదొందుట విషముల
నిడునార్ద్రపదార్థములకు నివి చిహ్నంబుల్ ॥ 107

మ॥ భువిలో నెండినయట్టివానికి విషంబుం జెందినన్ సూక్ష్మజం
తువు లెల్లం బడి చచ్చుఁ జేరువకు రాఁ దోద్రోసగుం జాయ మా
ర్దవయుక్తంబులు గట్టివో మఱి మృదుత్వం బందుఁ దా గట్టిఁ
స్తువు వేగంబ నలంగి తుందుమురులో దోషాశ్రయత్వంబునన్ ॥

సీ॥ కప్పడంబుల రత్నకంబళంబులయందుఁ
బొగవన్నె మచ్చలు బొడమియున్న
చారంబు తెగుటయుఁ దగిన నూఁగునకును
రోమంబునకును జాణుటలు గల్గు
మఱి లోహమునకును మణులకు నల్లని
యడునుఁ బూసినయట్లు దొడరుటయును
కాంతిసంతతియును గౌరవం బుడుగుట
సామర్థ్యమునె సుఖస్పర్శ మడఁగు

గీ॥ దాదిగాఁ గల్గియుండెడునట్టివెల్ల
గుఱుతు లగుచుండు విషములఁ గూడెనేసి
యిన్నివిధముల విషమిడు పెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥ 109

చ॥ పలుకులు కొంకి మ్రాన్నడుట, పల్మరు దొట్రీలి నాల్గుదిక్కులకా
గలయగఁ జూచుటల్, జెమట గ్రమ్ముట శంపము బుట్టు టావులిం
తలు మొగమెండి నల్లఁబడి తాచుటలుం గడుఁ జంచలించుటల్
పెలుచఁదనంబునకావిషముఁబెట్టిన వానికిఁ జిహ్నుముల్ మహికా ॥

౨౦॥ నీరును మధు వౌషధములు
నారసి యొనరించువాని కవి మున్నిడి తా
నేరువుతోఁ గొనవలయును
భూరమణుఁడు ప్రతిదినంబు భోజ్యాదులతోకా ॥ 111

౩౦॥ తొలుతఁ బరీక్షింపుచు ము
ద్రలు బెట్టినభూషణములు దావుల పూవుల్
గలపంబులు మొదలై నవి
యెలమిఁ గలుగు బంట్లు బతికి నీయఁగ వలయుకా ॥ 112

౪౦॥ తనకుం బరరాజులు పని
చినవస్తువు లెల్ల వేగఁ జేకొన కెందుకా
మునుపె పరీక్షింపుచుఁ గై
కొనఁగాఁ దగు నాత్మహితముఁ గోరెడివతికికా ॥ 113

౫౦॥ ఘిగుఱుఁగ నితవరులగుచుకా
దగువాఁపులు ప్రోవవలయు ధరణీవిభునికా
బగ్గవారిభులన దన వా
దగువాఁభిభులన హాని యడరక యుండకా ॥ 114

గీ॥ పల్లకుల నందలంబుల భద్రకరుల
గుఱ్ఱముల వీని తెన్నఁగా గుఱుతు రెఱిఁగి
యెఱిఁగినటువంటివారు దే నెక్కవలయు
నాత్మరక్షణ మొందుట కవనివిభుఁడు ॥ 115

కం॥ దొర మిక్కిలి యిరుకట మగు
తెరువున నెవ రెఱుఁగకుండుతెరువున నెచ్చో
నరుగుట కొఱగా దందురు
ధరభోవల నీతిశాస్త్రతత్పరు రెల్ల ॥ 116

కం॥ కనుగొనినపనుల నితవరి
తనమున బ్రాతఱికమునను దగువారల నెం
దును మంచివారిఁ దెలియుచు
జనపతి యేర్పఱచి యునుపఁజనుఁ దనచెంత ॥ 117

గీ॥ ధార్మికులు గానివారలఁ దా నెఱుంగు
దోషకారుల నవమానితులను బరుల
వలస వచ్చినవారిఁ గ్రూరుల నెఱింగి
దూరమునఁ బాయవలయును దొరల కెల్ల ॥ 118

గీ॥ అరులయోడలఁ జెదరఁగ నడ్డపెట్టఁ
బడెడునోడ బరిక్షింపఁబడవిపీలి
కాండ్రు గలయోడ పెనుగాలిఁ గదలునోడఁ
బ్రాతయోడయు నెక్కఁగాఁ బతికెఁ దగదు ॥ 119

చ॥ నరపతి పెట్టబెట్టుగు దిసంబులఁ గ్రీడలు సల్పఁ బోల్చుగుణ
పరసులఁ బెద్దమీలను మొసళ్ళను వీడఁగఁ జేసి యాప్తతం
బరగిన పై న్యముల్ దనుఁగనఁ దగనుండఁ నొనర్చి కాచునా
దరములతో హేతుల్ సతులు దాను వినోదము మోదఁచుండఁగఁ ॥

ఉ॥ కానకుఁ బోక చేరువునఁ గన్నడి కంటకశుద్ధి నొందును
ద్యానమునందు జవ్వనము నందుటకుం దగులీల బోగముల్
మానవనాథుఁ డొందఁదగు మారునిచేత మదించి యెంతయుఁ
దానటు మోసపోక లలనావలనాకలనాభిరాముడై ॥ 121

సీ॥ ఉచితమై పోవ రావచ్చియుండి యాప్త
రక్షితంబగు నడవికి రాజు లక్ష్య
మెఱుఁగుటకు నల్పభోజనం బెనగువేఱు
కరుగఁదగు నుత్తమంబగు హయము నెక్కి ॥ 122

ఉ॥ దిద్దుట గల్గి శుద్ధిగని దే యనినంత సమీరు మీరుచుకా
ముద్దులు గుల్కుతేజి నృపముఖ్యుఁడు వేడుకతోడ నెక్కి ము
న్నొద్దిజనంబు గావలిగ నుండెడుకానకు వేఱు పోదగుకా
దద్దయ నాప్తసీమకును దాఁ జలలక్ష్యనిరీక్షణార్థమై ॥ 123

చం॥ అరసి సమీపకాననము నైనను గంటకశుద్ధి చేసి భూ
వరుఁడు నిజాప్త లైనపరివారము లాయితపాటుతోడ రా
నరుగుట యొప్పు నందు బలువై తగుకానల నిక్కరైనచో
నిరతము నుండరాదు నృపనీతిరహస్యవిచారకాలికికా ॥ 124

కం॥ తనతల్లి యింటికైనా
జనపతి యెచ్చరికతోడఁ జనగాఁదగుఁ గా
వున నడవికి జనియెడిచోఁ
దనరఁగ నెచ్చరిక లేక తగునా యరుగకా ॥ 125

సీ॥ భూఁ జల్లుచు విసరెడి దొడ్డగారి
కాలమందును జడివానకాలమందు
మండువేనవియందును మబ్బులోన
నరుగరా దెందు సుస్థిరుఁ డైనపతికి ॥ 126

చం॥ కలకల ముల్లసిల్ల నల కట్టికవా రిరువంక సందడిక
దలగ నొసర్చి దూరముగఁ దారు భజింప బలంబుపెంపుసొం
పులు దగ రాజవీధులనె పోవుచు వచ్చుచు సుండఁగాఁ దగు
జెలఁగి నిజోన్నతుల్ ఆనులు చెంతిలఁ జూడ నృపాలమౌళికీ॥

కం॥ ఇలఁజేఁ దుత్సవముల యా
త్రల మూఁకలయందు నేఁగుతఱి సందడు ల
గ్గల మగుచోట్లకుఁ బోరా
దలపున వేగిరము చను తయముగా చెందు॥ 128

కం॥ తలపాఁగలు నరచట్టలు
గలిగిన మరుగుజ్జు లన్నగాండ్రును వేదిం
గొలిచి తిరుగఁగా మెలఁగ
వలయును జనపతియుఁ దనదు నగరులలోన॥ 129

కం॥ తల పెఱుంగుచు శుచిభావము
గలిగిన లోపలియమాత్యగణములు శస్త్రా
గ్నులు మఱి విసములు వెలిగాఁ
గలక్రీడలఁ బ్రొద్దు గడవగాఁ దగుఁ బతికి॥ 130

పం॥ తమసన్నాహముచేఁ దనర్చి పనులం దక్షత్వముం జేర్చి యు
త్తము లొవారలు సమ్మతింప మెలఁగఁ దా నెంతయు నేర్చి ని
త్యము సంతఃపురమందుఁ గాచుజనముల్ ధాత్రీపతిం గావ యు
క్తమగు॥ లోనినగళ్ళ సుండుతఱి నిక్కం బై ననెయ్యంబున॥

పం॥ ఎనుబదియేండ్లసత్పురుషు లేఁబదియేడులు గల్గునింతు లిం
చును జతనంబు మీఱు మదితోడుత సంతిపురంబులోని కా
మినుల శుచిత్వముం గనుచు మెల్కువ వచ్చుచుఁబోవుచుండు నా
జనముల దా రెఱుంగఁ దగు సంతతము॥ నరనాథుపంపున॥

మ॥ జలకంబాడి మిటారి కుచ్చెలలు మించక వల్వముల్ గట్టి యిం
పులతోఁదక్కుదక్కునక మెఱయుసొమ్ముల్ బూనితావుల్ గుబుల్
కొలువక గంధముఁబూసిక్రొవ్విరులు పెక్కుల్ నిక్కగాఁదాల్చిచెం
తలఁ గొల్వందగు వారకాంతలు మహీనాథుం బ్రమోదంబునక ॥

శా॥ రాణింపం జలకంబు దీరిచి యొయారంబై మిటారింపు పై
తాణీనేలలు గట్టి క్రొవ్విరుల దండల్ చుట్టి భూషా? వి
న్నాణం బొప్పగఁ బెట్టి కప్పురపు గంధస్ఫుర్తి గన్నట్టి మేల్
జాణల్ గాణలు నై నవారవనికల్ రాజేంద్రుఁ గొల్వందగుక ॥

కం॥ వెలి దిరిగెడితొత్తుల వ
క్రూల జోగులఁ గపటజనులఁ గూడి చరించక
వలదు నృపునంతిపురమున
మెలఁగెడు వారెల్ల మిగుల మెలఁకువతోడక ॥ 135

౪౦॥ కొనిచను పదార్థములు వ
చ్చిన పనులుం దెలివిఁబడగఁ జెప్పుచు యత్నం
బనువొందఁగ రాఁ బోవం
జను నంతిపురంబులోని జనముల కెల్లక ॥ 136

౪౧॥ కనుఁగొనినంత నంటికొనుఁగాన తెవుల్ గలవారిఁ జూడ కెం
చును నొకపాటి నొప్పులను దూరెడు బంటులఁ జూచి యాదరం
బెనయఁగఁ బ్రోవఁగాఁ దగు మహితలభ ర్తకు నెంచ నార్తులొ
జనములఁ బ్రోచుకంటెను బ్రక స్తతరం బగుధర్మమున్నదే॥ 137

మ॥ తొలుతం దా జలకంబుఁ దీర్చిచటవల్ దోడ్తో విరుల్ సొమ్ములుం
గలపం బంచుచు దేవియుం జలకముక గావించి రాఁ జల్వలుం
గలపంబుల్ చుణిభూషలుక విరులు జోకం దానె యిప్పించి నే
ప్పులఁగూడందగురాజు పెంపెసఁగఁబ్రావున్ సొంపుఁగల్పించుచున్ ॥

కం॥ తనయింటనుండి జనవతి
తనదేవినివాసమునకు దా నరుగంగా
జనదు మఱి యెంతప్రియుడై
తనరిన పనితలను నమ్మఁ దగ దదిపతికి॥

139

సీ॥ భార్యయింటికిఁ జని భద్రనేనుఁడు తొల్లి
యాపెతోఁబుట్టుచే హఠఁదగుటయు
నలిగృహంబున కరిగి కారూకుండు
తన తనూభవునిచేతనె పొలియుట
ప్రియురాలు విసముతోఁ బేలా లొసంగిన
వేగంబె కాశికావిభుఁడు పడుట
జడలోన దాచుకుండెడుకత్తిఁ దెలియక
రమణీచేతనె విదూర్థుఁడు చెడుట

గీ॥ యటుల గరళాంజనముఁ బూసి యద్దమందె
మేఖలయు నీయఁ జూరూప్య మేదినిశు
లవనిపై రూప్యసంపీరు లగు తెఱింగి
యదిపుఁ దతివలయిండ్లకు నరుగరాదు ॥

140

కం॥ పనితలచే విసములచే
జనవతి యటు మోసపోక శాత్రవతకులకా
పనితలచే విసములచే
ననికము దా మోసపుచ్చు టర్వం బెందుకా ॥

141

కం॥ పతమాప్రజనులచేతనె
నరవరుభార్యలు సురక్షణముఁ జెందుదు రా
దొరకుం గైవసములు గా
దొరకుకా భోగైకయుక్తితో విహసరముల్ ॥

142

- ౩౦॥ తనమచి ధర్మము గోరుము
దసధర్మలనెల్లఁ గూడఁ దను రాజు క్రమం
బున మధురాహారుండై
యనుపొందగ మచితరాత్రులం దింపొందక ॥ 143
- ౪౦॥ మనుజువిడుండు కార్యగతి మాపు విచారముచేసి 'కొల్వబ
చ్చిన ప్రజ నంచి లోనిగృహసీమల ధామలు సేవఁజేయుఁగా
ననుపమలీల నాయుధమునందని చేతఁ జెలంగి నిద్రపో
చను దన కా వృత్తై న పరిచారులు మారెల గాచియుండగక ॥
- ౫॥ మేదురసితిమార్గమున మేల్కొనియుండెడు రాజు గల్గినన్
మేదినిలో జనంబు లెలమిక సుఖవృత్తిని నిద్రఁగాంతు రే
బాదలు లేక మత్తుఁదయి పార్థివుఁడూరక నిద్రపోయినన్
మోదముఁజెంది భూమిజనముల్ సుఖవృత్తిని నిద్రఁగాంతురే ॥
- ౬౦॥ ఎటులను రాజరాజ్యముల కెల్లను రక్షణమంద్రు మోను రెం
దటుగన నెట్టివేళల ధరాధిప వయ్యఁడు నీతియుక్తుడై
యటులనె ప్రోచుచుండి నెఱయం బరిపాలన మాచరించినన్
జటుల నిజప్రతాపమున శత్రులఁ గెల్పునుఁ బొల్పు వంపదన్ ॥
- ౭౦॥ విలసితరాజధర్మయుత విశ్రుతభృత్యవితానపాలనా
తులిత మనీషదూష్యజనదూ ర్తవిఖండనదిక్ష నద్గుణా
కలితతనూజసంపదధికస్థిర యాత్మసురక్షణక్రమో
జ్ఞ్వలిరిపుమోళిరత్నరుచిజాలమనోజ్ఞపదాంబుజద్వయా ॥
- ౮౦॥ భూసుత లక్ష్మణ చర్యా
శ్రీనియత నిజానుజన్మచినతిమ్మమహీ
శానవరత సంసేవిత
ప్రీతయ మునుకాభిరామ లేజోధామా ॥ 148

చంచచాచురిము :- పురోరుహోత్తవంశసంగ పంగరాంగజాట్టునా

భరామరోల్ల సద్రమానిదాని వానవైభవా

పురక్కరాగ్రజాగ్రదుగ్రహారి దారసారప

త్కరాశచండ ఖడ్గదండదండితారి మండలా ॥

149

గీర్వాణము :- ఇది శ్రీమన్మదసి గోపాలపరవ్రసాద లబ్ధసార సారస్వత
ధారద్వాజసగోత్ర జర్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామ కృష్ణభక్తివైభవభాగధేయ పేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందిక నితిశాస్త్రంబున స్వామ్యసు టీవిపృత్తి
లక్షణంబును, గంటక శిక్షణంబును రాజపుత్రరక్షణంబును నాత్మ
రక్షి విచక్షణత్వంబును నున్నది తృతీయాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామందకము

చతుర్థాశ్వాసము

౨౦॥ శ్రీకర రఘురామ గుణా
నీకస్తుతిచతుర నీతి నిర్ణయ నిపుణా
కోకహిర వంశతిలకకు
ధాకర కొండ్రాజు వెంకటాద్రి సరేంద్రా ॥

1

౨॥ అవధరింపుము.

2

మండలమోని ప్రకరణము

గీ॥ బలము భండారమును గల్గి పార్థివుం డ
మాత్యులను మంత్రులను గూడి మతుల లెస్సె
గా విచారింపవలయు దుర్గమున నుండి
మహిమ పెంపొందుచుండెడు మండలముల ॥

3

కం॥ పరిపూర్ణమండలందై
ధర రంజితఁ జేయుతుహినధామునిమాడ్కిన్
బరిపూర్ణమండలందై
విరతము విజిగీషువైన నృపతి దనర్చున్ ॥

4

కం॥ జనపతి విశుద్ధమండల
మున మెలఁగిన రథికుచందమున నెల్లపుడు
దనరు సవిశుద్ధమండల
మున మెలఁగ రథంబు చక్రముంబలె నలఁగిన్ ॥

5

౨॥ ఇట్టి విడిగీషు వై నట్టి రాజునకు సమాత్మ్యంబును రాష్ట్రంబును
 సుర్గంబును భండారంబును బలింబును నియ్యెదను బంపప్రకృతు
 లని నీతిజ్ఞుడైన వారలు పలుకుచుండుదురు. మఱియును
 బృహస్పతిమతంబువార లీ పంపప్రకృతులకు రాజును మిత్రుం
 డునుగూడ సప్తప్రకృతులం గలిగినది రాజ్యంబని పలుకు
 చుండుదు రిట్టి ప్రకృతులతోడం గూడికొని మహోత్సాహంధై
 యిన్నిటియందును సభ్యానంబు గలిగినవాడై శత్రువులం గెలుప
 నిశ్చయించినరాజు విజిగీషు పనంబరగునట్టి విజిగీషువైన
 రాజు డెట్టివాడనిన.

కౌలీన్యాది విజిగీషు గుణములు

౩॥ కుంభును బుద్ధియుఁగలిగి యుత్సాహియై
 చిత్తజ్ఞుడై వృద్ధనేవి యగుచు
 కడు నియ్యనేర్చి ప్రగల్భుడై సత్యంబు
 సడలక పనులందు జడతలేక
 కలఁగక వినయంబు గలిగి స్వతంత్రుడై
 రేళకాలజ్ఞుడై దిబ్బము గల్గి
 యన్నియు నెఱిగి మాటాడగా నేరిచి
 చక్షుడై గుప్తమంత్రంబు గలిగి

గీ॥ మిగులఁ బోటరియై బత్తి మే రెఱింగి
 పాపకర్ములు గాకుండు బంట్లు గల్గి
 శాస్త్రదృష్ట నిజాచార చతురుడైన
 యతని విజిగీషు పంధ్రు మహాత్మురెల్ల ॥

౪॥ బహుళరాజ్యాంగుడై బడలికలను గెల్చి
 జాడ్యంబుఁ జవలత జాణవిడిచి
 చతురుడై రిత్తయై చనని కోపముగల్గి
 శరణాగతులను పుత్నలతఁ బ్రోచి

పంచనాపూర్వకవాక్యముల్ పదరుదు
నలమటలకు నోర్చి బలిమిగలిగి
చూరకార్యజ్ఞుడౌ దొరఁ గెల్చు దొరయగు
గుణము లన్నియునుఁ జేకూడెనేని

గీ॥ కడుఁ బ్రతాపగుణంబై నఁ గలుగవలయుఁ
దెలిసి చూడఁ బ్రతాపంబు గలుగువాని
కఫిలశత్రులు వెఱుకు రియ్యవనిలోన
మృగవతికి నోడి యొదిఁగెడి మృగములనఁగ ॥

8

కం॥ అతుల ప్రతాప నిధియగు
వతి నేకొనుచుండు నెపుడు బలువగు సిరి నీ
క్షితిఁ గావున నుత్సాహము
గతిచేతఁ బ్రతాపగుణమై కైకొనవలయున్ ॥

9

కం॥ ఇల నేకార్థప్రీతిం
గలహించిన శత్రు వగుచుఁ గనఁ బడు నందున్
బలవజ్జిగీషుగుణముల
నలరిన బెడిదంపుఁ బగతుఁడంద్రు నయజ్ఞుల్ ॥

10

గీ॥ పీఠికి సోమరి క్రూరుండు పిసిఁడి చంచ
లుండు మూఢుండు సత్యహీనుండు మోస
పోవునాతండు యోధులఁగావరించి
వలుకునతఁడును సాధ్యుండు పరుల కెందు ॥

11

మండలస్వరూపము తద్బేదములు

స॥ మఱియు మండలస్వరూపం బెల్లన్నను బరాశరుండు విడిగిఱుచు
నరియు నన్యోన్యజయేచ్చ గలవారగుటంజేసి వీర లిరువురకు
నేరప్రకృతియ కాపున నీప్రకృతియ మండలంబని పలుకు

చుండు, పెండియు నతండే విజిగీష్వరులకు భేదం బగుటం జేసి పీఠంబులకు దొరల గలయది మండలంబని పలుకుచుండు. మఱికొన్ని మతంబులవారు విజిగీష్వరి మధ్యము లనియెడి ముప్పురు దొరలంగల యది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియు మయమతంబువారు విజిగీష్వరి మధ్య మోదాసీను లనియెడి నలువురు దొరలం గల యది మండలంబని పలుకు చుండుదురు. మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు విజిగీషునకు వెనుకటి పార్థిగ్రాహాక్రందు లిరువురును ముందరి యరి మిత్రు లిరువురును గూడి విజిగీషువుతోడ నేపురు దొరలంగలయది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియుఁ బులోమేంద్రులు విజిగీ ష్వరి మిత్రపార్థిగ్రాహ మధ్య మోదాసీను లనియెడి యాఱ్యురు దొరలంగలయది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు విజిగీష్వరి మధ్యమోదాసీను లనియెడి నలుగురు దొరలకును నలుగురు మిత్రులం గూడి యెసమండు దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియుఁ గొన్ని మతంబులవారు విజిగీషునకు ముందరి యరిమిత్రుడు లేవురును వెనుకటి పార్థిగ్రాహాదులు నలువురును విజిగీషువును గూడి పదువురు దొరలం గలయది విజిగీషు మండలం బనుపేరఁ బ్రసిద్ధంబుగాఁ బలుకుచుండుదురు. మఱియు శుక్రమతంబు వారిట్టి విజిగీషుమండలంబు రాజులు పదుగురును మధ్యమోదాసీను లిరువురును గూడి పన్నిద్దరు దొరలం గలయది యగుటఁ జేసి ద్వాదశ రాజమండలంబునకే తొలుతఁ జెప్పఁబడిన యమాత్యాది పంపప్రకృతి భేదంబుల వలనను ష్టాష్టాది షష్టప్రకృతి భేదంబుల వలనను విజిగీష్వ రులకుఁ గార్యంబునల్లన సయ్యెడు నుభయార్యుభయ మిత్ర

భేదంబులవలనను సన్నియుఁ బ్రత్యేకంబుగాఁ గూడుకొని
మున్నూట యిరువది నాలుగు మండలంబుల పర్యంతంబు
గలిగిన మండల భేదంబులు బహువ్రకారంబులుగా బహుమతఁ
బులవారలు పలుకుచుండు రయినను సకలమతసమ్మతంబును
సకల లోకప్రసిద్ధంబును సకలలోక విజ్ఞాతంబునైన యది
యీ ద్వాదశ రాజమండలంబేయగు నదియెట్లనిన.

12

ద్వాదశరాజ మండలము

సీ॥ అరియును మిత్రుండు నరిమిత్రుఁ డప్సల
నహిత మిత్రామిత్రుఁ డహితమిత్ర
మిత్రుండు ననగ భూమీపతులైదుగు
రల విజిగీషువు నగ్రమునను
వెనుకఁ బార్శ్విగ్రాహుఁ డనియెడు నాతండు
నాక్రందుఁ డనురాజు నవలి వంక
యందుఁ బార్శ్విగ్రాహకాసారుఁ డాక్రంద
కాసారుఁడన నల్పు రవనినాథు

గీ॥ లరిజిగీషులభూములయందనుండు
మధ్యముండు వారిచెంతను ఘనువఁ గట్ట
కడనుదాసీనుఁ డన్నిట ఘనుండు దీనిఁ
దెలియద్వాదశ రాజమండల మటంద్రు ॥

13

గీ॥ మఱియు మిత్రుఁ డుదాసీన మనుజుపతియు
నరియునన నింతమాత్రనే యగుచు నుండు
మండలము పతి కీరితి మండలంబు
పొరిది గెలుచుటె మండలశుద్ధియంద్రు ॥

14

శ్లో॥ అష్టశాఖం చతుర్మాలం వష్టపత్రం ద్వయేస్థితం ।
షట్పుష్పం త్రిఫలంవృక్షం యోజానాతి స సీతివిత్ ॥

గీ॥ ఆకు లర్వదియును విరు లాటు కొమ్మ
లెనిమిదియు మూడుదలములు సునికి రెంటి
యందు పేరులు నాలుగు నమరు మ్రాను
నెఱుంగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుంగువాడు ॥

15

ప॥ ఇందలి యభిప్రాయము

16

సీ॥ అరివిజిగీషువు లిరువుర కగు మిత్ర
లెనమండు నను శాఖ లెనిమిదియును
ఋధ్యమోదాసీన మానవేంద్రులు నరి
విజిగీషువును నన ప్రేమ నాల్గు
ఋహిని ద్వాదశరాజ మండలమున కెన్న
నై దేలి ప్రకృతుల నమరు గూడ
రమణ నర్వది మండలము లగు నదియును
వష్టపత్రంబులు వద్గణములు

గీ॥ ననెడి విరులు నయానయ యత్నయుగళి
నెవుడు సునికి క్షయస్థానవృద్ధులనగ
సలరు త్రిఫలంబులును గలయట్టి మ్రాను
నెఱుంగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుంగువాడు ॥

17

ప॥ ఇందుకు మఱియొక వద్యము.

సీ॥ గనులును గృమలాదిగాఁ గలయష్టప
ర్గంబునునట్టి శాఖలును గల్గి
సామంబు మొదలై న చతురుపాయము లనఁ
బొలుపొందునట్టి తెరులును గల్గి

యల విడిగీషుమండలమున కై డేసి
ప్రకృతులతో నెనుబదియు నవియు
రచుణ సర్వది మండలము లగు నవియును
షష్ఠి పత్రమ్ములు షడ్గుణములు

గీ॥ ననెడి విరులు నయానయ యత్నయుగళి
నెవుడు సునిరి క్షయస్థానవృద్ధు లనఁగ
సలరు త్రిఫలంబులును గల యట్టి మ్రాసు
నెఱుఁగువార దీట్టి సయగతి నెఱుఁగువారకు ॥

18

చ॥ కావున నందు నీ చెప్పిన ద్వాదశరాజమండలంబుల యుద్ధ
ప్రమంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

19

మండలచరిత ప్రకరణము

సీ॥ అలపిడిగీషుపై నట్టి రాజునకును
వెనుకఁ బార్శ్వగ్రాహం డనెడి రాజు
సవలఁ బార్శ్వగ్రాహకాసారుడను రాజు
శత్రువు లగుదు రీజగతిలోన
వాక్రందుడను రాజు వాక్రందకాసారుఁ
డను రాజు మిత్రులై యొనరుచుండ్రు
కావున నచ్చోటఁ గలిగిన మిత్రభూ
వరులచే శత్రుభూవరుల కెవుడు

గీ॥ గదలఁగా రాక యుండఁ బో రొదవఁ జేసి
తనకు ముందరఁ గల్గు శాత్రవుల మీఁద
దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
వినుతి కెక్కుచు జయముఁ జేకొనెడికొలుకు ॥

20

పీ॥ అటులనే విజిగీషువై నట్టి భూపతి
 రసికుడై నీతిమార్గంబు మెఱసి
 తన శత్రుమీఁదటఁ దన మిత్రభూపతి
 చన శత్రుమిత్రుడైఁ దనదుమిత్ర
 పుత్రుడై నట్టి భూమీపతిఁ గవియింప
 నగు వారి కందఱు కవలనుండఁ
 చనయరిమిత్రమిత్రుని గదలకయుండ
 నటఁగృతకృత్యుడై యధికుడైఁ

గీ॥ యుభయమిత్రుల రేచి పోరొదవఁ జేసి
 తనకుఁ బిమ్మటఁగల్గు శాత్రవులమీఁద
 చండు గదలంగ వలయు నుద్దండలీల
 వినుతి తెక్కుచు జయముఁ జేకొనెడి కొఱకు ॥ 21

ప॥ మఱియు నిట్టి విజిగీషువగు రాజు దనమిత్రులుం దాను నిద్ద
 రిద్దరుఁ గూడి యెడనెడనయుండెడి తన శత్రువుల నిరుదిక్కు
 లను జిక్కించక యుక్కుడంచి జయించి మించు తెఱంగు
 వివరించెద. 22

పీ॥ కానును నాక్రందధారుణీపతియుఁ బా
 ర్షిగ్రాహు నొవ్వఁగాఁ జేయవలయు
 నాక్రందు నాక్రందనాసారు ననికంపి
 పార్షిగ్రహాసారు బలుపవలయుఁ
 దనదు మిత్రుండును దానుఁ గూడుక తన
 యరిరాజుఁ జెకలించి దెలుపవలయుఁ
 దనమిత్రుచేతను దనమిత్రమిత్రునేఁ
 దనయరిమిత్రునిఁ దఱుమవలయు

అ॥పె॥ సుఖయమిత్రచేత నొగి మిత్రమిత్రచే
శత్రుమిత్రమిత్రుఁ డదుపవలయు
నిటుల నహితవరుల నిరుగడ గదుముఁ
గెలువవలయు నల జిగీషుపునకు ॥

23

కం॥ ఈరీతి రెండుగడలకా
నేరువుతో గెలువఁగోరు నృపతి గదిమిసకా
వైరులు మెత్తురు, లేదా
వారు దనుంగొలిచి నిలిచి వర్తింతు రిలకా ॥

24

చం॥ తనకును పైరికికా నమతఁదాల్చిన చుట్టపుపంకవారి నే
యనువుననైనఁ గూర్చుకొని యందఱినిం దనవారిజేసికోఁ
జను నటులైన చుట్టములె చాల నలంచినయట్టిశత్రునికా
జనపతి దా జయించుటకుఁ జాలఁగ శక్తుఁడగుకా సుఖస్థితికా ॥

అ॥పె॥ కారణములచేతఁ గాదె లోకులు శత్రు
లగుచు సున్ని మిత్రు లగుచు సున్ని
నటులు గాన శత్రు లయ్యెడికారణం
బులను విడువవలయుఁ బుడమితేడు ॥

26

కం॥ దొరతాఁ బ్రధాన మగుచుకా
ధరఁగలిగిన ప్రజలనెల్లఁ దనవారలుగా
బరగింపందగు నటువలెఁ
బరగిన సర్వాంగరాజ్యపదవిం జెందుకా ॥

27

అ॥ దూరమునందె యుండి పడదుర్గవివాసుల మండలేకులకా
గూరిమిఁ జూపి మిత్రులుగఁ గూర్చుకొనందగు నట్లాసర్చినకా
పాథలు ప్రాణబంధువులు వశ్యులునై వినయంబుపెంపునకా
దాదె యొనర్చుచుండుదురు తక్కిన మండలముల్ వశంబుగకా ॥

ఉ॥ మాటికి సర్వతంత్రముల మర్మముఁ దెల్పెడువాఁడు గల్గు నె
చ్చోటనుకాశ్రవుండునుఁజొప్పడుఁ దొల్లిరఘూద్వహుండు వా
మేటి విభీషణుండు నలమిత్రసుతుండును గల్గఁ బట్టి యె
ఘ్నాటును లేక రావణునిఁ బట్టి వధింపఁడె వారిఁ ద్రుంపఁడే॥ 39

సీ॥ జలవంతుతోడుతఁ గలహింపుచును దన
యరి ప్రయానంబున నంది నప్పు
తనసిద్ధండాంబు నతనిబలంబులఁ
జెఱుపఁగాఁ దగుఁ దనుఁ జెఱుపకుండ
నొకకాశ్రవునిఁ బట్టి పెకలించినైవ పై
నొక బలవద్దైవరి యొదవెనేని
మునుపటి పగఱనే తనవానిఁగాఁ జేసి
కొని నేర్పుతోఁ గూడికొనఁగవలయు

గీ॥ కులముచారల తోడుతఁ గూడి బలియు
దండఁ గొని యుండువైరి నాతని కులంబు
వాని కొకకశ్త్రుఁ గల్పించి వాని మిగులఁ
దెంపు నేయుచు విభుఁ డరి నొంపవలయు ॥

40

సీ॥ వినముచేతనె యెందు వినము నాశము నొందు
వజ్రంబుచేఁ దెగు వజ్ర మెప్పుడు
మీద మీలనుబట్టి మ్రింగుచు నుండును
గరియును గరిచేతఁ గట్టువడును
దాయాదియును దిన దాయాదిచేఁ జెడు
నటుగాన రావణు నడచు నప్పు
డల విభీషణుఁ బూజి వందించి వట్టై శ్రీ
రామచంద్రుండు గౌరవము జయప

గీ॥ నిట్టి నయరీతి నెంతయు నెఱిగి నృపతి
వైరిఁ జెఱిపెడికొఱునై వైరితులఱఁ
డైనవానినె పట్టి తా నాపుఁ జేసి
కొనుచు మెలవున జయముఁ గైకొనఁగవలయు ॥ 41

కం॥ ఏకార్యముఁ జేయంగాఁ
జేకొనఁ దన మండలంబె చెడుటా టగుఁ దా
నాకార్య ముడుగవలయున్
గైకొన్నధరాతలంబుఁ గడు రంజిల్లిన్ ॥ 42

కం॥ దానమున సామమున స
న్మానమున న్మెలగఁ జేయఁదగుఁ దనవారిం
బూనుకొని భేదదండవి
దానమ్ములచేతఁ బరులఁ దండింపఁ దగున్ ॥ 43

ప॥ ఇది శత్రుమండలవర్తనప్రకారం బింక మిత్రమండలవర్తన
ప్రకారంబు వివరించెద.

మిత్రమండల వర్తన ప్రకారము

కం॥ క్రమమున హితాహితుల లో
కము నిండుచునుండు నములు గలరే యిది ని
క్కమటో ' సర్వస్వార్థం
సమీహతే ' యనఁగఁ బరగు శాస్త్రముకల్పిన్ ॥ 45

గీ॥ భోగమంది వికారంబుఁ బొందెనేని
యెంచి చుట్టంబునైన నొప్పించవలయు
మిగులఁగ వికార మొందినఁ దెగి వధింప
వలయు నిలఁ బాపకర్ముండు వైరి గాన ॥ 46

౨౦॥ మిగుల నుపకారియైనను
బగవానే॥ మిత్రుఁగాఁగఁ బాటించఁ దగు॥
మిగుల నపకారియైనను
వగుఁ బాట్టమునైన విడువఁ దగు జనపతికి॥ 47

౨౧॥ కనయెడఁ దనఁ త్రునియెడ
ననిశంబును బక్షపాతియై మెలఁగెడు మీ
శ్రునిఁ గూల్పవలయు నింద్రుఁడు
కినుక॥ మును విశ్వరూపుఁ గెడపిసి మాడ్కి॥ 48

౨౨॥ అహితునకు హిత మొనరించునట్టి మిత్రు
నైన విడువంగఁ దగుఁ దన యహితుమాడ్కి
హితుల పట్టున నెవ్వఁడు హితము సేయు
వాడెపో మంచిమిత్రుఁ డివ్వనుధలోన ॥ 49

౨౩॥ అసుర క్తుండు విరక్తుఁడు
సనవల దుపకారకారి యగుమిత్రునిఁ చా
సినువుగఁ దెలియుచు దోషం
బునఁ జెందినమిత్రు విడువ భూపతి శ్లోసయి॥ 50

౨౪॥ కడుదొనఁ గొందని మిత్రుని
విడిచినచో నర్థధర్మవితతియు నడఁగు॥
బుడమిం గావునఁ బతి యే
స్పృడు నద్గుణములను దోషములఁ దెలియఁ వగు॥ 51

౨౫॥ తానె నిజంబుగ నేరమిఁ
గానక మఱియాజ్ఞానేయఁగాఁ దగ దేరిం
చానే నేరమిఁ దెలిసిన
చో సుచితవు టాజ్ఞచేతఁ జొప్పడుఁ బతికి॥ 52

కం॥ నేరము లేవియుఁ బొరయని
వారిని దండించునట్టివసుధావిభునిం
గ్రూర మగుపాముఁ జూచిన
తీరునఁ బ్రజలెల్లఁ జూచి తిట్టుదు రెప్పుడుకా ॥ 53

పం॥ తగ నధికమధ్యమార్థము
లగుమిత్రులతారతమ్య మరయఁగ వలయుకా
వగ నధికమధ్యమార్థము
లగువారలపనియుఁ దెలియనగు నధిపతికికా ॥ 54

గీ॥ తెలియ కెవ్వరినై న నిందింపరాదు
లేనినిందలు గట్టెడువానిపలుకు
చగిలి వినరాదు మిత్రభేదములు పూని
నేయువారలఁ బతి చేరనీయరాదు ॥ 55

కం॥ పాటించి తెలుప నోపని
మాటయు మచ్చరపుమాట మధ్యస్థంబొ
మాటయును బక్షపాతపు
మాటయుఁ బతి లెన్నఁ దెలిసి మఱి నేయఁదగుకా ॥ 56

కం॥ తనమట్టములకుఁ బోరొం
దిననొక్కనిఁ బట్టి వాడు నెఱపక వేగం
బున వారలలో వారికిఁ
గినుకలు మాన్పంగవలయు ప్రితిపతి యెందుకా ॥ 57

ఉ॥ కాలముపేర్కిఁ దా ఘనము గౌరవ మొందుచు నుండుఁ గానఁ ది
క్కాల మెఱుంగురాజు గుణకల్పన కొంత మటించి నీచునికా
జాలఁగ సంస్తుతింపఁ దగు సారెకు నాతని దుర్గుణంబు లె
వ్వేళను గప్పి పెట్టుచు వివేకవిలోకనదాతురీగతికా ॥ 58

౨౦॥ తనవారినిఁ బెఱవారినిఁ

ఎనవారినిఁ చేసికొనఁగఁ దగి జనపతి యె

దును దా బహుమిత్రుం డై

సను వైరులు నెప్పిసల్లు సదితులు పుడముక ॥

౫౪

౨౦॥ తన కాపడి యగువేళను

ఎనమిత్రుండైన కరణిఁ దన బంధువులం

దనతండ్రియుఁ దన యన్నలు

దనతమ్ములు హితముఁ జేయఁ దా రోపుదులే ॥

౫౫

౨౦॥ ఓతిలోపల నతులద్బి

ప్రతులై లగుతనదుఁట్రపర్గముచేతక

బ్రతిపీరు రై సవారలఁ

జతురతమై నిగ్రహింప జనపతి కొనరుక ॥

౫౬

౨౦॥ ఇల నీరీతుల నీతిమార్గమునఁ దా నేప్రోద్ధవర్తింది నీ

ఞ్చలితోద్యోగమునకా జయేచ్చ గలరాజన్యండు పెంపొందు ముం

దలకుద్దిం దగి శుద్ధమండలమునకా వర్తిండు నాచారచో

జ్ఞులచంద్రుం దన భూప్రజాపితతికిఁ సంతోషముం జేయుచుక ॥

౨౦॥ ఇది మండలకోధన ప్రకారంబు. ఇంత సంద్యూచి పక్షింబులు

స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వివరించెడి.

౫౭

సంధివికల్పప్రకరణము

౨౦॥ బలియుఁ దగువైరి గదిమిసి

బలువగునాపదలఁ జెంది ప్రతి నేయఁగ నే

ప్పులు లేనిరాజు కాలం

బలవడఁ గడపుచును సంధి యమరింపఁ దగుక ॥

౫౮

స|| అదియు గొన్నిమతంబులవారు కపాలనంది, యువహారనంది,
 సంతాపనంది, సంగతనంది, యువన్యాసనంది, ప్రతీకారనంది,
 సంయోగనంది, పురుషాంతరనంది, యదృష్టపరనంది, యాదిష్ట
 నంది, యాత్మామిషనంది, యువగ్రహనంది, వరిక్రియనంది,
 యుచ్చిన్ననంది, పరదూషణనంది, స్కందోపసేయనంది, యను
 బదునాటు విధంబులుగాఁ బలుకుదురు. ఇవి కౌన్సిమతంబుల
 వారు పరస్పరోపకారనందియు, మైత్రసందియు, సంబంధ
 సందియు సువహార నందియు నన నాల్గు తెఱంగులే యను
 బట్టుచుండు నైనను నిందుతో నుపహారనంది యొక్కటియ
 యీ కామందక మతంబునకు సమ్మతంబు. అది యెట్లనె
 నెందును వనమీద దండెత్తిపచ్చిన బలవంతుం డగుభాత్రపుం
 డెందైన నొకటిఁ గానుకఁ గొనక మగుడి చనంచు కాపుని
 మైత్రిచేసైన నంది యొక్కటి నక్క వక్కిన సందు లన్నియు
 నియ్యవహారనందితోని భేదంబులే యగు నైన నీవదియాటు
 సందుల స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

౪౩

స|| సమనందియ కపాలనందియై పొలుపొందు
 సువహార మీఁగిచే నొనరుచుండు
 సంతాపనంది నాఁ జనుఁ గూఁతు నిచ్చినఁ
 గడుమైత్రి నెనయ సంగతపునంది
 కలకాల మది యొక్కగతిఁ బ్రవర్తింపుచు
 సమకార్యములు గల్గి చాల మించి
 యాపదలందును నదికనంపదలందు
 భేదంబు చెందక పెంపుఁ జెంది

సీ॥ యలిమనుష్యముఖాంతర చుందునై నఁ
గట్టి కొట్టుచుఁ గాఁకలం బెట్టునెడల
నది సువర్ణంబులీలచేఁ డెదర కుండుఁ
గనుక కాంచననంది నా వినుతిఁ గాంచు ॥

66

సీ॥ మంచికార్యము విద్ధతెంచి సేయుటకునై
యడరుట యది యుపన్యాసనంది
యితనికి నుపకార మే నొనర్చితి మున్ను
నతఁడు నా కుపకార మటులఁ జేయు
చుపకార మిప్పుడు నే నొనరించుచున్నాఁడ
నిఁకమీఁద నా కుపకృతి యొనర్ప
గలఁ డీతడని రాముఁ డెలమి సుగ్రీవున
కొనరించినట్లుగా నొప్పు నిదియు

సీ॥ ననెడు నదియును బ్రతికార మనెడినంది
యిరువు రొకయాత్రఁ గూర్చి తా రింపుమీఱ
నంది సేయుట సంయోగనంది యనఁగఁ
బరగు పీఠేతు లెఱుంగ భూపతికిఁ దగును ॥

67

సీ॥ మనయిరువుర యోధలును గూడి మాకార్య
మిది యొనగూర్చిన వింత ధనము
మీ కిత్తుమని తాను మేకొన్ననంది తా
నది పురుషాంతర మనెడునంది
మాకార్య మిది మీర చేకూర్చినను మీఱ
విట్టివస్త్రపులు మే మిత్తు మనిన
నది యదృష్టపురుషమునఁ దనరెడు నంది
దేశాంశ మియ్య నాధిష్టనంది

సీ॥ తనదు నై న్యంబుచేతనే తగ నొనర్చు
సంధి యాత్మామిషం బనుసంధి యండ్రు
ప్రాణరక్షణమునకు సర్వంబు నొనఁగి
కలసియుండుట యది యుపగ్రహ మటండ్రు ॥

౪౪

సీ॥ భండారమం దొకపా లిచ్చి యైన నం
దిచ్చదాఁకినసౌమ్ము లిచ్చియైనఁ
దనదుభండార మంతయు నిచ్చియైనను
సంధించి ప్రకృతిరక్షణ మొనర్ప
నది పరిక్రియనంధి యనఁ జెలువొందును
దనభూమిమే లెంచి తనపగఱకు
నొనగూడి యిచ్చిన నుచ్చిన్నసంధి యొఁ
దదూమి ఫల మింత దన మటంచు

సీ॥ నమర నిచ్చిన ఫలదూషణాఖ్యసంధి
ఫలమె విభజించి కందాయముల నొసంగ
నిర్ణయింపుట స్కందోపనేయనంధి
యిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

౪౫

సీ॥ బాలుండు వృద్ధుండు బహుదీర్ఘ రోగుండు
నిజబంధుదాయాదనిందితుండు
పిఱికి యైనయతండు పిఱికిబండ్లై యుండు
పిఱికిబండ్లు యతండు పిసిదివాఁడు
విరసరాజ్యాంగుండు విషయసత్తుండను
బహుచిత్తమంత్రుండు బహువిరోధి
కరువులు వ్యవసాయుల్ గలిగినయతఁడును
వ్యవసాయుల్ గలుగునై న్యమూలవాఁడు

౩॥ పై పహతుడు సత్య భర్తహీనుడు లాష
విడిచినతిడు సురల ద్విజుల నెపుడు
గడవ నాకువాఁ చకాలయోధియు దై ప
చింతకుండు పంధి నేయఁ చగరు ॥

70

౪॥ అది యెట్లసన నిట్టియిరువది తెఱంగులవాటను సందానార్తంబు
గారుండుటకుం గాడబంబులు గలవు వివరించెట.

71

౫॥ వాయుడెదురుగాఁగఁ జాలనిరతమున
సని నేయఁగాఁ బూన రతనిబంట్లు
తామను నని నేయ లేనివానికి నుప
రారథ మెవ్వండు పోరొసర్పు
మునలివాఁడును రోగములు గల్గువాఁడు ను
త్సాహక త్తులులేమి తమజనంబు
చేతనే భంగంబుఁ జెందుదు రెందును
విరనుడై జ్ఞాతుల విడచినయతిఁ

౬॥ డరికిఁ గైవసమై యుండు నట్టిజ్ఞాతి
జనులచేతనే మున్నుగాఁ జంపఁబడును
గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లై నవార
చిట్టివారలతో పంధి నెనయరాదు ॥

72

౭॥ కోచవాఁ డని నేయఁ గొఱఁగ్రానికతమునఁ
చముఁ దానె వెఱచి నాకనముఁ జెండు
కడుఁగోచబంబులఁ గల్గిధీరుడైన వా
బంట్లచే నాజి విష్ణులుఁ బొరయు

నరిచేత లంచంబు లంది పిచ్చతనంపు
 బంటులు పతిఁ గీడుపఱతు రెపుడు
 లోభి జీతము వీయ లొంగెడుకతమున
 బంటులు మొగియరు బవరమునకు

గీ॥ విరసరాజ్యాంగుఁ డరులతోఁ దురమొనర్చు
 విసివి రాజ్యాంగములు వాని విడిచి పెట్టు
 విషయనత్తుని గడు సుఖవృత్తి గెలువ
 వచ్చుఁ గావున వీరితో వలదు నంది ॥

73

సీ॥ బహువివారంబులు బహుచిత్తములు గల్గు
 పతిమంత్రులకు నెల్లఁ బగతుఁ డగుచు
 చలచిత్త మందుటవలనఁ గార్యంబుల
 యెడ వారిచేతనే విడువఁ బడును
 పెక్కుడేగలయందుఁ జిక్కుపావుర మన
 'బహువైరి యగువాఁడు పదరి తెదరి
 యెట్టితోవలఁ భోవు నట్టితోవలయందె
 స్రుక్కి శాత్రవులచేఁ జిక్కువడును

గీ॥ కరువు వ్యసనంబులును జెంది కలఁగువాఁడు
 కోయికోలేక తనుఁ దానె కూలుచుండుఁ
 గాన వీరెల్ల సుఖపాద్యులైనవారి
 ాట్టివారలతో నంది నెనయరాదు ॥

74

సీ॥ వ్యసనముల్ గలిగినయట్టిబలరంబులు
 గలవాఁడు పోటు తెక్కురంగ లేడఁ
 దై వోపహాతకుఁడు తనుఁ దానె చెడుచుండు
 సత్యంబు ధర్మంబు నడలినయతఁ

దనువుగా నుండి గైకొవినమీచట నై నెఁ
 బదరునుఁ దా మల్లబడి కలంగు
 తలము దప్పినయట్టి దంతావళము నీటఁ
 గొంచెవుమొనరిచే గుదిసినట్లు

గీ॥ నెలపు దప్పినయాతండు సలఁగి ఖేద్ర
 శాత్రవునిచేతనై నను సమయించుండుఁ
 గాన పీఠెల్ల సుఖసాధ్యు లై నవార
 లిట్టివారలతో నుండి నెనయరాదు ॥

75

సీ॥ చేవుళ్ళు బాపలఁ దిట్టినాతఁడు ధర్మ
 హీనుండు గావున నీలుచుండుఁ
 గునుఁగొనలేక చీకటిలోనఁ గాకంబు
 మూకంబుచేతను గూలినట్లు
 కాల మెఱుంగక కలహించునాతండు
 గాలిజ్జయోధచేఁ గూలుచుండు
 నాపదలకు మఱి యధికనంపదలకు
 దైవంబె కద నిమిత్తం బటంచు

గీ॥ దైవచింతకుం డన్ని యత్నములు మాని
 యూరకుండియ చెడుచుండు నుర్విలోనఁ
 గాన పీఠలతో నుండి గాదు తలఁప
 నిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

76

సంధి కర్వు లగువాధు

గీ॥ ఆర్కుఁడును ధార్మికుండు వనాధ్యుఁ డధిక
 బలుఁడు దాయాదవర్గంబు గలుగునతఁడు
 పశ్యవంతుండు బహుజ్ఞుఁడౌ నెల్లి
 కర్వులని పల్కుచున్నట్లు వయజ్జు లెల్లదు ॥

77

ప॥ అది యెట్లనిన, నిట్లు సందానార్హులైన యేడుగురి తేజుగును
గ్రమంబున వివరించెద.

78

సీ॥ ఆర్యుడై తగువాడు ప్రాణబాధలయందుఁ
దనమంచితనమే వదలకయుండు
ధార్మికుండెందును దనధర్మమహిమచే
గతుఁ బ్రజారాగంబు గలుగుకతన
నతఁడెదిరించిన నతనికై యందఱు
నని యొనర్తురు కాన నతఁడసాధ్యుఁ
డగు ననార్యుండైన యతఁడు గూఢకయున్న
నతఁడు శత్రులఁగూడి యడఁగఁజేయు

గీ॥ మొదలు ముట్టంగఁ బరశురామునివిధమున
నిట్టివార లసాధ్యులౌ పెఱిఁగి యందు
సంది గావించవలయు నీజగతిలోన
నీతిమార్గం బెఱింగిన నృపవరుండు ॥

79

సీ॥ అధికుఁడెంతయు నబ్బ నాక్రమించినచోట
నెన్నియత్నంబుల నెనసియైన
నతఁడు 'దా బలుసింహమాక్రమించినలేడి
లీల నెందును దిక్కులేకయుండు
నధికుతో నేమాత్రమైనను గినిసిన
నబ్బుండు మొదలంబు నపుడె చెడును
బలవంతుతోడుతఁ గలహించుమని నీతి
శాస్త్రంబు బలుకు పెచ్చటనులేదు

గీ॥ మొనసి పెనుగాలి కెదురని మొగిలు కరణి
నధికుతోనల్పుడెదురలే డటులఁగాన

బ్రతుకవలసిన ధూపతి బలియులోడి
సంధిసేయంగవలయు నిశ్చయముగాఁగ ॥

80

ఆ॥వె॥ అధికుఁడెదిర సముద్రై వేళయైనచో
ఎక్రమించునట్టివిధునిసీరులు
చెందివెలయు గట్టుచెంతఁనప్రకఁజెంది
యెలఁ బ్రబలునదులయంద మొంది ॥

81

సీ॥ దాయాదవర్గంబు దనకుగల్గినవాఁడు
కడుమూఁకఁజెందిన కారణమున
భేదింపరాకుండుఁ బెనుముండ్లు బలసిన
వెదురులపొదలోని వెదురుమాడ్కి
సత్యవంతుఁడు దన సత్యంబు నడుపుచు
సంధికృత్యంబుల జొరసుండు
గెలుపురెయ్యెడఁ బెక్కుగలవాఁడు దొరకెనా
పరకురామునిఁ బ్రతాపమునఁ బోలి

గీ॥ యశనిశార్యంబుచేతనే యభిలదిశల
మించుభూపతులెల్లఁగంపించియుండు
రిట్టివార లసాధ్యులౌ తెఱిఁగి విభుండు
సంధిసేయంగవలయు నీజగతిలోన ॥

82

10 పెక్కు జయంబులు గల దొర
నొక్కటిగా సంధిగూఢునుర్వీ విభునిం
దిక్కవి గొల్తురు వైరులు
చక్కనగాఁ దత్ప్రతాపసంతాపితులై ॥

ఆ॥వె॥ సంధియయ్యెననుచు సత్యవంతులనై న
నమ్మియుండఁ జనదువరవరునకుఁ

జేయరానిబాసనేసియు నింద్రుండు

వృత్రుఁజంపినట్టి విధమెఱింగి ॥

84

౨॥వె॥ తనయుఁడైన సనుఁగు దండ్రెయైనను రాజ్య

మంది యొకవిఠార మొందుఁ గాన

లోకజనముచర్యలోనిది గాకుండు

ధరణిపతులనడకఁ దలఁప వలయు ॥

85

కం॥ బలవంతుఁ డెత్తివచ్చిన

నలుకక దుర్గమున నిల్చి యంతటికంటె

బలవంతుఁడెచ్చి తఱుమఁగ

వలయుఁ బటావంచముగ నవారితకక్తిక ॥

86

ప॥ మఱియు భరద్వాజమతంబున.

87

కం॥ తనయుత్సాహము బలిమియుఁ

గనుఁగొని యరిమీఁద సుతికి కలహింపఁ దగుకా

ఘనసింహ మెదిరి పుదకరు

లను వెంటాడంగఁ బూనులాగున నెందుకా ॥

88

కం॥ ఉదుటుగల సింహ మొక్కటి

పుదగఁజ సంఘములఁ గెల్చుమాడ్కిఁబగఱిపైఁ

బొదలిన తనయుత్సాహము

నుదుటుం గని గమకమునన సులువఁగవలయుకా ॥

89

కం॥ కడునల్పనై న్యునైనను

బడలికఁబడి యొక్కశత్రు భంజించినచో

బొడనై నతత్ప్రత్యక్షము

కడిమినె యిల నితరశత్రుగణముం బొగడుకా ॥

90

కం॥ సముతోడ నై నసంధియు
 నమరుం గెలుపోటమియును ననిలో నందే ,
 హముగన నిట్లనె చలుకఁడె
 యమరగురుఁడు నిశ్చితార్థ మది కాదంచుకా ॥

91

చం॥ బలియఁగఁ గోరురాజు భవబల్మికి మున్నునమానవైరితోఁ
 జలమునఁబోరఁగఁ జనకసంధియై చేయుట మేలు కానిచో
 నలవడఁ బచ్చికుండ మెరయంబడి రెండుగవ్రీలుకై వడికా
 బొలియుటె కాక గెల్పులను బొందుట రెండును జెందనేర్పునే॥

ఆ॥పె॥ సముల మనుచు బదరి నందిసేయక మీటి
 పోరి యిరువురొకట బొలియరై రె
 పందలై నయట్టి నుందోపనుందులు
 గాన సములు సంధిఁ బూన మేలు ॥

93

ఆ॥పె॥ తనకు వ్యసనమైనతటి హీనుఁడై న్నిన
 సంధిసేయఁడేని చాలఁగీడు
 రదిసినట్టివానియొడలిపై నొకమంచు
 చొట్టుబడిన వడఁకు వుట్టకున్నె ॥

94

రం॥ హీనుఁడగు వైరి యెడలం
 దా నెందును వ్యసన మెడలుతటి సంకయము
 న్నానుచు నిర్దయుఁడై పతి
 వానియవిశ్వాస మెఱిగి వధియింపఁదగున్ ॥

95

సీ॥ అరి కడుబలవంతుఁడైన సంధియుఁ జేసి
 చేరి విశ్వాసంబుఁ జెంద నడచి
 తాను నమ్మినయట్టివానికై వడి నుండి
 తవయింగితాక్షతుల్ గనఁగనీక

తగుప్రియంబులె పల్కిననుశౌర్యము తన
కనువై నవేళ సేయంగ వలయు
నదియటులన్న నట్లనుసరింపుచుఁ దొల్లి
విశ్వాస మందించి వేశయోజిగి

గీ॥ ఘనుఁడు దేవేంద్రుఁడుం దితి కడుపుఁజొచ్చి
కనుపురోనున్న పగఱ ప్రక్కలుగఁ జీటి
యల మరుద్గజక ర్తయై యతిశయిల్లె
నిట్టిమార్గంబు నరవరుఁ డెఱుంగవలయు ॥

96

సీ॥ బలవంతుఁడగురాజు చలమునఁ బై నెత్త
నాతనియువరాజు నతనిమంత్రి
తోనైనఁ దాను సంధానంబు గావించి
వారిలో వారికిఁ జోరుఁబెట్టి
యదియును గాకున్న నతనిప్రధానున
కెంతయుఁ దా దనమిచ్చియైన
వలయు నర్థముల లేఖల నిచ్చి యైనను
బరునియత్నంబులు నెఱుపవలయు

గీ॥ నిన్నితీతులఁగార్యంబు లెసఁగకుండఁ
జేయఁ గడుసుగ్రుఁడై వైరిచెంతనుండు
వారిపై నెల్లను గడువిశ్వాస మొంది
యతఁడు సేసిన యత్నంబు లతఁడెమాను ॥

97

కం॥ అరియత్నము బుడుపఁగఁ దగు
నరిమిత్రుల సంధిచేసియైనను లేదా
యరివై ద్యుల భేదింపుచు
నరిఁ జెఱుపఁగవలయు భనవిషాదులన్నెన్గ ॥

98

ప॥ ఇట్టి యత్నంబులు చేసినను బెట్టిదుండగునట్టివగఱ మట్లుఁ బడక
బిట్టు గదిమినయేని వెండియు. 99

సీ॥ బహువేషభాషలఁ బరగినవారలై
యాభిచారికనిమిత్తాడు తెఱిగి
యాశక్రచేరంబు నందె కాపుర నుండి
నంచరించెడుఁ దనచరులచేత
నొకకొన్నిప్రశ్నలు నొకకొన్నిశకునముల్
కడు నిదర్శనములుగాఁగఁ దెలుపఁ
జేసి శత్రుల విశ్వసింపఁ గావింపుచు
వారిచేతనే బహుస్యససములును

గీ॥ భీకరోత్పాతములును గల్పింపఁజేసి
యిట్లు శత్రునియుత్సాహమెల్లఁజెఱచి
వానిఁ దోఁదోలవలయు నవార్యమహిమ
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

100

గీ॥ పుత్రమిత్రకళిత్రాప్తహామివిత్ర
వాహనాదులు గదనంబువలసి నొక్క
నిమిషమున వ్యర్థమగుట లో నృపతి యెఱిగి
మిగులఁ గలహంబులకుఁ బూని మెలఁగరాదు ॥

101

కం॥ బలమును ధనమును జూట్టం
బులు నిజదేహంబు రాజ్యమునుగీ ర్తితతుల్
దలఁతుచు సంకయదోలా
కలితముగాఁగనె వివేకి కదనమొనర్చుకా ॥

102

సీ॥ తనసరిదొరయైనదనమీద పందెత్తి
తనతోడ సంధిగై కొనకయున్నఁ
దా నటమీద నాతనితోడ సంధి గా
వలసినవాడెయ్యె వైర ముడిగి

కాలోచితంబైన క్రమమున సామదా
నంబులచేత భేదంబుచేత
నట్లు చుట్టునడసుండి యామీఁదఁదా మించి
యరి కసాధ్యంబైనయచట నిలిచి

గీ॥ చతురగతిఁ బొల్పి సన్నాహుహితినైన్య
పటలిచేతను జీకాకుపలువలయు
సతఁడెటులఁ దప్పునై కూడు నటుల విడుడు
' తత్తయోస్సంధి ' యనెడి శాస్త్రంబెఱింగి ॥

103

కం॥ ఈరీతి సంధికార్యము
దారు వచింపుదురు మునులు తత్సంధి బలా
త్కారముననైనఁ గార్యము
గౌరవలాఘవము రెఱింగి రావింపఁడుకా ॥

104

వ॥ ఇది సంధిస్వరూపంబు. ఇంక విగ్రహస్వరూపంబు వివరించెద.

విగ్రహ వికల్ప ప్రకరణము

కం॥ తమలోఁ దా రెప్పుడు కో
పముల నసూయలను దెరసి పలుమరు నవకా
రములె యొనరించుటలచే
నమరంగాఁ బొడము విగ్రహము మహిలోనకా ॥

106

ఆ॥వె॥ పలముగోరువాఁడు పగవారిచేతను
వెతలఁ జెందువాఁడు చతురుఁడగుచు
నహితుతోడ విగ్రహము నేయవలయును
బలము దేశకాలబల మెఱింగి ॥

107

వ॥ ఇట్టి విగ్రహంబు స్థానాపహారంబువలనను రాజ్యాపహారంబు
వలనను, వనితాపహారంబువలనను, గ్రామాఘ్నహారంబువలనను,

నర్థవిఘాతంబువలనను, ధర్మవిఘాతంబువలనను, జ్ఞానాప
హారంబువలనను, జ్ఞానశక్తివిఘాతంబువలనను, మిత్రార్థంబు
వలనను, నవమానంబువలనను, సఖిమానంబువలనను, బంధు
నాశనంబువలనను, సేకార్థప్రీతివలనను, ధనాపహరణంబువలనను,
గృతానుగ్రహభేదంబువలనను, దైవంబువలనను, బ్రకృతి
క్షోభంబువలనను, దేశపీడనంబువలనను, బహుజనద్వేషంబు
వలనను, గలుగుచునుండు నిందుకు శమనప్రకారంబెల్లన్నను
గ్రమంబున వివరించెద.

108

సీ॥ స్థానరాజ్యములకు సతులకు మతీయు దే
శములకుఁ గా వచ్చు జగడమెల్ల
పుచ్చుకొన్నవి మళ్ళు నిచ్చుటచే నొరుల్
గైకొన్నదమయుక్తిఁ గనుటచేత
నర్థంబు ధర్మంబు నడపఁజొ రొదవఁదొ
ల్లటయట్ల యిచ్చి యేర్పుటలచేత
జ్ఞానాపహారంబు జ్ఞానశక్తివిఘాత
ముల నైన జగడంబు చలము కొనక

గీ॥ పట్టునర్థంబు వదలి చొప్పుడుటచేతఁ
దనకొనర్చ నుపేక్షచే దాల్చిచేత
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁజెలంగ
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవరుండు ॥

109

సీ॥ ద్రోహం బధర్మంబుతోఁ గూడుమిత్రుని
కలహంబుఁ దనయుపేక్షణముచేత
నెవననమించిమిత్రునికై నజగడంబుఁ
దవదీగో వహియించుకొనుటచేత

చతుర్థాశ్వాసము

అపమానమునఁగల్గు నావిగ్రహం బను
నయముతోఁగూడుమానంబుచేత
అపిమానమునఁ బుట్టినట్టి వై రంబు సా
మంబుచేతను బ్రజామంబుచేత

సీ॥ బంధునాశంబువలనఁ జొప్పడినబోరు
చగిన యట్టి రహస్యవర్తనముచేత
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁ జెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

110

సీ॥ ఏకార్థమునకుఁగా నిరువుర కగుబోరు
తనకోర్కినదలి పీడ్చొనుటచేత
చనముఁగైకొనుటచే నొనరినజగదంబు
క్రోధంబుఁ జాలించుకొనుటచేత
నడలి చేయుననుగ్రహము మాన నగుబోరు
మగుడి యనుగ్రహమహిమచేత
దైవికగతిచేతఁ దనకై నజగదంబు
దైవంబు గూర్చుయత్నంబుచేత

సీ॥ మందలక్షణమున్ననైన మచ్చరంబు
నందుకొనఁగూడి తగుమపాయములచేత
మందటిలఁజేయవలయు నెమ్మదిఁజెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

111

సీ॥ మించి దేశంబు బాటించఁగానైనబో
రతనిదేశముఁ గూర్చునందుచేత
బహుజనములతోడఁ బరగినజగదంబుఁ
దగుసామదానభేదములచేత

మానుషగావలె మఱి యిట్లు పొడమెడి
కలహముచే దా మాన్వగదగఁదేసి
సర్వంబు నొకవేళఁ జాల నాశనమొందుఁ
గాపునఁ గడు విచక్షణత మించి

సీ॥ మేయుపాయంబుచే బీడ యెసఁగకుండు
నాయుపాయంబుచే విగ్రహంబు లెల్ల
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁ జెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

112

మ॥ మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు శక్తివైరమువలనను,
గ్రహంబులవలనను, వనితలవలనను, వాగ్దోషంబువలనను,
నవరాధంబువలనను, బుట్టెడి వైరంబు లైదువిధంబులే యని
వల్కుచుండుదురు. ఖాహవంతితనూజుండు భూమియొరి
లద్దగించుటవలనను, భూమిజాత గలుగుటవలనను, శక్తి
చెఱుచుటవలనను, గడిరాజువలననుం బొడమెడి వైరంబులు
నాలుగువిధంబులే యని వల్కుచుండు. మనుమతంబువారు
కులమువలనను నవరాధంబువలననుం బొడమెడి వైరంబులు
రెండువిధంబులేయనియును బలుకుచుండుదు రైన నందుఁబూస
రాని విగ్రహంబులు బదియాఱువిధంబులు గల వని యెట్లనిన.

సీ॥ అల్పఫలంబైనయది నిష్ఫలంబును
ఫలము విశ్చయలీలఁ బరగునదియు
నపుడు దోషముగల్గి యామీద ఫలమిచ్చు
నదియును దోషంబు లపుడులేక
యటమీద ఫలయుక్తి నలరకుండెడునది
యపుడు మీదట దోష మందునదియు
దా నెఱుంగనికూరతను మించువానిది
వరులు ప్రేరేపఁ జొప్పుడునదియును

౧౧ నొరుల కొఱకై నయదియును దెఱవకొఱకు
గాఁగవచ్చినయది దీర్ఘకాలముదియు
నైనవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవపరుండు ॥

114

౧౨ బ్రాహ్మణోత్తములతోఁ బరగిన నదియును
వేళ గాకుండెడివేళ నెందు
దైవబలంబుచేఁ దగువానితోడిది
కలహంబునకె నిచ్చఁ గాలు ద్రవ్య
చెలికొండ్రు గల్గినక్షితిపతితోడిది
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగుచునుండి
యామీద నిష్పలమైవచ్చునదియును
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగులనీక

౧౩ యంతమీదట ఫలయుక్తి నమరునదియు
ననఁగఁ దగినట్టి పైపదియాఱుతెఱుగు
లైనవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవపరుండు ॥

115

౧౪ చేయునప్పుడు మీఁదటఁజేటులేని
విగ్రహములె యెప్పుడుఁగావింపవలయు
నవియ కా వన్నివనులందు నటులఁగాఁగఁ
దలఁచి మెలఁగంగవలయు నిచ్చలు విభుండు ॥

116

౧౫ అప్పుడు మీఁదటఁ ఫలము నందఁగఁ జేయువిశుద్ధకర్మముం
దప్పక యాచరించుజననాథుఁడు నిరదలఁజెందకుండుఁ దా
నెప్పుడు నట్లుకావున మహీస్థలిలో విహముం బరంబుఁ దా
జొప్పడఁ గూర్చునట్టివని సొంపునఁజేయఁగ నొప్పుఁబ్రాజ్ఞుడై ॥

చం॥ ఒకయిసుమంతయర్థముననుండెడు లోభముచేఁ బరంబుఁజెల
చక దిగ నాడఁగావలదు తత్పరలోకవిరుద్ధకర్మలం
బ్రకటముగాఁగ చవ్వలనె పాయుట మేలగు నిట్లు లాగఁబ
ప్రకరము నబ్బుఁగావున నృపాలుఁడు సత్క్రియఁజేయుటేతగున్

సీ॥ బలము పోషణ మంది చెలఁగియుండెడివేళ

ననురక్తిమై ప్రజల్ దనరువేళఁ
చాను జూచినచూపు దైవ మీదేర్చుచోఁ
దనమిత్రులతిభక్తిఁ దనరువేళ
సకలసామంతులు నందిఁగోరెడివేళ
నాప్రమంతులు గలయట్టివేళ
దనదాన్యములు చాలఁ దన కొనఁగూడుచో
సుతాహ మాత్మలో నుబ్బువేళఁ

గీ॥ బరుల కిటుపంటి వెల్లఁజొప్పడనియట్టి
వేళ నొనరింపఁగాఁదగు విగ్రహంబు
ధనము మిత్రుండు భూమి నాఁ దగినమూఁడు
గతులవలముల నొకటైనఁ గలుగఁదెలిసి ॥

119

ఉ॥ మేలు భనంబు దాత్రివయి మించునువస్తులకన్న సంతకున్
మేలు దలంప మిత్రుఁ డలమిత్రునికంటెను భూమి మేలగున్
మేలగుభూమిచేతఁ గడుమేలగు సంపదగల్గు సంపదన్
కాలిఁగ బంధుమిత్రులును సద్గుణజాలము గల్గు నెప్పుడున్ ॥

చం॥ తనతో సమసంపదచే
సమమౌనైతిశక్తుజనుల నప్రతిహతమై
తనరునుపాఞ్చన్ముడేతనె
జనవతి శిశింసవలయుఁ జిత్తురుం దగుచున్ ॥

121

౧౦॥ కలహంబైన నుపాయ
ములచేతనె తాళి శాంతిఁబొందింపఁదగుకా
గెలుపులు దలఁప ననిశ్చయ
ములు గావునఁ ద్వరితగతుల మొనయకి న్నవతులె ॥ 122

౧౧॥ బలవంతుండగు శాత్రవుండు గినుకఁ బైచచ్చి వోధించినా
గలఁగకాబాటక నిత్యసంపదల నాకాంక్షించుచుకాబు ప్పి
శ్చలతక వైతనవృత్తిచే వినకుడై శత్రుం బ్రసన్నాత్ముఁగా
నలరించందగు సర్వవృత్తు లటు పాయంబెట్టి నేర్పొందుగకా ॥

౧౨॥పె॥ పామురీతిఁ గ్రూరభంగిఁ జరించిన
విభుఁడు నాశ మందు వేగ జగతి
సిరులఁ జెందుచుండుఁ దిరముగాఁ బ్రబుళ్ళ
లీల వినయవృత్తి వాలునతఁడు ॥ 124

౧౩॥పె॥ మత్తురీతి వెట్టిమాడ్కిఁ దా నూరక
యుండివేళఁబైకి నుణికి సింహ
మటులఁగ్రమముచేత నందినయది జాణ
కుండఁబట్టి విజయ మొందనలయు ॥ 126

౧౪॥ తాఁబెట్టిలీల యెంతయును ముడుంచు
తనమీదవచ్చు బాధంకుఁదాళి
గట్టుకై వడి విల్చి కదలక యొర్పుచు
ననువుగాకుండెడియట్టివేళ
యరిసి మూపునఁబెట్టియై ప మోసఁగనేర్చి
ప్రియభాషణంబులఁ బేలునట్లుచి
కడుబ్రసన్నాత్ముడై పుడమిపాత్ర లెఱింగి
యరియంతనంగంబునందు విల్చి

ఆ॥వె॥ నమయమెఱిగి కృష్ణసర్పంబుగఁజి జిట్టు
మనుచు నొడిసి యగ్నియటుల భగ్గు
రనఁగ నెగసి నీతియనుచేత ముందలఁ
చట్టి తివీయవలయుఁ బరులసిపల ॥

126

చ॥॥ నిలుకడఁగాంచి మేరెఱుఁగునేర్పు వహించి పరాక్రమంబునఁ
గులమున మించి సత్యమొనఁగూడఁగ దైర్యదయాతిదానఁ
త్కళల వరించి యూర్జితుఁడు గౌరవకాలియునై సరాజు ని
చ్చలు నిలకత్రురాజుల కసాధ్యుఁడగుఁ మదినెంచిచూడఁగఁ ॥

చ॥॥ పరుసముఁబల్కిమేల్మఱచి బాసలుదప్పి భయంబుఁజెందుచుఁ
గరువము దుఃఖమోపమియుఁ గల్గి ప్రమాదము జాగుచందముఁ
విరసముఁజెంది జూదముల వేటల నింతులఁ బానలీలలఁ
నిరతము నాచరించు నవిసీతుఁడు సంపదఁజెందనేర్చునే ॥ 128

చ॥॥ గెలువగఁ గోరునట్టి దొర కీడుగుణంబులు గల్గుకత్రుపై
నలపుమెయిం ద్రిశక్తియుతుఁడై చనఁగాఁదగు నట్లుగాక
శ్చలగుణకాలియై తనరుకత్రుని మీఁదట నెత్తువాఁడు నే
ర్పులఁదనుదానె చంపుకొనఁ బాసుచునుండును నిందకర్హుఁడై ॥

చ॥॥ ఘనమగు రాజ్యసంపదలు గైకొను నిచ్చఁజెలంగి బుద్ధిచే
ననువగుమండలక్రియలనన్ని యెఱింగి దృఢప్రయత్నుఁడై
పనివడి విగ్రహస్థితులఁ బాగులఁజెందుచుఁ గార్యసిద్ధితై
యనిశముఁ బూనఁగావలయు నద్భుతశౌర్యసమగ్రచర్యలఁ ॥

వ॥ ఇదియు విగ్రహస్వరూపంబు. ఇంక యానప్రకారంబెట్లనిన.

యానప్రకరణము

గీ॥ అధికబలవిక్రమంబుల నలరి ప్రకృతు
లాత్మగుణముల నమరక్తి నంది కొలుప
విజయమందుట కల్మషావిభుఁడుర్విధుల
నడఁచుటకు దండునెడబట్టి యానమర్చుడు ॥

132

స॥ అదియును విగృహ్యయానంబును, సంధాయయానంబును,
బ్రసంగయానంబును సంభూయయానంబును, సుపేజి
యానంబు ననియైదు తెఱంగులయ్యె వానిస్వరూపంబులు గ్రమఁ
బున వివరించెద.

133

సీ॥ బలివంతుఁడరిప్రధానుల నిగ్రహించి డం
దెత్తుటయును దనహితులచేత
నరిమిత్రులను నొంచి యరిమీఁద దండెత్తు
నదియును విగ్రహయానమండ్రు
వెనుక శత్రులసంది నొనరి యన్యుల మీఁద
నరుగుటయును డను నడ్డకట్టు
విమతులు సందించి వేటొక్క యరిమీఁద
నరుగుట సంధాయయాన మందు

గీ॥ రాక్కచోటికిఁ గదలి వేటొక్కయెడకు
శఱ్ఱురీతిఁ బ్రసంగవశంబు కతనఁ
ఱనినయది ఛాత్రియందుఁ బ్రసంగయాన
మండ్రు నయశాస్త్రవిదులై నయార్యు లెందు ॥

134

సీ॥ శౌర్యశక్తులమించి చాల మూఁకలగూల్చుఁ
గలిగిన సామంతగణము తోడఁ
గలసి శాత్రవులను గడుమ సుద్యోగించి
కదలిపోవుట చూడ నదియుఁగాక
పరిమిత్రునని ప్రతివలు వల్కి కొంచెఱు
దొరలతోఁ గూడుక యరుగునదియుఁ
దనుప్రకృతుల నొంపఁ దా రిరువురు గూడి
యిరువురు శత్రుల నే పడంప

సీ॥ మునుపు సూర్యాంజనేయులు ననినరీతి
నరుగుటఁ దలంప సంభూయయాన ముందు
రిట్టి యానప్రకారంబు లెఱుంగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥

135

సీ॥ కత్తుపైదందె త్తి చనుచోట నహితున
కవుడు నహాయుడై యతనికంటె
బలవంతుడగురాజు పై నెత్తివచ్చిన
మునుపటికత్తుపైఁ జనక తాను
వాని నుపేక్షించి వానినహాయుపైఁ
జన నుపేక్షయాన మనఁగఁ బరగు
వానవసూతి నివాతకవచులపైఁ
జని యుపేక్షయానముననె తొల్లి

గీ॥ ప్రబలులై మించినట్టి హిరణ్యపురని
వాసులను గెల్వఁగదలిన వైపు దనర
నిట్టియానప్రకారంబు లెఱుంగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥

136

గీ॥ అరికి వ్యసనంబు గల్గినయట్టివేళ
నరికి దైవంబు దోడుగానట్టివేళ
నదనుఁ జేకొని దందెత్త నర్హమంద్రు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరునకు ॥

137

ఆసన ప్రకరణము

ప॥ ఆసన ప్రకారంబు.

138

కం॥ అరియును విజిగీషుతరౌ
నరు లిరువురు బలిమెకలిమి వడినొండ్సోలక
దెరలినలేక యుండుట
ధర వానన మనఁగఁ బరగుఁ దత్ జ్ఞులచేతక ॥

139

౭॥ అదియును విగృహ్యోననంబును సంధాయాననంబును బ్రసంగా
ననంబును, సంభూయాననంబును, నుపేక్షననంబును నన నై మి
తెఱంగులయ్యె వానిన్వరూపంబులు గ్రమంబున వివరించెను. 140

సీ॥ ఒక్కరొక్కరిసీమ లొండారల్ గైరాని
మెండొడ్డి యెత్తిపోకుండుటయును
గడువైరితోడ విగ్రహమంది వాడుచు
గర్జుడై సాధ్యండు కానివేళ
ధన్యాదిరము మిత్రతతులను గట్టియల్
గనపును జొరకుండఁ గాఁచియుండి
ముట్టడిగాఁ జుట్టుముట్టుకొనుచునుండు
నట్టిదియును విగృహ్యోననంబు

గీ॥ వైరిపై నిట్లు ముట్టడి వైచి యెంచి
ప్రకృతు లన్నియుఁ బెడఁ బాపి పగఱఁ దనకుఁ
గై వనము చేసికొనఁదగు కాలమెఱిఁగి
నీతిమార్గం బెఱింగినపువపరుండు ॥

141

సీ॥ రావణాసురుఁడు పూర్వమున నివాతక
వచులతోఁ బోరాడి వారుఁ దాను
నలసి చతుర్ముఖు నంపి సంధి యొనర్చి
నట్లులు విజిగీషు నరియుఁ బోరి
యలసి సంధియొనర్చి కలసియుండుటయు సం
ధాయాననంబునఁ దనరుచుండు
నది గాక యరిమీఁద నలపునఁ గదలి వే
జొకప్రసంగము చెంది యొరునిమీఁద

గీ॥ కవఁగి పిండై త్తిపోయి తా కిడిసియుండు
 సవి ప్రసంగాననం బన నమరుచుండు
 నిట్టి చందంబు రెల్లఁ దా నెఱుంగవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగినన్మపవరుండు ॥

142

సీ॥ అవిడిగిబువులఁ దా నాక్రమించుటకు మ
 భృముఁడు పై దండైత్తఁ నలచినప్పు
 వరియను విడిగిబు వన్యోన్యమైత్రిచే
 నొనగూడి బల్మిచే నుండు బొప్పు
 నదిగాక ఘనందై స యం యుదాసీనుండు
 గినిసిన వరివిడిగిబువులను
 పక్కినవారెల్ల నొక్కపైయున్న సెం
 భూయాననం బనఁ బొలుపుమీరు

గీ॥ నిట్టిదేదంబురెల్లను నెవుడు చిత్త
 మందెఱుంగనుండ నేర్చిన యట్టిరాజు
 మదరిపుల గెల్చి సకలనంపదలఁ బొల్చి
 ఆనులు వినుతించ మించి యిజ్జగతి నేలు ॥

143

సీ॥ బలియుండై కృష్ణుండు పారిజాతముఁడెచ్చు
 చోట నుపేక్షించి సురవిభుండు
 పడరకయున్నట్లు పగతుఁడు బలియుండై
 యున్నచోఁ దా సూరకుండునదియు
 నొకహేతువునఁ జేసి యొకకాత్రపుఁడు పేర్చి
 తను నుపేక్షించిన దానిఁగొనుచు
 మును రుక్మియుండిన యనువున నుండుట
 యది యుపేక్షనన మనఁగఁ దనరు

గీ॥ నిట్టిభేదంబు తెల్లఁ దా నెపుడు చిత్త
మం దెఱిగియుండ నేర్చినయట్టి రాజు
మచరిపుల గెల్చి సకలసంపదలఁ బొల్చి
తనులు విసుతించ మించి యాజగతిసేలు ॥

144

ద్వైతీధావ ప్రకరణము

మ॥ మఱియు ద్వైతీధావంబు స్వతంత్రపరతంత్రభేదంబున రెండు
తెఱంగు లయ్యెనందు స్వతంత్ర ద్వైతీధావం దెట్లనెను. 145

సీ॥ ఇరుదిక్కులకుఁ దన కిద్దఱుశత్రులు
బలవంతులై యున్నఁ గలఁకపడక
వారివారికిఁ జూడ వారిదాఁడును బోరఁ
వన్నఁ దక్కోలుగా నెన్నిసల్కి
కాకాక్షివలె నిరుగడల వత్తింపుచు
నందుఁ జేరవదాన నధికయత్ను
మున గడుపుచు నిద్ద రెనయక యొత్తిన
సందులో బలవంతు నాశ్రయించి

గీ॥ వార నిద్దఱు వదలిన వారియరులఁ
దాన బలవంతు నొక్కనిఁ బూని కాలించి
సడవఁగా నేర్చి కాలంబు గడపెనేని
యది ద్విధాధావగుణ మని యంప్ర బుధులు ॥

146

కం॥ సాధారణుడై యిరుగడ
భూధపులకు నెనపి ఘనముఁ బొరయుట యది దా
సాధారుణిఁ బరతంత్ర
ద్వైతీధావం బనంగఁ దగుఁ దక్షజ్జలచేత ॥

147

సమాశ్రయ ప్రకరణము

స॥ మఱియు సమాశ్రయగుణము బలవంతుడగు నితరుడై నను
గాక ససశత్రువునైన నాశ్రయించుటంజేసి రెండు విధములై
యుండుఁ దక్కింపం బెట్లనిన.

118

సే॥ బలవంతుడే నొంపఁబడి నిరసాయుడై
ప్రతిసేయఁగా రేక బదలనవుడు
కుంఠమును సత్వమును బలమును గల్గిన
యాద్యుని నొక్కని నాశ్రయించి
వినయముతో నిత్యమును దొడగని చేరి
యతనిభావం బెల్ల నాత్మ నెఱిగి
చెప్పినకై పడిఁ జేసి విసేతుల
గతి గురువులఁ గొల్చుకరణఁ గొల్చి

గీ॥ యరనిదియచేతఁ బరిపూర్ణుడై స్వతంత్ర
వృత్తిఁ జెందుచుఁ గ్రమమున వెలయు బొప్పు
నిట్టి యన్యసమాశ్రయం బెఱుఁగవలయు
సతిమార్గం బెఱింగినన్యవదరుండు ॥

119

సే॥ అహితులచే నొచ్చి యార్తుడై యాశ్రయ
హీనుడై తగు సంధిరేనివారు
ధండాఠమైనను బలమునైనను భూమి
యైనను భూఫలంబైన మఱియు
సకలంబునైన నిశ్చలతఁ జెందుచు నిచ్చి
యతివినయంబున సతనిఁజేరి
తా బిచ్చిచెందినతఱి నైన శత్రువుఁ
దాపదఁ జెందిన యవ్వడైన

గీ॥ వేది యెఱిగి విజృంభించి విమతుఁ డ్రుంచి
మైనఁ గొలిపించికొనియైన నలరు బొప్పు
నిట్టి శత్రునమాశ్రయం బెఱుఁగవలయు
సతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

150

చం॥ కనకటు వేళగానితఱి దాఁ బగవారలకెందు నర్థముం
గించుక యిచ్చి, నిచ్చులును న్నేళము వచ్చిన నైన నోర్చి మే
యనువునైన నా దాకికొని యన్యునినై నను జేరి క్రమృతా
మనుచు పరిత్రాఁ గైకొనుట మంచిది యెవగ ధర్మజుండఁకా॥

౨॥వె॥ కారణంబు లేక కవిసి కూడఁగరాదు
మనునినైన నీవజనునినైన
కారణంబు లేక కలసిన క్షయమును
వ్యయము దోషములును వచ్చుఁగాన ॥

152

మ॥ ఇలఱి దొక్కొకకారణంబుననె తా నెవ్వారితోనైన నే
చ్చులఁ గూతందగుఁగూడియుండిన యెకంబొల్పొందిచి త్తంబుతో
పల నమ్మంగొఱగాదు తండ్రినయినం దాటించి దుష్టాత్మకుల్
దలఁప న్నమ్మిసయట్టి సామజసులం దారెందు హింసించుటకా॥

వ॥ ఇది షష్ఠాశ్వాసరూపంబు. వీనిం గొందఱు మతస్థులు వైవిధీ
వాపసమాశ్రయంబులు సంధిమూలంబులే కావున, సంధిగుణం
బొక్కటియును దండువెడలుటయును విడియుటయు విగ్రహ
మూలం బగుటంజేసి యానానంబులు విగ్రహభేదంబులే కావున
విగ్రహగుణం బొక్కటియునుంగూడ నిట్టి సంధివిగ్రహంబులు
రెండుగుణంబులే యని వలుకుచుండుచురు. మఱియు బృహస్పతి

మొదలయిన గొన్నిమతంబులవారు శబ్రుత్తునచేత వాధించు
బడినవారి డితియని నాశ్రయించుటండేని సమాప్తియగుణంబు
బ్రత్యేకంబు గావున నానందివిగ్రహంబులు రెండును నిట్టి సమాశ్ర
యంబునంగూడి తూడు గుణంబులే యని పలుకుచుండుదురు.
మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు సంధ్యాదిగుణపంచకంబును
విగ్రహమూలందె కావున విగ్రహగుణంబొక్కటియు న్యాయం
బని పలుకుచుండుదురై నను పీని కన్నుటికిఁ బ్రత్యేకంబైన
యవస్థాభేదంబులు గలుగుటండేని యీ కామందకమతంబునకు
షాష్ఠ్యంబునందె సమ్మతంబు ॥ 154

పం॥ ఈరీతిషడ్గుణంబుల
నేరువుతోఁ దెలియునట్టి నృపవరుఁ డెలయి
వైరులను గెలిచి పారా
వారావృతమైనధరణివలయం బేలుక ॥ 155

చం॥ సరసవిహార సారయతనద్గుణ సంఘగభిర సీతి సు
స్థిరరూచిక్రీర్తిహార సుదతీజనమస్మృత సూర్యవంశభా
స్వరతర నేవితార్యజనసైస్యవిరాడిత హోమవారిభృ
చ్చరవిధిదాన సౌమ్యహిత సంపత్తశోభన సర్వసన్నతా ॥ 156

కం॥ మండలశోభన సాధన
పాండిర్యా షడ్గుణప్రభావజ్ఞాధరా
మండల పాలనభేదన
నండితమత్తారిభూప దానకలాపా ॥ 157

భుజంగ ప్రయాతము.

భరాధర దోర్లండ దానప్రపంచా
పరాభేద్యమంత్రప్రభావ స్వతంత్రా

స్ఫురద్గాంగ ధంగాహి ధామాంగవాజీ
తురంగాబ్జ తీతాద్రిచక్ర స్వకీర్తీ ॥ •

15h

గద్గిము :— ఇది శ్రీమద్వైకాంతగోపాలవరప్రసాదలక్ష్మ సారసారస్వర
ధారద్వాజగోత్ర ఆక్కరాజయెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజనవిధేయ
శ్రీరామకృష్ణభక్త పైథపదాగధేయ వేంకటనామధేయ ప్రణేతం
జైన కామంబక వీతిశాస్త్రుండును మహాప్రబంధంబునందు ముందల
లోభసక్రకారంబును శ్లోకప్రచారంబు నన్నది చతుర్థాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామంపకము

పంచమాశ్వాసము

- కం॥ శ్రీవినుతాలోక జగ
త్పాపన రఘురామ పాదపంకజయుగళీ
సేవాధురీణ శాంత
ప్రాప్తత హంద్రాజువెంచటాద్రి నరేంద్రా ॥ 1
- వ॥ అవధరింపుము. 2

మంత్రవికల్ప ప్రకరణము

- గీ॥ నృపతి షడ్గుణతత్త్వంబు నిశ్చయించి
గూఢ మగుచర్యఁ దగ మంత్రతులఁచి చగుచు
మంత్రవిద్యులతోఁ గూడి మంత్రరీతు
లమర సూహింపఁదగు రహస్యంబుగాఁగ ॥ 3
- కం॥ తన కావుండై తగుప్రా
జ్ఞునితో మంత్రం దొనర్పఁ జొప్పుచుఁ బలికె
దన కావుండొ యూర్ధ్వనిఁ
దన కావుఁడుగానిప్రాజ్ఞఁ డా విడువఁదగుకా ॥ 4
- కం॥ ధర యెల్ల నసుభవించును
నరనాథుఁడు మంత్ర మెఱిగినన్ గాకున్నకా
బరిభవ మొందు న్యతంత్రతఁ
బరగియు మంత్రంబునెఱుంగుప్రాజ్ఞులచేతకా ॥ 5

౪౦॥ పగతులచే దుర్మంత్రుం

దగువార చెడు దుష్టమంత్ర మగుయజ్ఞము వై
ప్రగణముచే బలెఁ గావున
జగతిఁ సస్మంత్రమునఁ బొనంగఁగవలయు॥ 6

౪౧॥ అనిశము ధర్మమార్గములయందె చరించినవారు సిద్ధమై
యొసరినయట్టి కార్యముల నూర్జితులై తగువారు పెద్దరై
ప్రసరినవారు నై నగుణధన్యులు చెందినశాస్త్రమార్గ మెం
దును పదలంగ రాదు నయధుర్యులకు॥ నిజకార్యసిద్ధికి॥ 7

౪౨॥ జనపతి శాస్త్రముతో నెడ
నినచర్యల వేగిరమునఁ జెంది మెలఁగినఁ
దనశత్రునిచే ఖడ్గం
బునకు॥ గ్రాసంబు గాకపోవం గలఁడే॥ 8

౪౩॥ బలిమిఁ ద్రిశక్తులలోపల
నల మంత్రము మంత్రశక్తి ననువాందక కే
వలము ప్రధానోత్సాహ
మ్ములఁ గల్గియు శుక్రఁ డోడె మును గురువునకు॥ 9

౪౪॥ నీతి యొకింతయుం దెలియనేరని సింగము బల్మిచేతఁ దా
నేతటియందు నేనుఁగుల సేల్ల వధింపుచు నుండు బుద్ధియు॥
నీతియుఁ గల్గినట్టిపతి నేర్పున సింగపుగుంపులం గరి
వ్రాతము నుక్కునం గెలిచి వర్ధిలకున్నె ధరాతలంబున॥ 10

౪౫॥ మునుపు సామాద్యుపాయముల్ మొనపవలయు
కాల మెఱుఁగుచు వైరిపైఁ గదియవలయుఁ
గాక మఱి కేవలంబు విక్రమముఁ బూని
మెలఁగువాఁ డెందు వగఁ జెంది కలఁగకున్నె॥ 11

చ॥ చల మెడలించి భూవిభుడు శక్య మశక్యమునా పనుల గడుం
జెలగెడిబుద్ధిచే నెఱిగి చేసిన మే లగి నట్లు గానిచో
సలపునఁ గొంత డీకాసెయమృదదంతికి పంతభంగిగా
పొలుపున హాస్యరీతులను దొలపర యెందు భుభంబుఁ జెందునే ॥

౨౦॥ కొడలి యశక్యపుఁ బసికై
బడలిసచోఁ గిద కాక ఫలమొందునె యె
య్యెడ విన్ను సవిఁగొసంగాఁ
గడఁగెడి పెనువెట్టిరండు రడిఁ గొనఁగలచే ॥ 13

౨౧॥ మిడుత యగ్నిలోనఁ బడునటు నాశంబు
వచ్చునసులఁ బూస పలవ చెవుడు
తగినపనులె పూనఁదగు నగ్నిలోఁబడు
మిడుత కేమి కలదు చెడుటలంటె ॥ 14

౨౨॥ ఇలలో దుర్లభమగుపది
బలియుఁడు మోహమునుఁ జెంది పురిస నందుకా
గలిగినయాపద లతనిం
గలకాలముఁ దాప మొందఁగాఁ జేయుఁదుదికా ॥ 15

౨౩॥ అసుపమమతిచే నిరులను
జనపతి దా నాక్రమింపఁ జను నేర్పున మె
ట్టనుపుగ మెట్టెడునాతఁడు
ఘనమగుగిరి శిఖర మెక్కుకై వడి మెఱయుకా ॥ 16

౨౪॥ అందగ దుర్లభంబగుచు నందఱు మ్రొక్కులు మ్రొక్క నిక్కిపెం
పొందినయట్టిరాచటిక మొక్కడ నించుక దుష్టవర్తనం
జెందినయేని నాశనముఁ జెందడె యెం దవహర మింత దాఁ
జెందినబ్రాహ్మణత్వము గృశింపుచు నిందల నొందుకై వడికా ॥

౨౦॥ విమలమతు లెంచి శాస్త్ర
ప్రముమున నొనరించునట్టికార్యంబులు వే
గమె చుంచిఫలము లిడుఁ దా
నమరంగాఁ బ్రోదిఁగనినయల్ల వస మనఁగన్ ॥ 18

౨౧॥ అనువుగ నొనరించినపను
లవిశము ఫలియింపుచుండు నది రాకున్నన్
మనమునకుఁ దాప మొనఁగవు
మును దెలియక నేయుపార్యములుదరెఁ బతికెన్ ॥ 19

గీ॥ నేర్పు మీఱంగ లెన్న యొనర్పఁజూని
పార్య మొకరీతి నఫలంబు గానివేళ
వాఁడు నించకుం దగినట్టివాఁడు గాదు
తానె వై పంబు కడుఁదోడుగానికతన ॥ 20

౨౨॥ ఫలములకై నిర్మలమతి
గలవాఁ డుచ్యోగశాలి గావలె నెందున్
ఫలవిఘ్న మడరకుండన్
బలపద్దెవంబు నెఱిఁగి ప్రార్థింపఁదగున్ ॥ 21

౨౩॥ తనబలిమి నెదిరిబలిమిం
గనుగొని యరిమీఁద గదలఁగాఁదగు నెదురుం
దను నేఱుఁగుబెద్ది యదివో
జనపతులకు నెఱుక నీతిచాతుర్యంబుల్ ॥ 22

౨౪॥ ఆర్యులు విడుదురు నిష్ఫల
పార్యము విశ్చితఫలంబు గలుగక యెడరా
పార్యము బహువై రముఁ గల
కార్యము కడుగ్లేళమడరుకార్యముఁ బుడమిన్ ॥ 23

కం॥ తగుకార్యములె విహితమునఁ

దగిలినయవి యెప్పుడు మీఁదఁ దా మంచివియై

తగు నవి తొలుతఁ సజ్జను

లగువారిక్రమాగతంబు నై నవి పతికి ॥

21

గీ॥ ఎట్టికార్యంబు దనకును హిత వొనర్పు

నెట్టికార్యంబుచే నింద లెసయకుండు

సట్టికార్యంబె పూని చేయంగవలయు

నప్పు డించుకకతినమై యడరెనేని ॥

25

కం॥ సులభమునఁ గార్యసిద్ధులు

గలుగుటకై బుద్ధిచేతఁ గార్యము బూసఁ

పలయుఁ బతి మంచిమిత్రులఁ

గలిగినచో సింహవృత్తి కడు మేలొకటఁ ॥

26

చం॥ తొడిఁబడ మించి పై కుటీరి దుష్టవిరోధుల పంచి సంపదలొ

వడయుట లెంచ దుష్కర ముపాయబలమ్మున నేడియైనచో

ప్పడి తగుమావటీఁడు బలభద్రగజంబుశిరంబుమీఁదటఁ

దొడరియు వాయుమార్గములతోడఁ బదం బిడు పెండుఁ జూడమే ॥

ఆ॥వె॥ చతురమతి కుపాయసరణిచే సాధ్యంబు

గానివస్తు వించుకయును గలదె

యనుపముద్ద యైన నిలలోన నీరుగా

కఱవఁ బడును చెఱిపి విఱువఁబడును ॥

28

కం॥ జల మింగలంబు నార్పుట

యిలమీఁదటఁ గడుఁబ్రసిద్ధి యాయంగలమే

బలువగు సుహృదృక్తిని

జలచలచలఁ దెరలఁజేసి జల మిగిరించుఁ ॥

29

స|| మఱియు మంత్రంబునకు జ్ఞానంబును, రక్షణంబును, బ్రహ్మశంబును, బ్రహ్మస్త్రియు సంగంబులును వ్యాపారంబు సుర్వర్చిత్రమంబును, బరిశుద్ధియు ఫలసిద్ధియు నాపర్తసంబును, భారణంబును, మొదలయిన యపస్తాభేదంబులు గల వందు విధుండు సాక్షాత్కారంబునం దెలియనియర్థంబు లెల్లంచెయుట యనెడి యవిజ్ఞాతవిజ్ఞానంబును దెలిసినయర్థంబు కష్టపూర్వకంబుగా నిర్ణయంబుఁగావించుటయనెడి విజ్ఞాతనిశ్చయంబును సంజురెండు కార్యంబులు బ్రసక్తంబులైన నొకటి గాననుట యనెడి సందేహ భేదంబును, పెండియు సంధివిగ్రహంబులలోన పృష్ఠసమ్మతంబున సంధియ మంచిదగుటఁ దెలిసి యదియును ధేనుపూర్వకంబైన లెస్సయని తెలిసికొనుట యనెడి శేషదిర్ఘసంబును నను నిట్టి చతుర్విధ భేదంబులుగల జ్ఞానంబు మంత్రులవలననే సంభవించుంగావున.

30

స|| మంత్రులుఁ దానును మతులందు లెస్సగాఁ
బరిశుద్ధినేయు టుత్పత్తియంద్రు
దనరు నుత్పత్తిచేఁ దనమంత్ర మది లెస్స
తెలిసి రక్షించుట స్థితియటంద్రు
చాల దానినిఁ బ్రకాశంబుగాఁ జేయుటే
మఱి లయ మని యంద్రు మంత్రమునకు
నిన్నియు నెఱుఁగుచు నిది దేశ మిది కాల
మిది యాయ మిది ప్రయం బిది జలంబు

గీ|| దీని కిది యుక్త మంచును దెలివితోడ
మంత్రవిదులను గూడి నెమ్మదిఁ జెలంగి
శాస్త్రమార్గంబు వదలక చతురుఁ డగుచు
మంత్ర మూహింపవలయును మనుజువిభుఁడు ||

31

కం॥ ఆనవతి కనమంత్రులయా

జ్ఞాన మెరుగుచు నుండి యెట్టితగులను దాఁ గా
చునక మితి యన్నిపయకులు
విసదలయును మంచిమాట వెదకెడికొల్పై ॥

32

కం॥ చనమది చుదించి పనియెడఁ

చనమంత్రుల మెఱుపతి వృధామంత్రులు పీ
డని నింద నొందు నతనిని
గనుఁగొని రిపు లాక్రమింపఁ గడఁగుడు వెపుడుక ॥

33

కం॥ మంత్రము రక్షింపఁగవలె

మంత్రము మూలంబు మిగుల మనుజేంద్రునిరుక
మంత్రము నెడఁ దాఁ జెడుఁ చ
నృంత్రము రక్షింప రక్షణముఁ గనుఁ దానుక ॥

34

కం॥ చతురుడయి కాల మెఱుగుచు

నతులితగతి సింహపృత్తి నడరెతుధరణీ
పతి కార్యము నేయుతతీక
హితులును నది యైన నహితు రెఱుఁగఁగవలయుక ॥

35

కం॥ ఫల మెవ్వేళ నొసంగక

గలుగుచుఁ గడువేగఁ గోర్కి మఱియింపంగఁ
గలుగుచుఁ బాపాపము
గలిగించనియట్టిమంత్రగతి మంచిదగుక ॥

36

మంత్రాంగములు

అ॥వె॥ దేశకాలగతులు దెలియుట, సాధనో

పాయచింతయును, సహాయవిధితి,
నాపదలకుఁ బ్రతిక్రియయుఁ, గార్యసిద్ధియు
నైదు మంత్రమునకు నంగము లగు ॥

37

౨౦॥ పూనినపనిఁ జేయవలెకా
బూనినపనుఁ దెల్లఁ జొడరి పూనఁగనిలయుకా
బూని యొసరించునాపని
దా ననువుగ విరిచిదొనఁగనిని నాయమునకా ॥ 38

౨౧॥ ప్రారంభింపక యుండుట
పూరుచునకుఁ బ్రభుమబుద్ధి పూనికతోడం
ప్రారంభించినపని యీ
దేరుమట నివ్వతీయబుద్ధి యీధరలోనకా ॥ 39

౨౨॥ సారెకు బహుమంత్రులతో
భూరమణుఁడు కార్యమార్గముల పరిఁపఁడుగకా
వారలకును సమ్మతమగు
సారపుఁగార్థంబుఁ బూనఁ జను నేర్పొనరకా ॥ 40

గీ॥ ఎందు సజ్జనులగువారు నింద నేయ
రెండుఁ దనమది సందేహ మందలించు
నెందు మంత్రులు సమ్మతిఁ జెంది యుండు
రలఁప నటువంటిపనిఁ బూనవలయు విభుఁడు ॥ 41

౨౩॥ మంత్రులచే నిర్భీతమగు
మంత్రముఁ జింతింపవలయు మదిఁ బలుమాటకా
మంత్రజ్ఞుఁడగుచుఁ బతిఁ దన
మంత్రముచేఁ దనమిపనులు మఱి చెడకుండకా ॥ 42

౨౪॥ వారలు మొగియక యుండకా
దా రొసరింపుచును మంత్రపిఠి దడవడరకా
బోరులు మొగియర యుండన
సారపుభోగములు దమకు సమకొనుచుతనకా ॥ 43

కార్యసిద్ధి సూచకములు

- ౧౧॥ పొటషంబు నహాయనంపవ మసఃప్ర
సన్నతయు దేహదార్ద్యంబు సమకొనుటయు
బుద్ధి విశ్వాసమును జాలఁబొడముటయును
గార్యసిద్ధికి గుఱుతులై రానుపించు ॥ 44
- ౨౦॥ సులభములగు యత్నంబులు
గలుగుట, తగుసాధనములు గలుగుట, విఘ్నం
బులు లేకుండుట, కార్యం
బులకుఁ ఫలసూచకములు భువి నివి తెలియఁ ॥ 45
- ౩౦॥ పలుమరు మదిలోఁ దలఁపఁగ
వలయుఁ మంత్రము ధరింపవలయును యత్నం
బలరఁగ నటుగాని యెడం
జలియింపుచు సగ్నిలీలఁ జాల దహించుఁ ॥ 46
- ౪౦॥ వెలివడు మంత్రం బాపుల
వలనఁ రక్షింపకున్న వసుధాపతికిఁ
దెలిసి యటుగాన నాపుల
వలనను మంత్రంబుఁ బ్రోవవలె యత్నమునఁ ॥ 47
- ఆ॥వె॥ కలువరింతవలుకువలనఁ గామమువల్ల
మదమువలన మఱి ప్రమాదములను
గదిసి గుట్టఁదెలియుఁ గామినివితతుల
వలన మంత్ర మదియు వసుధలోన ॥ 48
- గీ॥ కంబములు లేక సోరణగండ్లు లేక
నడుమ గోడలు లేక పెంపడరుచోట
మేడపైఁ గువరో నైన మెరిఁతు వలర
మంత్ర మూహింపవలయును ముజువిభుఁడు ॥ 49

మంత్రమండల వృత్తము

సీ॥ తొలుదొత్త మంత్రమండలముతో మంత్ర మూ
హింపంగా దగు నభిషృద్ధికొటకు
నది యెట్లు లన్న దేవాచార్యమతము వా
రఖిలనమ్మతిఁ బదియొప్పు రంప్ర
మగుచు పన్నిదలై నను జాలు నని పల్కు
మఱియు శుభ్రాచార్య మతమువార
యివడియగుసంఖ్య నెంతు రీమంత్రుల
నితర మతంబువా రెటులనైనఁ

గీ॥ గరిగినందఱె చాలు మంత్రు లసి యందు
రిటుల మంత్రులసంఖ్యఁ దా నెఱుంగ నేర్చి
వారిఁ దెలియంగఁదిగు వేఱు పేఱ సారె
శాస్త్రమార్గంబు వదలక జనవిభుండు ॥

50

చం॥ హితుఁడయి మంచినక్షమున నెన్నిక తెక్కుచు సేతిశాస్త్రసం
గతముగఁ గార్యచర్యలఁ దగం జరియించినవాఁడు నాత్మస
మ్మతుఁ డగువాఁడునై న తనమంత్రిశిఖామణి పల్కునట్టి యా
మతమె యొనర్పఁగా నగును మానవనామన తెట్టివేళలక ॥ 51

కం॥ మును మంత్రనిశ్చయంబున
నెనసి నృపుల్ కార్యకాల మెఱిగి మెలంగక
జనుఁ గాలము మీఱినచో
ననుభుగఁ గల్పింపవలయు నది మగుడంగక ॥

52

కం॥ అదను మదిఁ గోరుచుం దగు
నద నొక్కొకవేళ దొరకునపుడు దనపసుల్
కొదవయిడికొనినఁ గ్రమ్మఱి
నద నమ్ముట దుర్లభంబులందు నయజ్ఞుల్ గ

53

కం॥ ముత్యమందును సన్మార్గము
గతిచే నుని నెఱిగి నేయఁగాఁ దగుఁ గార్యం
జుతినియతి నెఱులనై నక
క్షితిలోపల ముంచిఫలమై చేకొనుచుండుక ॥

54

మ॥ ఇది యారీతిది దీని కిట్లునుచుఁ దా నెంతే విశుదాత్ముడై
యవనక దేశమునందు భూపతి సహాయశ్రేణితోఁ గూడి స
మృతి మొప్పుక బరిశుద్ధపాప్యుడగుచుక మత్తారిపీరావళిం
కమిసంగఁ దగుఁ గాక బావలగుణేచ్ఛక వర్తిలంజెల్లునే ॥ 55

చం॥ అహిరమురై నఁ గార్యములయందు హిరంబును బుద్ధి నేర్చి యీ
మహిరయి మూఁడుదొనతఁడు మంత్రులహిరఁ దిరస్కరించి రా
సహితులమీఁదటం జవలుఁచై కడు పేగమె పోయి వారునుక
మహితకరాసురై త్తి పరిమాణిసబోఁ చెవియు న్మనంబునక ॥

చం॥ ఎనిటిబలాబలంబు లొకయింత యెఱుంగక మంచిసాహసం
బొదవ మదించి మించి బలియుండను నేనె యటంచుఁ గొంచమో
మనిఁ దమకించుభూపతి సమంచితవంచలవృత్తి శత్రుపైఁ
గదలి మిరంబులోనఁ బడుఁగాక సుఖస్థితి నుండ నేర్పునే ॥ 56

మ॥ అమితోద్యోగముఁ గల్గినట్టిరిపురాజాసీకముం గ్రూర స
ర్పములం దోరె నయవ్రవర్తనలచే భాసిల్లుభూపాలకుం
డమర స్త్రంత్రబలంబుచేఁ దనకు లోనై యుండఁగాఁ జేయు ట
ర్హమగుక దాచుణి నట్లానర్చిన స్పృహలాగ్రేవరుండై తగుక ॥

వ॥ ఇది మంత్రస్వరూపం బింక మాతచారులవ్రకారం బెల్లన్నను. 57

చం॥ అనువుగ మంత్రముం దెలిసి యుంబలి యర్థము లాచరించురా
జనికము దూతకృత్యములయల దలిమానముఁ గల్గి మంత్రులొ
జనులకు నెల్ల మంత్రమున బ్రహ్మకుండై తగుదూతఁ బంపఁగాఁ
జను పనుయలెఱుఁగి న్నయలతి మంత్రవచనమర్చి భేదకాబియై ॥ 58

౪౦॥ తలఁచుకొనుకీ క్షేత్రాధిప
పలుకులనేర్చులును శాస్త్రపరిచితిఁ గార్వ
ములయధ్యాసము నాయుధ
ములతెలివియుఁ గలుగువాఁడు భుషి మాత యగుకా ॥

61

దూతభేదములు

సీ॥ కార్య మెంతయు హత్తఁగాఁ జేయఁజొనిన
యతఁడు నిస్సప్తార్థుఁ డనఁగఁ బరఁగఁ
జెప్పినట్లే బోయి నేయఁగా నేర్చిన
యతఁ డరయ మితార్థుఁ డనఁగఁ బరఁగఁ
నేమియు నెఱుంగక యేలినాతనిరమ్మ
లందించ శాసనహారకుండు
జగతిలో నీరీతిఁ దగి మూఁడు దెఱుగునై
చరియింతు రీచూరితనులు వరుసఁ

ఆ॥వె॥ బరజనంబు లిటులఁ బలికినఁ దా నిట్లు
వలుకవలయు సమచుఁ దలఁచికొనుచుఁ
బోవఁదగినయెడకుఁ బోవఁగా వలయును
క్షితివవరుననుజ్ఞచేత మాత ॥

62

౪౦॥ అలజడివారల నాటవి
కులఁ దనకుకా లోనుజేసికొనఁదగు మఱియుకా
జలములపెక్కులు త్రోవలు
దెలియఁగఁదగు దనదు నేనఁదెచ్చుట కొఱునై ॥

63

౪౦॥ అరిపురము నతనిసభయుం
జొరవలయుఁ బ్రకాశరీతిఁ జొప్పడ వరిచేఁ
బరికింప ననుమతుండై
యిరవుకొవం జనఁగ నొప్పు నిల దూతలకుకా ॥

64

అ॥పె॥ శత్రు సతనిరాష్ట్రసారంబు సరని మి
 ర్గంబు మిగ్గరక్షణంబు దాత్ర
 వివరి యతనినియువేసి భండాంబు
 తెప్పఁ దెలియవలయు నీల చూర ॥

65

చం॥ తనవిభుఁడెట్లునల్కు మను చా నరితోడుత నెట్లు నెల్కుఁగా
 జనుఁ దనమీఁదఁ గైదుపలు సాచిన నింజుత భీరు నేర చూ
 పున ముఖచేట్టవల్లఁ దలపోయుచు రాగవిరాగివాసముల
 గనుఁగొనఁగాఁదగుకామతీయుఁగార్యమెఱుంగఁగనివానిచామరగా

చం॥ అనకు ననిష్టవార్యములు చామితానగా జనుఁ గామముగా మునుల
 మను మఱి క్రోధము నివ్వడచి పోఁ దఱుముల చగు నెల్కునొగ్గా
 జన దాటతోడఁ గూడుకొని చాలఁబరేంగిరిముల్ గనుఁగొనగా
 జనుఁ దనచాప మెయ్యడఁ బ్రచారము చేయఁగ రాని నెఱుపెనుగా॥

గీ॥ మైరులంబు సమాత్యాదివర్గ మనెడి
 ప్రవృత్తులకుఁ గల్గురాగాపరాగములకుఁ
 తెలియఁ దగు మఱి భేదింపవలయు వారి
 నరని భేదింపఁ దగు రహస్యంబుగాఁగ ॥

66

చం॥ తనవతిగించుములఁ బ్రవృత్తులఁ
 దను నడిగినుఁ బయిరవలదు ధరణీశులతో
 డను సర్వము మీ రెఱుఁగరె
 యని వల్కుఁగ వలయు మంచిపగవల్కులచేత ॥

67

చం॥ కులమునుఁ గడుఁ బేరెన్నిక
 గలుగుచు మనమైనయట్టి కార్యపునేతల్
 కలిమి యన నాల్గుదెఱుఁగులఁ
 గల వినుతులఁ బఠివి రిపుని గణుతింపఁ దగున్ ॥

70

ఉ॥ జీతము రెండుదిక్కులను జెందెడివారిచేత ఓల్కము
చాతురి గల్గునెట్లు విచారము నేయునెడలుతోడ దా
నేటిటి శత్రురాజు ఘటియించినరార్యము ఛేద్యకోటి భా
త్రీతలభర్త నేయె దగురీతులు మారయెఱుంగఁగాఁ దగున్ ॥

గీ॥ కీర్థముల నాశ్రమంబుల చేవతల
యములయందు ఏపన్వవేడముల మెలఁగు
సట్టిచాటులతో మాటలాడవలయు
శాస్త్రరీతులు దెలియుద్యాజంబుచేత ॥ 72

కం॥ పనవిభుభునత ప్రతాపం
బును మంచితసద్ము సత్వమును గలిపి పలర
బును దానము సుత్సాహము
బెను పొందఁగఁ బురపలయు ఛేద్యులతోడన్ ॥ 73

రం॥ ఇల నిదురపోతు మత్తుఁడు
గలభావమె బలుకుచుండఁ గని హిత యొరుం
గలయర నిదురపో దగు
వల దెప్పుడు బోసములను చనివలఁ దగులన్ ॥ 74

తం॥ తనకార్యసిద్ధికొఱై
ఘనముగఁ దడవై నయపుడు గను వెతఁబడఁగాఁ
జన దెవుడు దూతవర్ణుఁడు
తనకార్యము పొందఁగువిధమె లలఁవఁగి పలయున్ ॥ 75

ప॥ మఱియు రాయదారియగునెంచు శత్రురాజు లనుసరింపుడు
నుండునెడఁ దమయేలికరారమును నొనఁబడిత యాలిన్మందై న
యెడఁ గ్రమంబున మంచదసంబు మించి పుచ్చనావార్క
ప్రపంచంబులఁ గాలంబుఁ గనపుతెఱఁ గెల్లున్మను, దనవిభునడు

నొకయించుక వ్యసనంబుఁ గలిగియున్నకతనను, నొకలలో
 నొకయించుక వ్యాజ్యంబుగలుగు కతనను దిమబంబుపులలోనఁ
 గలహంబుఁ బుట్టిన నీతిపరుండు గావున నివియు వారింబు
 కతనను ఫలకాలంబు గాన దాన్యాదినంగ్రహంబు నేయుచుంబు
 కతనను దుర్గంబునకు పవరణలు నేయించుకతననుఁ దను
 పైన్యంబులకు క్షేమంబుఁ గోరువాఁడై పర్వాదికాలదేశవిష
 యంబులవలనఁ దా రాకయున్నకతనను దాన భనాదివంబు
 వట్టించుకొని పచ్చువాఁ డై యున్నకతనను, వెలిసిండాంబులు
 వేసి పయనంబునకు సామగ్రి యొనఁగూర్చుకొనుచుండుకతనను,
 నాలస్యం బయ్యెనని యుచితరీతులఁ గాలంబు గడుపుచు నుండి.
 శత్రువునకుఁ గార్యకాలంబులొనఁ గూడకయుండుట తెన్నఁదెలిసి
 మగుడివచ్చియైనను రాకయుండి యైనను శత్రుదార్తలన్నియు
 తెన్నగాఁ దనయేలిరకు నెఱింగించవలయు చుటియును. 76

సీ॥ పగఱసామర్థ్యంబు బలమును దుర్గంబు
 భండారమును మిత్రబంధుతతుల
 సతఁడు పూనుచునుండు నట్టికార్యంబుల
 తెఱఁగులు తెన్నగాఁ దెలియుటయును
 గడలఁగావలివారి నడపులకడవారిఁ
 దనవారిగాఁ జేసికొనుట మఱియుఁ
 దమ కనిపేయఁగాఁ దగుచోట మగుడి పో
 ననువై నచోటుల నరయుటయును

గీ॥ చూత యొనరించుపను లంద్రు దూతజనుని
 వలన నెఱుంగంగ వలయును వైరిచర్యఁ
 దనజనమ్ములయందును ధరణినాదుఁ
 డరివరులదూతచేష్టల నరయ వలయు ॥

మాతచరవికల్ప ప్రకరణము — మాతలక్షణము

చం॥ కలఁపున మించి క్లేశములు దాకి ప్రయాసము నోర్చి దట్టఁదై
చెలఁగుచుఁ బోవ రాఁ గలిగి శీలముఁ జెంది పరేంగితంబు సూ
హులు దనలో నెఱింగి కఠినాత్ముఁడు గా కలు యు క్తిపెంపునున్
గలిగినవాఁడు మాత యనఁగా సుతికెక్కుచునుండు నెచ్చటన్॥

చ॥ ఇది మాతలక్షణం బగు నింతఁ జారలక్షణంబు వివరించెద. 79

చారలక్షణము

కం॥ ముసులును జారులు బిప్పులు
ననఁ దగి వికలంచు ధూర్తులై లిరుగంగాఁ
ఆసు చేగువారు వార్తల
సనువుగఁ దెలియుచును బలికి నవి తెల్పుటలై ॥ 80

చం॥ ఇలఁ గల దూరకార్యముల నెల్లఁ గనుంగొనఁ జాలునట్టి
స్థులు పతి కెందు నెంచఁగ వినూతనచాతురిఁ బొల్పువేగుచా
రలె కద కాన వారలు ధరాతలమందుఁ జరించుచు సర్వచా
ర్తలు దెలుపం జనున్ బతిహితంబుగ వచ్చుచుఁ బోవుచుండఁగన్

చం॥ చెలఁగెడు సూక్ష్మసూత్రములచేత బలెం చనవేగువారిచే
నిలఁ గల సర్వవార్తలు మహిపతి దా నెఱుంగంగ నొప్పు ని
ట్లలపునఁ జారచక్షుఁడయి యందము నొందినరాజు నిద్రచే
సరినవేళ మేల్కొనినయట్టివిధంబున మించు నెంచఁగన్ ॥ 82

గీ॥ కదలుటలచేత వ్యాపించు గాలిలీలఁ
గిరణములచేత వ్యాపించు తరణికరణి
సరసతికి లోకనమ్మతులై న వేగు
వారిచేతనే వ్యాపించవలయు జగము ॥

చం॥ కనుగొని చేసివారినిది కన్నులుగల్గినదాడు గాఢగిరి
 ఆనవల వారిచేసె దిశాదియందుఁ జరింపుచుండఁగా
 ఆను నటు గాత మూఁడు చాలు చాతులచే నిల నింపిరింబటం
 వినఁ దడు నుఁడుదో యన వడి॥ నమమై కనునట్టి పట్టునన్॥

చం॥ పైరులకుఁ గలుగినంచు
 పైరులపర్తనలతెఱంగు పైరులయది యో
 చారుణి ఆనములకోరికె
 సారెడుఁ జతి దెలియవలయుఁ జారులచేసన్॥

85

చ॥ ఇట్టి చారులు బ్రహ్మం చక్రకాశంబు నన రెండు దెఱంగుపై
 యుండును రంబుఁ బ్రహ్మంబు వొలుతఁ జెప్పంబడిన చూచి
 యనం బరంగుచుండు, సప్రహ్మంబై గూఢచారి యనం బరంగు
 నంబ్రు, యజ్ఞంబునందు యుత్తిజంబు సూక్రంబుచేతనే మెలగు
 చండుంబుననరపరుంబును జారులచేతనే భరాతలంబునందెల్ల
 నుంపరింప వలయు, నందుఁ దొలుతఁ జెప్పంబడినదూతచేతనే
 శత్రురాజుం నింధిరాశ్వంబులు మొదలైన నరహన్యప్రచారంబు
 రెల్లను దెలియ వలయును. గూఢచారులచేతనే శత్రురాజుల
 చాహుప్రచారంబు రెల్లనుదెలియ వలయు నిట్టి గూఢచారులు
 సంప్రదించుచారు నన రెండుదెఱంగుపై యుండుదురు. అది
 మొట్టనఁ గ్రహించున వివరించెద.

86

సంప్రగూఢచార లక్షణము

సీ॥ ఒకరివారై జేతె యొకరివారగువారు
 చాన్గ రూపునఁ దనరువారు
 సన్యాసురై కను శాంతిఁ జెందినవారు
 వేదముల్ సెప్పెడి విప్రవదులు

ఋషావేషధారులై పరగెడివారలు

మంత్రముల్ మంత్రించు మంత్రవిదులు

గుత్తకోర్లకు దున్నికొనియెడివారలు

కోమటలై యమ్మికొనెడివారు

గీ॥ సగుచు పైరులపురములయందు నిలిచి

విభునిచేతను ధన మొంది పేగువారు

చాలసుఖలీలచేఁ వమచరుల కెల్ల

నొరిమ నాధారరీతుల సుండవలయు ॥

87

గీ॥ ఇటుల శత్రుపురములం దెవుడు నిలిచి

యుండు సంస్థలయొద్దకు నొక్కచరుఁడు

వరులదేశంబునందుఁ గొందఱను దఱుచు

చలయు విభునకు నవ్వార్తఁ దెలుపుటకును ॥

88

ప॥ ఇట్లు దేశవార్త లరయం దిరిగెడివారు, సంచారులు, తీడ్పులు,

ప్రప్రజితులు శస్త్రులు, రసదులు, నసం బరగుచుండుదురు.

తత్ప్రకారం బెల్లన్నను

89

సంచారగూఢచారలక్షణము

సీ॥ అష్టఁబెట్టుచు నూళ్ళయందు గ్రాసముఁ జెంది

తీడ్పులు తోగులై తిరుగుచుండ్రు

ప్రప్రజితులపేరఁ బరగెడివారు స

న్యాసివేషుల నంది యుండ్రు

శత్రువైద్యముఁ జేసి చరియింపుదురు కొంద

అఖిలభూముల శస్త్రు లనెడివారు

రసపైద్యములు చేసి రసికులై తగు చుండ్రు

రసదులపేరింటఁ బొనఁగు వార

స॥ మజీయు నందులలోనిభేదింబు రెనయల దగి శత్రురాజుల
యంతఃపురవార్తలెఱుంగఁజేయు వేగులవారివిధం బెట్లన్పను.

సీ॥ కాననివారలకై పడి వినకుండు
వానిరీతుల మూఁగవానికరణీ
మెలఁగువారు నవుంసకులు జడవేపులు
గుఱుఁబోయినవారు గుఱుచవారు
లటుపంటిరీతుల యాకారములు గల్గు
కాయలు పండ్లమ్మబోయవారు
వాకలవారు విచ్చాలవారలు సట్టు
పలు చుటి శిల్పముల్ గలుగువార

గీ॥ లింబి బిడ్డలు బూదండ లిచ్చువారు
విమతరాజులయంతఃపురములలోని
వార్త లెల్లను దెలియంగ వలయు నెవుడు
వేగువారలు గుఱిఁగానివిధముతోడ ॥

95

గీ॥ గొడుగులును గిండ్లు సురటులు గుఱ్ఱములును
బట్టువారలు పల్లకీ ల్వట్టువారు
పగులు వేగులవారలు పొగడవార్త
వెలినిఁ గలవార్తఁ దెలుపఁగా వలయుఁ బలికి ॥

96

సీ॥ పంటలవారలు పైద్యులు తపసులు
జ్యోతిషికుల్ వ్రతుల్ హాస్యపరులు
నాండ్రవారలు నీళ్ల సందింబు వారలు
జెట్టులు భుజియింపఁ బెట్టువారు

సిడెముల్ సొమ్ములు విరు లొసంగడివారు
 కలసముల్ గూరిచి యలఁదువారు
 సింగారములు నేయు సంగడికాండ్రును
 నామతీర్థమువారు సామువారు

గీ॥ నాదియగువారి శత్రులయంద నిలిపి
 యింగిలాడుల నితరు లెఱుంగనీక
 దాయ కెందును రసమిడఁ జేయవలయు
 సతిమార్గం బెఱింగినన్యవరుండు ॥

97

చం॥ పసుపడ నింగితాకృతుల భాషల నన్యు లెఱుంగకుండ నే
 ర్వుస మును బందుకట్టినలిపుల్లల కమ్మలచేత శత్రుప
 ర్తనముల నొందొరుల్ గడుఁ దిరంబగురీతి నెఱింగి వేగువా
 రనువుగఁ దెల్పఁగాఁ దగు ధరాధిపవర్యున కావృత్తై తగన్ ॥

చం॥ రవికిరణంబు లెల్లెడల రాజిలి నీరముఁ బీల్చుకై వడిన్
 ఘవిఁ గల వార్త లెల్లఁ దమబుద్ధిబలంబున సంగ్రహింపుచున్
 విపరముతో రహస్యగతి వేగులవారు చరింపఁగాఁ దగున్
 వివిధములై స వేషములు విద్యలు శిల్పములుం దొనంగఁగన్ ॥

కం॥ వీరీతి సిరులకొలుకై
 వైరులఁ దా నాక్రమించు వారు నటులనే
 చేరి యొనర్చు నుపాయ ము
 దారగతిం దెలియ వలయు ధరణీపతికిన్ ॥

100

కా॥ లక్ష్మీసంయుతనీతివిక్రమకళాలంకార లంకారణా
 సూక్ష్మప్రాభవ రామభద్రసుగుణస్తోత్రోల్లసన్మంత్ర మం
 త్ర ష్మైరక్షణదక్ష దక్షవిమతప్రఖ్యాతశౌర్యక్రియా
 లక్ష్మప్రస్తుతచార చారవరణాలక్ష్మితవార్తజ్వలా : ॥

101

౪౦॥ శ్రీ కర్ణాటాదిపద
 త్తాకలితసపీనచామరాదికన్యపచి
 హ్నుకల్పవరశుభాంతా ।
 శ్రీకరచుహనీయరూపజితమకరాంతా : ॥

102

చరలము॥ వినయహార : ననయచార విదిత దీరమండలీ
 వినుతిహార కీర్తిపూర విజిత తారకా శర
 స్వనదవార : ముఖిత ఘోరవైరి వీరశౌర్య భే
 లస గభీర గుణవిహార లలితహార నేవిజా ॥

113

గద్యము॥ ఇది శ్రీమన్మదసగోపాల వరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత చార
 వ్యాజనగోత్ర జక్కరాజు ఎఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన విధేయ
 శ్రీరామకృష్ణ భక్తవైభవ భాగదేయ వెంకటస్వామిదేవుఁ ప్రణీతం
 బైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు మంత్ర
 ప్రధానంబును, మాతచారస్వభావంబు నున్నది పంచమాశ్వాసము.

ఆంధ్రకావ్యకరము

షష్ఠాధ్యాయము

౪౦॥ శ్రీదశరథ స్మృతనందన
పాదాబ్జస్మరణకరణవటుమానః స
మోదితనజ్జనవిదితన
యాదిక కొండ్రాజువెంకటాద్రినలేంద్రా ॥

౪౧॥ అవధరింపుము.

ఉత్సాహప్రసంసా ప్రతిరణము

ఉ॥ శ్రీరమణీయుడై స్మృతశేఖరుఁ డన్నిట బుద్ధిమంతుడై
చారులవర్యచే నెపుడు శత్రులబల్లి యెఱింగి యెంతయుఁ
గౌరవ మెంచ దూతలముఖంబునఁ గార్యము గానిపిష్కుటకా
వైరుల భేదపెట్టుచు నవారితలీలల చందు పోఁ దిగక ॥ ౧

౪౦॥ సమకౌనుప్రయత్నమును స
త్త్వము చెందుచు సూక్ష్మధారఁ దగి నిల్కడయై
యమరినమతి ఫలసిద్ధిం
గ్రమమునఁ గను నరణి యగ్నిఁ గనుబందమునకా ॥ ౨

ఉ॥ జేగురుతాలఁ గుందనముఁ జెందినమాడ్కి దధిన్మథించినకా
వేగమె వెన్నపుట్టునరణిక వరబుద్ధినమేతయత్నసం
యోగముగల్గి నిల్కడల నొండుచు నుండెడు నట్టి మంచి యు
ద్యోగముచేత నెల్లపుడు నొందు ఫలంబులు నిశ్చయంబుగకా ॥ ౩

౨౦॥ అల యుత్సాహము బుద్ధియుఁ
జెలఁగగ నుద్యోగియైనక్షీతిపతి యలతో
పల సిరులకు నిలుకడ యగు
జలములకును పెంకియైన జలవిధివోలెక ॥ 6

౨౧॥ జలములచేఁ పాలితమగు
జలజినిగతి బుద్ధిచేత సంపదఁ బ్రోవక
మలయును యుత్సాహ
ములచే నది యెప్పుడు ప్రబలముగఁ జేయఁదగుక ॥ 7

౨౨॥ ఇల నుత్సాహగుణంబునం బొదిలి తా నెవ్వేళలక బుద్ధిచే
మెలఁగం జాలినయట్టి రాజుపలన నేమిటా సిరుల్వాసి పో
కలరు నేమిటలతోడ నీడ రెడబాయం జాలకున్నట్టి
లలి విస్తారముఁ జెందుచుండు నవి చాల నిక్కి పెంపెక్కుచుక ॥

౨౩॥ అలయక వ్యసనములకుఁ గడుఁ
దలఁగుచు నుత్సాహమతులఁ దనరెచువిభునిక
బలుసిరులు తామె చెందుక
జలనిధిలో నదులు చెందుచందం బందక ॥ 8

౨౪॥ జనవతి మతిఁగలిగియు దా
సవిశము వ్యసనములచేత నలనుండై సక
ఎససిరులు దన్ను విడుచును
వనితలు లేవంబులేనివానిం బోలెక ॥ 10

౨౫॥ ఘనమో కట్టియచేత సగ్ని బలియంగాఁ జేయుచందంబునక
దనయుత్సాహముచేత సత్త్వమఖివృద్ధంబై కనం జేయఁగాఁ
జను నిద్దారుణి నట్లకా విలసితోత్సాహంబు నిత్యంబు జెం
చిన యాదుర్బలుఁడుకా సిరిం గని సముద్దీపించుఁ జంపదగ్గతిక ॥

మ॥ తలఁపఁ నంపద నెల్ల ధూర్తయగు కాంతంబోరె భూజాని ని
 చ్చలుఁదాఁ బొరుషయుక్తుడై యనుభవించంగోరియత్నంబు భూ
 స్థలిఁ జెందం దగు నిట్లుగాక మఱి యుత్సాహంబుతోఁ బాయుచు
 వలదెవ్వేళ నవుంసకుండుటలె నుంచంగా మహీభర్తృబుక ॥ 12

కం॥ అందంద ధూర్తయై తగు
 మందగమనఁ గూడునట్లు మఱి సిరి దగుఁ బో
 యెందు నల సింహవృత్తిక
 ముందల వట్టిడ్చి తెచ్చి ముదమును తెందుక ॥ 13

చం॥ ధశధశమంచు మించులను దార్కొను సారకీరరత్నంబు
 క్తులఁ దులలేనిచిత్రములతోఁ దగువై రిశిరంబులందు ని
 చ్చలుఁ జలమెచ్చఁ బాద మవిషాదముగా నిడచుండెనేని కే
 వలవలమానమాననుఁ డవశ్యము నా శుభ మంద నేర్చునే ॥ 14

రం॥ పసగల యుద్యోగముచే
 నెనగొలిపెను చిత్తమనెడియేనుఁగుచే ని
 వ్వసుమతిఁ బరులను దరువుల
 వెన గడపక నృపతి తెందు విభవము గలదే ॥ 15

చం॥ చెనకినవైరిపైఁ జికిలిచేసిన భాసిలుపెద్దకత్తి దూ
 సిన జనియించు చాయలు విచిత్రములై మదహస్తిహస్త ఫే
 లనకరదండయుగ్మమున లావునఁ బట్టినఁ జిక్కుఁగాక మిం
 చిన ఘనరాజ్యలక్ష్మి దనచేతికి నూఱక చిక్కిదక్కునే ॥ 16

ఉ॥ ఉన్నతమై చెలంగు పద మొందఁ దలంచినయట్టివాఁడు నా
 నున్నతమై చెలంగు పదమొందుచునుండును, గాక నీచమై
 యున్నపదంబుఁ గోరుకొనుచుండెడిసిచుఁడు చెందు నీచమై
 యున్నపదంబుఁ దాఁ బడుట నొందెడు శంకదొలంక నెల్ల చోక ॥

చ॥ తనకంటె బాధవై నయేనుఁగులమీఁదఁ విక్రమంబొప్పుఁ జెం
గన సింగంబు పదంబుఁ బెట్టుగతి రాజాగ్రేసరుండెల్లచోఁ
వన యుత్సాహముచేత విక్రమముచేత స్మించ నత్యున్నతిఁ
ఘనమైనట్టిపదంబుఁ గైకొను ధరాకాంతుల్ నుతుల్ నేయఁగఁ॥

కం॥ భయమెడలిన పా మొరులకు
భయముగఁ దనవడగఁ జూపు దాగునఁ బతియుఁ
భయమునఁ బొరయనివాడై
నయగతిఁ దేజంబుఁ జూప నాయం బెందుఁ॥ 19

ప॥ ఇది యుత్సాహ ప్రకరణం బింక స్వామ్యాది సప్తాంగంబులకుఁ
గల ప్రయోజనంబులును, వ్యసనంబులును గ్రహించున
వివరించెడి నంది రాజప్రయోజన మెట్లనిన. 20

ప్రవృత్తికర్మ ప్రకరణము — రాజచర్య

సీ॥ విద్యలన్నియు తెన్న విని యర్థము తెఱింగి
పర్వాశ్రమంబుల పరునఁ బ్రోచి
శత్రుశాస్త్రంబులచంచముల్ గనుఁగొని
యనినేయునేర్పుల నభ్యసించి
యలవుమై నెపుడు వాహ్యుళి వెళ్ళగ నోపి
కార్యపద్ధతుల సంగతులు దెలిసి
రథములఁ గరులఁ బోరగ నేర్చి యెంతయు
జాహయ్యుద్ధమురీతి పదిలపఱచి

ఆ॥మె॥ మాయతేఱిగి పరుల మనసులు గనుఁగొని
కైదువుల పరీక్షఁ గనఁగఁ జాలి
సకలజనులు మెచ్చ జయపెట్ట మెలఁగుట
రాజచర్యలివి ధరాతలమున ॥

సీ॥ మంచివారికినెల్ల మంచివాడగుటయు
 ధూర్తుల యెడఁ గడు ఘాత్రగుటయు
 సామచానంబులచందంబు భేదంబు
 చండం బుపేక్షయుఁ దగ నెఱుగుట
 మంత్రవిచారంబు మఱవక నేయుట
 మంత్రమార్గమున సమ్మతి మెలఁగుట
 మంత్రంబు రక్షించి మంత్రస్థిరుం డౌట
 మష్టజనంబుఁ డోఁ డోలుటయును

గీ॥ మఱియు విశవాయు లధికాల్లు మంత్రపరు ల
 మాతృబుఁ బురోహితాదులు నిత్యశీల
 మెలఁగుగతు లన్నియును తెన్న వెలియుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

22

సీ॥ అరసి యమాత్యాదు లై నట్టి నస్తాంగ
 మందలివ్యసనంబు అడఁచుటయును
 గోబమందినవారి కోపంబు మాన్పుట
 గురువు చెప్పినబుద్ధిఁ దిరుగుటయును
 బూజార్హులగువారిఁ బూజింప నేర్పుట
 ధర్మాసనము వెట్టి తప్పకుట
 రాజ్యబాధకులను బ్రహరించుటయు బంట్లు
 జీతముల్ చెందుట చెందకుట

గీ॥ చేస్సినవి నేయనివి పరీక్షించి యుంట
 యెప్పుడు పేదరికలబుస నెనయువారిఁ
 గలిమిగలయట్టివారిని దెలియుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

23

సీ॥ చుట్టమోదాసీనమానవేళుల మార్గ
మరసి వారల సంతియందుటయును
పచ్చువారిని బోవువారి నెఱుంగుట
హితులఁ గూర్చుట వై రితతి నడఁచుట
యాండ్రి బిడ్డల తెన్ను యరసి రక్షించుట
సలుదిక్కులకును చూతలఁ బనుచుట
రసకు డీవనమునైతగు గనుల్ వసులును
గరులును గృహులాది గాఁగఁ గల్గు

గీ॥ నట్టి పన్నియుఁ జేకూర్చి యలచుటయును
చుట్టులగునట్టివారలఁ ద్రోయుటయును
మంచివారలఁ జేపట్టి మించుటయును
రాజు చరియించుచర్య భరాతలమున ॥

24

సీ॥ పరిలంకతుపుల హింసలు చేయకుండుట
యెందు నధర్మంబుఁ జెందఁమియును
మంచికార్యము లొనరించగాఁ బూనుట
దుష్టవాక్యములెల్లఁ ద్రోచియుండు
యెయ్యంగఁ దగుచోట నియ్యంగ నేర్చుట
పుచ్చుచోఁ దగుచోట బుచ్చుకొనుట
దండించఁ దగనిచో దండించుండుట
దండార్హులగువారిఁ జెందుటయును

గీ॥ దెలియఁ దగినవి తెలియుట, తెలియఁదగని
యర్థములు విడుచుటయు, నిరర్థములు
మానుటయుగలయవి పూనుటయును
రాజు చరియించుచర్య భరాతలమున ॥

25

సీ॥ అరిఁగోర్ల నెప్పుడు న్యాయంబుగాఁ గొనుటయు
 నెఱిఁగి న్యాయంబుగా నిచ్చుటయును
 పినప్రధానజనంబు ఘనముగాఁ బ్రోచుట
 విడువగాఁ దగువారి విడుచుటయును
 వైరంబు లడగించి వర్తించుటయు బంట్ల
 తోడి విరుద్ధంబుఁ ద్రోయుటెందు
 నెఱుఁగకుండిన యర్థ మెఱుఁగఁగా నేర్చుట
 యెఱిఁగి యర్థము నిశ్చయించుటయును

గీ॥ పకలకార్యంబులందును జరుగుఁదగుమఁ
 బూనిచేయుచు నుండుట, బూనినట్టి
 పనులఁ గడవెళ్ళగాఁ జేసి పరగుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

26

సీ॥ నీతి మించఁగఁ జెందినిది చెందఁగోరుట
 చెందిన దభివృద్ధిచేసికొనుట
 చుభివృద్ధిచెందినయర్థంబు శాస్త్రోక్త
 మగురీతి సత్పాత్రమందు నిడుట
 చుఱియు నధర్మముల్ మాన్పుట యనునీతి
 విడువ కెవ్వేళల నడచు టెందు
 సువచారయోగ్యులై యుండెడువారికి
 సువచారములు నేయుచుండుటయును

గీ॥ ధర్మమెప్పుడు ధనముగా దాఁచికొనుట
 యెంచఁదగుఁ గీర్తి మించి వర్తించుటయును
 దైవమును బ్రావు దావుగాఁ దలఁచికొనుట
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

27

ప॥ అమాత్పప్రయోజనము.

28

మంత్రి చర్య

సీ॥ ఆదాయములు గల్గు హరువుఁ గల్పించుట
యెఱిఁగి వెచ్చంబు నేయించుటయును
పైకొని పగవారి రాకుండఁ జేయుట
క్షితిపతి నెపుడుఁ బోషించుటయును
పండపితియును మంత్రంబు నెఱుంగుట
యెఱిఁగి మంత్రఫలంబు నెనయుటయును
వ్యసనముల్ రాకుండ వర్తింప నేర్చుట
తెన్నగాభూమిఁ గాలించుటయును

గీ॥ మీఁదట ఫలంబు గలుగఁ దా మెఱిగి ఛెలఁగు
టాదిగాఁ గల్గియుండెడునట్టి వెల్ల
మంత్రిజనములవసులంద్రు మహిఁ దలంప
నిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

29

ప॥ రాష్ట్ర ప్రయోజనము.

30

రాష్ట్ర చర్య

కం॥ బలమును భండారము ధన
ములు వాహనములును ధాన్యములు దృఢాకాష్టం
బులు మొదలగువస్తుతతుల్
గలిగించుట రాష్ట్రమునకుఁ గల పను లరయన్ ॥

31

ప॥ దుర్గప్రయోజనము.

32

దుర్గచర్య

సీ॥ ఆపద తఱిఁ బ్రజ కౌశ్రయంబగుటయు
భండారమున కున్మివ ట్టిగుటయు

సఖిలదేశంబులయందు సుందెడివారి
 లేయెడ నిలుకడ నెసయుటయును
 బరులకుఁ దోడ్పాటు దాగుగాకుండుట
 ఘనమైనవిజయంబు గనుఁగలుగుట
 శత్రుల మీత్రుల సమకూర్చుఁ గలుగుట
 బలముల రక్షింపఁ గలుగుటయును

గీ॥ గడిచొరలచేత మఱి పాలెగాండ్రచేతఁ
 పీడఁ బొరయక యెందును బెంపుఁగనుట
 మొదలుగాఁగల్గు నిష్ఠ దుర్గమునకు బనుట
 స్మృతి యామార్గముల నెల్ల నెఱుఁగవలయు ॥

33

చ॥ బలప్రయోజనము.

34

బలచర్య

సీ॥ విమతులఁ జెందాడి విజయంబుఁ గనుటయు
 మీత్రులఁజేకూర్చి మెలఁగుటయును
 ఓగతి నెంతేనియు సాధింపఁగలుగుట
 ధనముల నార్జించి తనరుటయును
 దూరకార్యముల నెందును వేగచేయుట
 చెందిపదాని రక్షించుకొనుట
 విజబలతతుల నెన్నికఘోర గూర్పుట
 పరచక్రములఁ గీడుపఱచకుండు

గీ॥ టాదిగాఁగల్గుచుండెడు నట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువారు బలములపనులందు
 రిట్టి మార్గంబు లెల్లఁ దా నెఱుఁగవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగినవృత్తపరుండు ॥

36

స॥ మిద్రప్రయోజనము.

36

సుహృచ్చర్య

సీ॥ పగవారలను మట్టువడియుండఁ జేయుట
మంచిమిత్రులఁ బ్రబలించుటయును
భండారములచేత బలములచేతను
క్షితిచేతఁ బ్రాణంబుచేతనైన
నిల సుపకారములే చాలఁ జేయుట
మిగులనెయ్యంబుతో మించుటయును
గణుతింపఁ బ్రత్యుపకారంబుఁ గోరక
మంచికార్యములు సాధించుకొనుట

గీ॥ చూపదలయందు మిగుల సహాయుఁడగుట
సంపదలు చెందియుండిన సంతసిలుట
యరయ మిత్రుని పసులండ్రు భరణినాఘఁ
డిట్టి రాక్ష్యాంగముల పనులెఱుఁగవలయు ॥

37

వ॥ వ్యసనములకు.

38

ప్రకృతి వ్యసనములు

ఆ॥వె॥ ఎందుచేత శుభము లేప్పుడు చెడిపోవు
సదియ తలఁప వ్యసన మనఁగఁ బరగు
వ్యసనమైనవఁడు వెన నధోగతిఁ బడు
నటులఁగాన వ్యసన మడఁప పలయు ॥

39

కం॥ దైవంబును మానుషమును
దైవము మానుషము రెండు పగులుటచే సం
భావితమగు వ్యసనము తా
భూవరుఁ డిదిమాన్చి దండుపోవఁగ వలయుకా ॥

40

కం॥ ఆలమును దెవులును మారియు
 నల దుర్భిక్షంబు చిచ్చు ననునైదు తెఱం
 గుల వెలయు నెందుదైవిక
 ముత్తై నవ్యసనంబు లితరములు మానుషముల్ ॥ 41

కం॥ పౌరుషమున కాంతులచే
 సారె విభుఁడు దైవికవ్యసన ముడుపఁ దగున్
 బౌరుషముచేత నీతివి
 చారముచే మానుషవ్యసన ముడుపఁదగున్ ॥ 42

ప॥ రాజవ్యసనము. 43

కం॥ అతినిష్ఠరమగుమాటయు
 సతిదండము వేఁట పాన మతిపయు జూచం
 బతిమనమగుదుర్వ్యయమును
 షితి నివి వ్యసనంబు లంధ్రు షితిపతి రెందున్ ॥ 44

గీ॥ నిరత ముద్యోగవంతుడై నీతి నలరు
 రాజు రాజ్యాంగముల నెల్లఁ బ్రబలఁజేయు
 నటులఁగాకెందు వ్యసనార్తుఁడయ్యె నేని
 తనదు రాజ్యాంగములనెల్ల తలఁకఁ జేయు ॥ 45

కం॥ అలధర్మార్థంబుల నా
 కులుఁడగుచో మనసు దొఱుకొని చెదరినచో
 నిలఁజేనికి సన్మంతులు
 దెలుపఁగఁదగు రాజచర్య ధీరత చెందన్ ॥ 46

ప॥ మంత్రవ్యసనము. 47

౪౦॥ అలసతి జాడ్యము గర్వము
గలహము చెచ్చుట ప్రమాదిగతి ఘుద్ధతియు॥
బలువగు సప్తవ్యసనం
బులు మంత్రుల కెంపి వ్యసనములు ధరలోన॥ 48

౪౧॥ తనమంత్రజనము వ్యసనము
గనినయెడ నిర్విభుడు శక్తిఁ గలిగినవాఁడ
య్యను తెక్కలు విఱిగిన పులుఁ
గనగాఁ బొడవై నపదపి నందకయుండు॥ 49

౪౨॥ భండారవ్యసనము. 50

౪౩॥ సూరమునందె యుండుటయు దొంగలచేఁ బడిపోవు తెంతయుం
దీరిగ వెచ్చుమోట చెడదంటయుఁ బెక్కుగుఱ్ఱోట్లమస్కి నిం
డారగుఱ్ఱాడబెట్టమి యనాదర భాషముతోడ ముస్కి భం
డారమునంపినుండు వ్యసనమ్ములగు॥ ధరణీ తలంటున॥ 51

౪౪॥ పనుధ॥ భండారమునకు
వ్యసనంబులు చెందెనేని యందగు పనులుం
బొసఁగవు గన భండారము
వ్యసనము మాన్పంగవలె నవశ్యము పతికి॥ 52

౪౫॥ ధరభండారమె మూలము
నరపతి కని సీతిపరులనంగా విసుట॥
దొర యెప్పుడు భండారము
గరిమ మెయిం బ్రజలుచుండగాఁ జేయఁదగు॥ 53

౪౬॥ రాష్ట్రవ్యసనము. 54

౪౭॥ ఎలుకలు చిల్కలు స్మిడుత తెచ్చుగుఱుపలు వానలేమి దొం
గలు ప్రతిమూకలుం జనవు గల్గినవారల బాధ శత్రుమూఁ

కలు బసి చచ్చుట దెప్పుట గ్రమ్ముట భూపతిచేతిభంగముల్
బలువగు మాతిరండుగకుఁ బట్టుటయున్ వ్యసనంబుభూమికా॥

గీ॥ పాశుపాల్యంబు గృషియును బణ్య మనఁగ
బరగువార్తనె ప్రజలెల్లఁ బ్రతుకు చుండ్రు
వారు వ్యసనంబు చెందిన వారు నేయు
పనులుచేకూక వండ్రు భూపతికి నెందు ॥ 56

చ॥ దుర్గవ్యసనము. 57

౪౦॥ కనవును గట్టెలు చవనము
బనలేకుండుటయుఁ గోటపడుట యగర్థుల్
రసములు యంత్రాయుధములు
నెనఁగమి దుర్గమున కెల్ల నివి వ్యసనంబుల్ ॥ 58

కం॥ ధర దుర్గమునకు వ్యసనము
పరగిన దుర్గంబు పనులు పనచెడు నివిలే
కిరవగు దుర్గముగల దొర
యరులకు మిత్రులకుఁ బూజ్యుడగు నెవ్వేళా ॥ 59

ప॥ బలవ్యసనంబులు. 60

ప॥ మఱియు వ్యసనయుక్తంబులగు బలంబులు పరిక్షిప్తంబును,
విమానితంబును, వ్యాధితంబును, దూరాగతంబును, బరి
క్షితంబును, నభూయిష్టబలంబును, నవిక్షిప్తంబును, నంత
శృల్కంబును, భిన్నగర్భంబును, నపస్పృతంబును, బరిమృష్టంబును
మిత్రంబును, సుపనివిష్టంబును, భూన్యబలంబును, మిత్ర
విక్షిప్తంబును, బ్రహ్మాగ్రజనంబును, సస్వామిసంహితంబును,
భిన్నకూటంబును, దుష్పార్థిగ్రాహంబును, సంధంబును, వర్షిన్న
వీచాసారంబును, సుఖరుద్ధంబును, నభూనితంబును, భూన్య

మూలంబును, సభృతంబును, బరిశ్రాంతంబును, సవాగతంబును,
బ్రతిహతంబును, స్వవిక్షిప్తంబును, స్రుద్ధమూలంబును, సస్పృత
సంప్రాప్తియు, గళత్రగర్భంబును, నాకానిర్వేదయు, మాష్య
యుక్తంబు నననివి ముప్పదినాలుగు తెఱంగులై యుండు నందు
వ్యసనంబులు పరిహరించరానివి యిరువది యొక్కటియును,
వ్యసనంబులు పరిహరించవచ్చునవి పదమూడును గలవు.
తత్ప్రకారంబు వివరించెద.

61

పరిషిష్టాది బలలక్షణము

సీ॥ అరిచుట్టుముట్టిన నటుత్రోవఁగానక
చిక్కియుండినఁ బరిషిప్తబలము
జనపతిచేఁ దిరస్కారంబు గడుఁజెంది
చుదిరోషమంద విమానితంబు
సతిరోగములచేత నలసి యేవనులకు
నసమర్థమై నచో వ్యాధితంబు
నతిదూరగతిచేత మృతిఁజెందుగతి నా
దావళి విడుచు దూరాగతంబు

గీ॥ గుఱ్ఱములు కూరులును మును గూలిపోఁ
క్షీణమైయుండు నల పరిక్షీణ బలము
వ్యసనమును జెంది ముడుంగుచున్నట్టికతనఁ
బతికినప్పటి కనినేయఁ బనికెరాదు ॥

62

సీ॥ అనినేయ నిట్టట్టు చనరాక యిటుకున
మెలఁగఁ గూడని యభూష్ణబలము
బహుదేశముల కడపటనుండి వేళ్ళకుఁ
జేరనేరని యవిక్షిప్తబలము

నచుఘోకతోని నెంతయు శత్రులుండిన
 సదరు నంతశృల్మ మనుబలంబు
 సన్మోన్య కలహంబు నంది యైక్యముగాని
 భిన్నగర్భంబను పేరిబలము

గీ॥ నొక్కరి ప్రదేశమ వ్వల నుండి చేర
 సనువుగానక యుండిన నవస్పృతంబు
 వ్యసనమునుజెంది ముడుగుచున్నట్టి కతనఁ
 బతికినప్పటి కనిసేయఁ బనికిరాదు ॥

(5)

సీ॥ విఠికివంతంబునఁ బెగడెడుదశవాయి
 నొనగూడుఁబరిమృష్టమనుబలంబు
 విమతనైన్యముగూడి విడిసియుండుటఁజేసి
 మించి రానేరని మిశ్రబలము
 మునుశత్రుల సమీపములనుండి యేతెంచు
 నుపనివిష్టంబున నొప్పుబలము
 తరతరంబును గొల్చితగు ప్రాతఘోకతై
 శూరత గల్గని శూన్యబలము

గీ॥ సదరిమిత్రసహాయార్థమనిపినట్టి
 మిత్రవిక్షిప్తమని మోస్తమేటి భటులు
 చాలఁగూలినఁ బ్రహతాగ్రజనబలంబుఁ
 బతికి నప్పటికనిసేయఁ బనికిరాదు ॥

64

సీ॥ అధిపులతోఁ బాసియాధారమెడలిప
 యస్వామిసంహిత మనెడి బలిము
 సదిపులు గూలిన యష్టుదొందారులకుఁ
 గూటమొందని భిన్నకూటబలము

వెనుక చక్రలచేత వెతఁజెందు చుష్పార్థి
 ప్రగ్రహమును పేరఁగలబలంబు
 ఆగడంబులోన నెచ్చరికెకాఁడెడల్ప
 సటు ముందుఁ గానని యంధబలము

గీ॥ దాన్యసంప్రాప్తి చుట్టముల్ దనకు రాక
 ఆడియువిచ్చిన్న పీవడాసారబలము
 వ్యసనములయందె ముడుఁగుచు న్నట్టితనఁ
 బతికి నప్పటి కనినేయఁ బనికెరాదు ॥

65

ప॥ ఇంక ద్యుననంబులు పరిహరించి యనికిం బనికెవచ్చు బలంబు
 తెవ్వెయనిన.

66

బలవ్యసన పరిహార విధానము

సీ॥ రిపులు మార్గము గట్ట నుపరుద్ద మది పెర
 చ్రోవ నేతెంచిన దుర యొనర్చు
 ఖహంఘాన మొందని బలమమానిత మగు
 నది యిచ్చి మన్నించ నని యొనర్చు
 నిలువఁగాఁ దావులేనిది శూన్యమూలమౌ
 నది తావుగల్పించ నని యొనర్చు
 నభృతంబు జీతంబు నందకుండినబలం
 బదిజీత మిచ్చిన నని యొనర్చు

గీ॥ సలసి యున్నఁ బరిశ్రాంత మనఁగ బరగు
 సలయికలు దీర్చనదియును నని యొనర్చు
 నిట్టిబలముల వ్యసనంబు లిటుల మాన్పఁ
 బనికి వచ్చును మగుడ భూపాలునకును ॥

67

సీ॥ అడిగిన నీకున్న నాశచేపెతఁజెందు
 నాశావిని ర్వేదియనెడి నైస్య
 మది యడిగిన దెల్ల నప్పు దొసంగిన
 నది బలంబులఁగూర్చి యని యొసర్చు
 యామ్యులతోఁగూడ దూష్యయుక్త మటండ్రు
 తద్దూష్యులగువారిఁ దలఁగ ననిచి
 యైన నాపులు భూయలగువారితోఁ గూర్చి
 యనికఁ బంచిననైన నని యొసర్చు

గీ నధికమగునేర్పు లీరీతి నాత్మనెఱిఁగి
 తనకు విజయంబు చేకూడఁ దలఁచెనేని
 యిటుల బలముల వ్యసనంబు లెల్లమాన్పుఁ
 బనికివచ్చును మగుడి భూపాలునకును ॥ 68

కం॥ బలముల వ్యసనము లీగతి
 నలపునఁ దా మాన్పుఁడేని యందఁగి వసులుఁ
 గలుగఁగ నేరపు గాపున
 బలముల వ్యసనములు మాన్పు వతి ఆయమందును ॥ 69

ప॥ ఇంక మిత్ర వ్యసనము. 70

కం॥ ఇల సత్తవ్యసనంబుల
 వలనం జనియించునట్టి వ్యసనంబులు పై
 రులచే నొచ్చుట దైవము
 వలనఁ జెడు టివ్వి మిత్రవ్యసనము లరయఁ ॥ 71

కం॥ మిత్రుఁడు వ్యసనము నందిన
 మిత్రుఁడు చేకూర్చువనులు మిగులగఁ జెడుఁ
 నిమిత్తని వ్యసనము మాన్పిన
 ధాత్రీపతి యెట్టిపేళఁ దా జయమందును ॥ 72

గీ॥ ధరణి రాత్యాంగముల యందుఁ దగులు నిట్టి
వ్యసనములు మాన్పుఁగాఁ దగు నద నెఱింగి
యిటుల మాన్పుక మదమున నెనయు భూమి
పాలుఁ దరిరాజుచేఁ బరాభవము నెందు ॥ 73

ప॥ ఇట్లు రాజు మొదలుగాఁ బలుకంబడిన యంగంబులకుఁ
త్రొత్తంబులైన వ్యసనంబులతోన మొదలు మొదలుఁ జెప్పం
బడిన యంగంబుల వ్యసనంబులే గురుతరంబులగుచు నుండుఁ
గావును. 74

సప్త వ్యసనవర్గ ప్రకరణము.

కం॥ సరపతి దా వ్యసనంబులఁ
బొరయనిచో రాజ్యమెల్లఁ దోచగ నోవుకా
సరపతి వ్యసనము చెందిన
సరయుచు రక్షింప రాజ్య మనమర్థ మగుకా ॥ 75

కం॥ తన పచిపుని ప్రజ దుర్గం
బును భండారంబు నై న్యమును జుట్టము నేం
డును వ్యసన మందకుండగ
మనిచిన జనపతి త్రివర్గ మహిమకా జెందుకా ॥ 76

౨॥ వె॥ శాస్త్రదృష్టిలేని జననాయకుని నందుఁ
డనుచు నంద్రు ప్రాజ్ఞులైనవారు
అంతకంటె నందుఁడగుచదివియును గ
ర్వమున మంచినడక వదలునతఁడు ॥ 77

కం॥ జనపతి యంఘం డగుచో
సనువగు మార్గంబు మంత్రులందింతు రిలకా
మును జదివి మత్తుఁడైనకా
చనతోఁ గూడంగఁ బ్రకృతితతి చెడఁజేయుకా ॥ 78

చం॥ కాపున నమాత్యమతమున
 నేవలనను మెలఁగి శాస్త్రదృష్టి వెలయఁగా
 దా విడువవలయు వ్యసనము
 లావల ధర్మార్థహాని యతరర యుండె॥

79

సప్తవ్యసనములు

చం॥ పలుకుల వెట్టి యర్థములు పారగపై చుట యెక్కు డాట్లనాఁ
 గలయపి క్రోధజంబులయి కన్నుచుండు ధరాతలంబునఁ
 వెలఁదియు మద్యపానమును వేటయు జూచుముఁ గాఢులంబురై
 నలుపు దలిర్చు నిట్టి వ్యసనంబులు భూపతి మానఁగాఁదగు॥

చ॥ అది యెట్లనినను దత్ప్రకారంబు గ్రహించున వివరించెడు
 వాక్పారుష్యమునకు.

81

కం॥ వెఱిపొనఁగి నిరర్థకమై
 పఱకరిగలపలుకు బలుకగా దెప్పరితో
 మఱి పగఱును మృదువాక్యమే
 మఱవక దనవారిజేసి మనఁగా వలయు॥

82

కం॥ కారణములేకయే వా
 క్పారుష్యము వెలయుఁగ్రోధగతిఁ బలికెడు నా
 క్రూరునకు వెఱిచులోకం
 బారయ మిణుగుర్లు చల్లు నగ్నింబోలె॥

83

చం॥ కఱగరి బలుకును గైదువ
 మెఱయుచుఁ బరమర్థభేదమే చూపినచో
 గుణుతగుఁ బ్రతాపవంతుఁడు
 మఱిమఱియును దెరలికెరలి మహిఁ బగఱయగు॥

84

కం॥ ఇల జనులకుఁ బరుసనగాఁ
బలుకుచు వెఱపింపవలదు పతి తియ్యనిప
య్యలై పలుకవలయు నటులం
బలికినచోఁ బేదనై నఁ బ్రజ సేవించుకా ॥ 85

కం॥ జగతికా దుర్జనసాధక
మగు నాజ్ఞయై దండమనఁగ నగు దండంబుకా
దగినయెడఁ జేయఁగాఁ దగుఁ
దగుదండము సేయఁ బతిని ధర నుతియించుకా ॥ 86

చు॥ తెలియ న్వెక్కునమైన యాజ్ఞగల ధాత్రీపాలుఁ దెంచుం బ్రజకా
దలఁకంజేయుఁ, దలంకుచుండు ప్రజ సంతాపంబుతో పై రులం
గలయుం, దత్ప్రజఁ గూడమించునరి సంఘంబందుచేతకాక్షయం
బలరుం గాపున భూప్రజం దలఁకఁ జేయంగాదు భూజానితికా ॥

కం॥ ప్రజలను బాలించిన భూ
భుజుఁడు కడుం బ్రబలుచుండు భువి నెల్లవుడుకా
ప్రజలు చెడఁ బతియుఁ జెడు నా
ప్రజలు కడుం బ్రబలఁ బతియుఁ బ్రబలుచు నుంచుకా ॥ 88

కం॥ ఎంతటి యపరాధుల ప్రా
ణాంతకమగు నాజ్ఞసేయు బసుచితమగు ఘా
తాంతుఁడు రాజ్యముఁ జెఱచిన
హంతనె దండింపఁదగు నయస్థితి మెఱయకా ॥ 89

ప॥ అర్థదూషణము. 90

కం॥ చెఱుపంగఁ దగినవారలఁ
జెఱిపెదనని కినుకఁ బ్రియముచేసిన నచి తా
ధర నర్థదూషణం బనఁ
బరగుకా నీతిజ్ఞులై న ప్రాజ్ఞులచేతకా ॥ 91

కం॥ చారణములేక కోపము

పేరినగల ధనము వెచ్చపెట్టుట కొఱగా

దారయ నాత్మ హితంబుల

నేరువుతోఁ గోరునట్టి నృపతికి నెందుఁ ॥

92

వ॥ పృగయావ్యసనము.

93

సీ॥ వాహనం బెక్కుచో పచ్చిన బడలిక

వాహనంబులఁ దోలి వడఁబడుటయు

వాహనంబులు దనవై పున రాక యొం

దొకదిక్కుఁజేర్చఁ జేదొదపుటెందు

నాఁరట దప్పిచే నలయుట ప్రజలకు

నన్నఘానాదిక మమరమియును

జలిగాలి యెండచేఁ గలిగినపీడలు

వ్రతియానములచేతఁ బరగుపీడ

గీ॥ కనపుచే తెల్లుచే వెండి యినుకచేతఁ

జెల్లుచే గల్లుచే ముండ్ల పట్లచేత

వేళ్ళచే నీళ్ళచే నాటవికులచేత

వెలయుపీడలు వ్యసనముల్ వేఁటలందు ॥

94

కం॥ పుట్టల మిట్టల గుట్టల

పట్టుల మఱి మోటచెట్లపట్టున నెప్పుడుఁ

బెట్టుకొను వెతలు వేఁటఁ

బుట్టెడు వ్యసనంబు లింద్రు బుడు లెచ్చోటఁ ॥

95

వ॥ మఱియును.

96

సీ॥ కానల నదులను గట్టుల గుహలందుఁ
బొదలచెంతల దక్కి పొంచియుండి
కిసుకతోఁ బాతెగాండ్లను చోడి దొరలను
దను గడంగించినఁ దగులువడుట
యెంతయుఁ గిసుకతో నెడసియుండెడుఁ దన
బలముచే దాయాదకులముచేతఁ
ద్రోవలఁ గడు మోసపోవుట మఱియును
ద్రోవల భ్రమయును దొట్రుపడుట

గీ॥ యాది యగుదోషములు వేటలందు నెప్పుడుఁ
బొడము గాపున నెప్పుడుఁ బుడమిలోప
వేటలాడెడితపకంబు విడువవలయు
సీతిమార్గం బెఱింగినన్యవరుండు ॥

97

పం॥ ఎలుగులు సింగముల్ పులులు నేనుఁగులుం బెనుబాము లాదిగాఁ
గలిగినక్రూరజంతువులు గ్రమ్ము భయమ్ములు మీఱుఁ గారుచి
చ్చులుపడిఁ జుట్టికొంటయును జూపుల దిగ్భ్రమ మావహిల్లఁ దా
నలఁగుట వేటయందు వ్యవసంబులు రాజున కెంచిచూడఁగన్ ॥

ప॥ వేటయందు షడ్గుణములు.

99

పం॥ నిలుకడ గల్గులక్ష్మములు నిల్కడలేక చలించులక్ష్మముల్
బలువిడినేయు, టామము కఫంబును గ్రొవ్వు సడంగిపోవుటల్
మెలఁగెడు వేళలన్ శ్రమము మించకయుండుట, జంతుజాతికిన్
గల భయ రోషముల్ దెలియఁగల్గుట, వేటగుణంబులెన్నఁగన్ ॥

ప॥ ఇట్లయ్యును.

101

క॥ ఇలఁ బ్రాణహారకములై
 బలసినదోషములు పెక్కు ప్రాప్తింతుటచే
 చలఁప మహావ్యసనంబై
 పొలుపొందుం గాన వేట పోదగ చెందుక ॥ 102

ప॥ అయినను మఱి యొక్కతెఱంగైన సాధన మొప్పైన యుచిత
 క్రియలచేతనే వేటయందలి మంచి గుణంబులు గలుగుటకు
 సుపాయంబులు గలవు గావునఁ దప్పుకారంబు వివరించెద. 103

సీ॥ వేటాడగా నిచ్చ విభునకుఁ గల్గెనా
 దనపురంబునకుఁ ద్రాంతమునఁగల్లు
 పులచెంతనైన నేఱులచెంతనైనను
 దగి మృగంబుల నెందు దాటరాని
 చుగడితఁజుట్టిరా ననువొంది రమ్యమై
 పొదలు ముందులు గల్గు పొదలు లరలు
 విషకారణములైన వృక్షజలములేక
 జలము బచ్చికబై వృ బాలఁగల్గి

గీ॥ యర్థయోజన పరిమితంబైన వెళపు
 నిమిష గల్గుచుఁ దగునట్టి యడవి యొరటి
 యాప్త తతిచేత నిర్మింప నర్హమంధ్ర
 వేట లాడెడుకొఱకు భూవిభున కెందు ॥ 104

పీ॥ కప్పుమట్టుల యొప్పుఁ గప్పుచాయలు గల్గి
 పలుచనై కాయలుఁ బండ్లు గల్గి
 ముగులు కొల్పెడి తావి పూవుగుత్తులు గల్గి
 గుఱుతు పేరెఱుగు మ్రాఁకులునుగల్గి

భృంగీచరంగీత భంగీతతులు గల్గి
 చారికా కీరికా సమితిగల్గి
 హరిణీ కలభజాల కరిణీకులము గల్గి
 పల్లమతల్లికావకులు గల్గి

గీ॥ చాల లోతులులేక మొసళ్ళులేక
 చోభివములైన కొలఁతుల చోట్లు గల్గి
 మిగులఁ జెలఁగెడు వనము నిర్మింపఁజేయ
 చలయు నాప్తులచేత భూవల్లభుండు ॥

105

సీ॥ పోవఁగాఁ గొట్టిన పుట్టలు మిట్టలు
 శిలలు మొద్దులు ముండ్లచెట్లు గల్గి
 నిండాఁరఁ బూన్చిన నెఱియలు బొఱియలు
 గుంటలు గోదముల్ గొబలు గల్గి
 పరిభవెంటనెయంటి పలుదెఱంగుల తీవ
 లల్లిబిల్లిగ నిండ నల్లికొనిన
 రాజిపంబగు వనరాజిచేఁ జుట్టిరాఁ
 జెలువొంది వెలిని మ్రాఁతులును లేక

గీ॥ మిగుల వెడలుపు చదురమై మెఱయునట్టి
 భూమియును గల్గి తన శత్రు భూవతులకుఁ
 జేరఁగా రాక రమ్యమై చెలఁగు వనము
 చాగు నేయించవలయు భూపాలుఁ డెపుడు ॥

106

వ॥ మణియు నాటవికతతుల మనంబు లెఱుంగంజాలి తనకు నాప్తులం
 గ్గేశాయాన సహిష్ణువులైన జనంబులచేతఁ దద్వనరక్షణంబు
 నేయింపుచునుండెడి మృగయాధ్యక్షుండైన యతండు వివిధ
 జాతుల మృగంబులం బట్టితెప్పించి యందు దుష్టమృగంబులైన

వానికి గోళ్ళును గోఱలును గొమ్మలునుం గొట్టించి యంచు విడి
పించఁజేయ వలయు నంత. 107

రం॥ ఇతరంబగు పని మఱుపక
చతురత లివగల్గి యాప్తజనములతోడఁ
బతి ప్రొద్దున వేటాడగ
నతి నన్నాహమున వనికి నరుగఁగవలయున్ ॥ 108

కం॥ జనపతి వేటాడగఁ ద
ద్వనసీమనుజెందు నట్టితఱి నుండంగాఁ
జను నాప్తబలము ప్రాంతం
బునఁ గడు నాయత్తపాటు పొడలుచునుండన్ ॥ 109

కం॥ అడవుల వేటాడంగాఁ
దొడరెడి సద్గుణములెల్ల దొరకుం దొరకున్
బుడమిం గల్పితవనముల
యెడలనె క్రీడించు నిచ్చ యెనఁగినచోటన్ ॥ 110

అ॥వె॥ వేటయందు నిట్టి విధము మంచిది యని
పలుకుదురు ధరిత్రిఁ బ్రాజ్ఞులెల్ల
నటులఁగాక వనికి నవవీశ్వరుండు చా
వోయరీతి వేట వోవరాదు ॥ 111

వ॥ జూదమునకు. 112

సీ॥ ఎంత ధనంబై న నినుమంతసేపులో
పల నాశమౌటయుఁ బరుసదనముఁ
గోప మందుటయుఁ బల్కులచేత జగదంబు
నాయుధంబులచేత నగు కలహము

పబ్బుటాడుట ధర్మముల్ చెడుటయుఁ
జేయంగఁ దగుపనుల్ సేయలేమి
యతితోభ మందుట యార్యుల విడచుట
దుర్జనసంగతి దొరకుటయును

గీ॥ జేటునకుఁ గారణంబులు చేకురుటయు
పైరములు చెందుటయు సిగ్గు వదలుటయును
మొదలుగాఁ గల్గు బహుదోషములను జెందు
హాళి జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

113

సీ॥ కల యర్థములమీఁదఁ గాంక్షలు లేకుండు
టర్థంబు లేనిచో నాశపడుట
సంతోషమును మనస్తాపంబుఁ జలమును
గడుఁ బ్రతిక్షణమందుఁ గలుగుటయును
జలకంబు మొదలుగాఁ గలిగిన దేహర
క్షణములయందు భోగములయందు
నాదిర మించుకయైన లేకుండుట
మెలఁగకుండుటచేతఁ గలిగినట్టి

గీ॥ దుర్బలత్వంబుచేఁ జాలఁ దూలుటయును
మంచి శాస్త్రార్థముల నుపేక్షించుటయును
మొదలుగాఁ గల్గు బహు దోషములను జెందు
హాళి జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

114

కం॥ మలమూత్ర నిరోధంబులఁ
గల పీడలు దప్పికొనుటఁ గల పీడల్కు నాఁ
కలిఁ గొనుటవలనఁ బొడమెడి
యలనుటలుం జూదమాడు నతనికిఁ జెందు ॥

115

సీ॥ నలుఁదేల కోల్పడి కులకాంత నడవిలో
 పల దించి తా నడబాల యయ్యె
 ధర్మజుం డాలిని ధర నోడి యిలనెల్ల
 విడచి కంకుండన విరటుఁ గొల్చె
 దంతవక్త్రుండును దా బలభద్రుచే
 గుణుతుగా బండ్లుడఁగొట్టఁ బడియెఁ
 గుండిసపుర మేలుచుండురుక్మవిభుండు
 ఆయము పోనాడి నాశనముఁ జెందె

గీ॥ జూద మాడియె కాదె యీ జూదమెంత
 వాని నైనను బ్రహుయించు వాని చెఱుచు
 జూదము సకలగుణములఁ జూరలాడు
 జూద మెంతిటివానికె గాటు ధరను ॥

116

కం॥ జూద మనర్థముఁ దెచ్చుం
 జూదంబున భేద మందుఁ జాట్టటికంబుకా
 జూదమున నెయ్య ముడుగుకా
 జూదమె పో కాని దెంచి చూడఁగఁ బతికె ॥

117

ప॥ శ్రీవ్యసనానకు.

118

సీ॥ కార్యచాలంబులు గడచిపోవుటయును
 నర్థంబు ధర్మంబు నలఁచిచెడుట
 యెవ్వేశ నిలువెళ్ళ నెఱుంగని కతన స
 జ్జనులు మంత్రిజనంబు గినియుటయును
 ధరణిపైఁ బక్షపాతంబునఁ జేయఁగా
 రాని కార్యంబై నఁ బూనుటయును
 దాల్చి లేకుండు తేంతయుఁ గోపమందుట
 వైరంబు సాహసవర్తనంబు

అ॥వె॥ లాదిగాఁగఁ గల్గునట్టి దోషము రెల్ల
వెలఁదిపలన నెవును గలుగుచుండు
నటులఁగాన నది మహాదోషయుక్తంబు
విఘటం దీనిఁజెలిసి విడువవలయు ॥

119

కం॥ చెయిపల మోములె చూచుట
కలపడి వేగిరముచెందు స్పృహకృంకుల
గల కోర్కులెల్ల జన్మన
ములతోడంగూడ నాశముం గనకున్నె ॥

120

చ॥ పానమునకు.

121

సీ॥ తెరివిలేకుండుట పలుమాటు బెగడుట
సక్కుటయును గోక కట్టమియును
గల్గలాడుట బంధుగరిమ పోనాడుట
రలఁపు ప్రజ్ఞయు మతి తలఁగిండుయును
బనిలేనితఱి వెతఁబడుట నప్పుటయును
బ్రాణదాధయును దండ్రయును గనుట
సత్పురుషులతోడిసంగతి పడలుట
దుర్జనసంగతి దొరకుటయును

గీ॥ గడగడ వడంకుటయు జారిపడుట కడు న
నర్థ మొందుట శ్రీగోష్ఠి యధికమగుట
యాదియగు దుర్గుణంబుల నందుచుండు
మద్యపానంబుఁ దగిలిన మానవుండు ॥

122

కం॥ పానవ్యవసముఁ జెందిన
మానవుఁ డెచ్చోటనైన మదమున మెలఁగుకా
జానమదంబున నెచ్చో
నైన బహిష్కార మొంది యధమతఁజెందుకా ॥

123

౮౦॥ భృగునముడను యోగీశ్వరుఁ
 డగణితమతికాలి వడ్డునై శ్వర్యముతుం
 డగు శుక్రఁడుఁ బానముచేఁ
 పగి పంచమున శిష్యవరుని పండిగఁ బ్రాప్తె ॥ 124

౮౧॥ కులమును బలమును వేదం
 బులు శాస్త్రములును శీలమును సంపదలుం
 గలవారై నను పానం
 బలవడుటనె చెదరె యాదవాంధకపుష్టుల్ ॥ 125

౮౨॥ సిరిఁ మౌలఁగఁజేయు వ్యసనము
 లరయంగా నేడుతెలుఁగులై యది యెపుడుఁ
 ధర నిది యొక్కటియె నరుఁ
 తెలుచున్మఱి యన్నిగూడఁ తెలుచుట యరుచే ॥ 126

౮౩॥ మగుపల నెంతయుఁ దగిలిసఁ
 దగురీతుల మద్యపాన తత్పరుఁడై సఁ
 దగు కొంత వేఁట జూదము
 మిగులం గీడొట విడచి మౌలఁగఁగపలయు ॥ 127

౮౪॥ తలఁవఁగ మిక్కిలికా విషయతత్పరతఁ గలిగించు పెన్నగా
 నలపడువేదశాస్త్రముల నన్నిటి జారఁగఁజేయు సద్గుణం
 బులను మహాత్త్వముం తెలుచు బుద్ధియుఁ బెద్దతనంబు సంపదకా
 జలనము నందఁజేయును వెనకా వ్యసనంబులు దాట శత్రుమే ॥

౮౫॥ వ్యసనములు గలుగు నరపతి
 పనుధం బనదొఱఁగు వై రిపర్గముచేతకా
 వ్యసనములులేని నరపతి
 యసదృశగతి మౌలఁగి గెలుచు నరిసంఘములకా ॥ 129

చం॥ ఇదియిది దీనికిం దగి రహించు నటంచును గోర్కె మీఱఁగా
మదిఁ దలపోసి తాఁబ్రకృతి మండలి సత్కీయతోడఁగూర్చి స
మ్మదమున నీతి రీతులనె మానవనాథుఁడు దా మెలంగినకా
వదలనిగౌరవంబునఁ ద్రివర్గముఁజెందుఁ బ్రతాపచాలియై ॥ 180

చం॥ అనుపమదాస దాసయుతహ స్తిలసద్గులవాచాచక్రపా
లసపటుసార సారనవిలాసవిలోకన లోకనవ్యస
ద్విసుత విహార హారయచివిశ్రుతకీర్తినివాస వాసవా
త్యసమమనోజ్ఞభోగ విభవానిశ బంధరబంధురక్షకా ॥ 181

చం॥ దీప్తోత్సాహ మహోజ్జ్వల
సప్తాంగ గుణాగుణజ్ఞ సకలదిగంత
వ్యాప్తప్రతాప వరజల
జాప్తాన్వయరామధావనాస క్తమతీ ॥ 182

కవిరాజవిరాజితము ॥

చటుల తురంగమ చంక్రమణ క్రమనైస్క విరాజితసారసయో
ద్భుతపటహప్రజ దంధణదండణ దారుణనిస్వన దారితహ్మ
త్పుట మదకాత్రవ భూప ప్రతాపజ భూరివిభాసురభూధరిత
స్ఫుటవలయాచల భూసుతనద్గుణభూషణ నిత్యవిధుత్వయతా ॥

గద్యము :— ఇది శ్రీమత్కృష్ణదాసగోపాల పరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వర
ధారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవభాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక నీతికామ్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
నుత్సాహ ప్రభుశక్తియు సప్తాంగప్రయోజనంబులుఁ దద్వ్యస
నంబులు నన్నది షష్ఠాశ్వాసము.

ఆంధ్ర రామ చరితము

సప్తమాశ్వాసము

కం॥ ప్రేమదహోబల సృహరి
స్వామిపుననస్థాపనప్రశస్తతయాంరా
రామపదభక్తి పరవి
ద్యామహా హంధ్రాణా వెంకటాద్రిసరేంద్రా ॥

1

వ॥ అపభరింపుము.

2

యాత్రాభియోత్తప్త ప్రవర్ధన ప్రకరణము

కం॥ పృథ్వీసము విడిచి త్రిశక్తుల
దొనఁగి ఆయాశాంక్షియైన ఖాసతి ఎనకుల
బనగలతఱి గదలఁగదగు
వృథాసంజులు నొందినట్టి వైరులమీఁద ॥

3

చం॥ పృథ్వీసము గల్గియుండురిపువర్గముమీఁదనె చుట దోపఁగాఁ
దొనఁగునటంచుఁ బల్కుదురు పూర్వికు లిట్టిమతంబెరాదు త
ద్యృసనము లేకయుండు రిపువర్గముమీఁదటనై నఁ బూని పె
క్కసమగురీతి దండు చనఁగాఁదగుఁ దాను సమర్థుడైనచో ॥

కం॥ ఇలతోడు శత్రు గెలువం
గలవేళలనై న శత్రుగణముల రాజ్యం
బుల బలిమిఁ జెలుపనోపం
గలవేళలనై న దండు గదలఁగవలయు ॥

5

చ॥ పైరులు పండి పుంజగలపట్టున పైరులసీమమీదటఁ
భారములుండు చంచు చనఁదొల్పుగు సేగతి దేందువెప్పుచుఁ
పైరులు చూరఁబట్టి పరిపంథుల జీవనముల్ హరించినఁ
సారబలంబుచేఁ దనరి శత్రుల గెల్పును నిర్భయస్థితిఁ ॥ 6

చ॥ వెనుకటిపైరులం చనచు వెన్నుసురాఁ గడు పట్టుపెట్టి పెం
పునఁ బరిచర్యలం దెలిసి ముందరఁగల్గుభయప్రదేశముల్
గనిచులు తెప్పగా నెఱిఁగి కంటకశుద్ధి యొసర్చి రాసుదో
ససుపిగుహార్గమందుఁ బతి యాత్ర సనంచగు సప్రచుత్తుఁడై ॥

చ॥ సమపిగుచోట్ల గుంటలును జాలఁగ మిట్టలునై సచోట్ల నె
య్యముగలనేన మున్నుగఁ బ్రయాణమువోపుట యొప్పు పైభవ
క్రమములయందుఁ దానెఱుఁగ గల్గుచు నాత్తుడుగాక యన్నపా
సముల సమృద్ధిఁజెంది జతనంబుగ చండు చనంగఁ జెన్నగుఁ ॥

చ॥ జలము పసంబునుం గలుగు చాయనె వేసవి పైరిమీదఁ దో
పలయు మదేభముల్ జలమువల్లఘటిల్లెడు సౌఖ్యమొందఁగా
జలములు లేకయుండినను సామజపంక్తులకెల్ల వేసవిం
గలుగుచునుండుఁ గుప్తములు గాటపుతుండలఁ బట్టువెట్టచేఁ ॥

చ॥ ఒక్కయొడ నిలుచునప్పుడు
గక్కనచుగు వెట్టనొంచుఁ గరి బృందములఁ
మిక్కిలిఁ బ్రయాణముల నిడి
వెక్కసమై నొంపకున్నె వేసవివేశఁ ॥ 10

క॥ నీర్లములు రేని వేసవి
సారెకు దురవస్థఁ చెందు జంతువు కెల్లఁ
వారణ పంక్తుల కైనం
దీరనితాపముల నవుడె దేహము రెంచుఁ ॥ 11

ఉ॥ ఘమ్మను మంచివాసలు గ్రమ్మమదమ్ములు గల్గి కొమ్ములం
జిమ్ముట సుగ్గుసూచములు చేసినగట్టులు గల్గి టిటి కా
ర్గిమ్ముచుఁ గప్పు ముచ్చగమికప్పులయొప్పులు గల్గుటలతి సం
ఘమ్ములయందెరా భరణికాంతులరాజ్యభరంబు నిల్పుటల్ ॥ 15

చు॥ అవిచూడక సడగొండలో యనఁగ నీలాభ్రంబులో నాఁగ గ
ట్లవియం గొమ్ములఁ జిమ్మనోర్చి మదధారాసారతం చేర్చి కా
త్రపులం గోరుపులాడనేర్చి తగు సుద్యద్భద్ర నాగేంద్రముల్
భువి రాజ్యాస్పదహేతువై నవి గదా భూపాలశ్రేణికి ॥ 16

ఉ॥ భారతపోటునేర్చు సముజోకయుఁ గల్గిన మాపటిఁబు పెం
పారఁగ నెక్కి యుక్తెనఁగి యాయితపాటును మీటు చారణం
చేరణమందునైన ఆవమెచ్చినవాజుల నాటువేలఁ దా
దీరతమింపఁ ద్రుంచు విసుతించు సుదంచితసాహసంబునదా ॥

౯॥ జలముల నడవుల నప్పుల
బలుదిన్నెల నమములై స వట్టుల వడిఁ గో
టలును గడపు వడియేనుం
గులు గలిగిన దొరకు దొరకుఁ గోరిన ఆయముల్ ॥ 17

కం॥ ఏతెరువు నీళ్ళు గలయది
యేతెరువు పరభయంబు లెనఁగక తగుఁ దా
నాతెరువునఁ జనవలయుకా
భూతలవతి బలము శ్రమముఁ బొందకయుండకా ॥ 18

దండయాత్రా విధానము

సీ॥ అధిపతి దండెత్తునట్టిచో తీద్రశ
త్రుండును వెనుక శత్రువుల రేచు
నదియ రంధ్రము గాన నహితులొవార్చెల్లఁ
గడు ఘనంబుగఁజేయఁ గడఁగుచుండుఁ

అతికి ముందఱవచ్చుఫలమున కంటెను
వెనుక శత్రులబోరె ఘనము దెలియ
పదిగాక కాననియర్థంబుకొఱకునై
చేకొన్నయర్థంబు చెఱువరాదు

గీ॥ రాసఁ దనబల్మి వైరుల ఘనతఁదెలిసి
వెనుక శత్రుల పగమాన్చి విమతుమీఁద
వండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

17

సీ॥ తనకుఁ బిఱుంద శాత్రవుఁడున్నచోఁ దన
కతఁడునులోగక యరిగెనేవి
వెనుకటి శత్రువు వేగ భేదముచెంది
యలమట నొందించు నటులఁ గానఁ
దనకుఁ బిఱుంద ముందఱఁగల్గు శత్రుల
నడఁపగా నోపినయట్టి శక్తి
వలుగు వేళలను విక్రమయుక్తిచే మించి
ఘనములొ ఫలములు గలుగనెంచి

గీ॥ తనకు నెలవైనపట్టణంబునకు రక్ష
ణమ్ము గావింపఁదగినబలమ్ము నుంచి
దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

18

సీ॥ అరయంగ విఱువదియగు సంఖ్యఁ దగుభటులె
గలుగు చేరువయ వర్గంబటండ్రు
ధారుణీస్థలి నిట్టిసేరువ కొక్కొక్క
ఘనుడైన సేరువకానిఁ గూర్చి

పెక్కు చేరువలును బెక్కు చేరువకాండ్లు
 గలిగిన తన యాత్తబలము నేర్చి
 తన పట్టణముఁగావ నొనరింపఁగాఁ దగు
 నిటుల నేరువకాండ్ర నేర్పరింపఁ

గీ॥ బరుల కెందు సభేయ్యలై చరగుచుండ్రు
 గాన నీరీతి నొనరించి ఘనతమించి
 దండు గదలంగవలయు సుద్దండలీల
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

19

సీ॥ తనకు సహాయచౌ దై పంబుచేత ను
 య్యుత్తరై దండెత్తుచుండు రాజు
 ముందరికి నపశ్యమును జను శార్యంబు
 వెనుకకత్తుని రాజ మొసయు నుల
 యొక్కవేళనె కల్గియుండినఁ బదరు
 దళవాయినై నను దనయునై నఁ
 దన బలంబులలోనఁ దగినట్లు నాలప
 పాలై న మూఁడవ పాలునై న

గీ॥ బలము నొనఁగూర్చి ముందరి వగఱిమీఁది
 మునుపుగా నంపి తా నిల్చివెనుక వగఱ
 నుడుగఁగాఁజేసి కదలుట యొప్పునండ్రు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞు లీధరణిలోన ॥

20

కోపదైవవిధ్యము

ప॥ మేఱియు నాంతరకోపంబును బాహ్యకోపం బనఁగ రెండు తెఱంగుల
 కోపంబులు గలవు. వానియందు నాంతరకోపంబు యధి
 కంబగు నటులై నను నయ్యరుతెఱంగులవారి కోపంబులు వారింబి

మఱి యభీష్టంబుల నొనర్చి వారిం దనవెంటఁ కోవ్కొని చన
పలయు స య్యిటదెఱంగులవారి కోపంబు లెట్టివనెను. 21

సీ॥ సుతమంత్రిహిత పురోహిత నిజవంశజ
సేనాధిపతులు ప్రధానజనము
లంఘ్రు భారుణి వీరలందు నొక్కనికోప
మైన నాంతరకోప మనఁగఁబరగు
గడిఁగాచువారలు సడపులకడ నుంచు
ప్రజలును మఱియెంచ బాహ్యజనము
లరయంగ వీరలయందురో నొక్కని
కోపమైనను బాహ్యకోప మగును

గీ॥ రసకు నావ్తులు చతురులై తగినయట్టి
మంత్రిజనములచేతను మనుజువిభుఁడు
తెలియఁదగు నిట్టికోపముల్ తేటపడఁగ
మించి వారల శాంతిఁ బొందించుకొఱకు ॥ 22

గీ॥ ఎట్టిరీతినిఁ దప్తులై యెడసి పగఱఁ
గూడుకొనిపోవ రటులఁ దక్కవమడఁప
శమరు సామాదులగు నుపాయములనైనఁ
గట్టుకొని వారి విరిపోటు పెట్టియైన ॥ 23

కం॥ హయములును భటలు చచ్చుట
క్షయమగు దవనంబు బసిఁడి కడు ప్యయమైనకా
వ్యయమగు నిటులకా క్షయమును
ప్యయమగు పయనంబు మానవలయుం బతికికా ॥ 24

కం॥ ఫలముకా వశ్యము దనకుం

గలయది వేఁ జేతి కిచ్చుగతి వేగమె కా

గలయది వ్యయప్రయానము

గలిగిసయదియైన దండు గటలఁగవలయుకా ॥

25

కం॥ ఏనుఁగులకు గుఱ్ఱములకు

మానుసులకు నొప్పిదాఁచి మఱి ఫలసిద్ధిం

గానక నొగిలెడు బనికిం

దా నెందును దండుపోవఁ దగ దధిపతికికా ॥

26

చార్య వ్యసనంబులు

మ॥ తనకుకా శక్యముగాని వస్తువులమీఁదకా యత్నముల్ నేయుటల్
దనకుకా శక్యములైన వస్తువులమీఁదకా యత్నముల్ మానుటల్
దనకుకా శక్యములైన వస్తువుల వేళకా గోరుటల్ మూఁటి నెం
దును గార్యవ్యసనంబులంద్రు నయవేడుల్ మేదినిపండలికా ॥

సీ॥ ఓర్పును గరుణయు నోర్పులేటందుట

దాక్షిణ్యమును హారతయు భయమ్ము

డంబును సిగ్గు దుష్టత్వంబు దైవ్యంబు

నతిదార్మికత్వ మహంకృతియును

దనజాతిఁ బుట్టిన జనులఁ గాదనుటయుఁ

జంపుటయు నుపేక్ష సలుపుటయును

బలువగు నెండకుఁ జిలికిఁ దా నోర్వక

యుండుట వానకు నోర్వలేమి

గీ॥ యివియవేళలఁ జేసిన నెందుఁగార్య

సిద్ధులకు నెల్ల విఘ్నముల్ నేయుచుండు

ననుచు నీతిరహస్యజ్ఞు లంద్రుగాన

పీని ననుచితవేళల విడువవలయు ॥

28

సప్తవిధ పక్ష లక్షణము

చ॥ మఱియు మైత్రులును, నిజులును, సంబంధులును, భృత్యులును, నాశ్రితులును, గృహీతులును, గార్యజులు ననెడు నేడు దెఱంగుల వార లే పక్షంబనం బరంగుచుండుదు రిట్టి పక్షంబనంగ సహాయు లనం బరంగుచుండు నిట్టి సహాయు లెట్టివారనిన. 29

సీ॥ తన తల్లిదండ్రుల యనుగుంబంధులె మైత్రు,
తెనసిన ప్రాతవారెల్లనిజులు,
పరవి వియ్యంకులె సంబంధులగుచుండ్రు
భృతికిఁ గొల్పెడువారె భృత్యు లరయ
నాత్మరక్షణమున నాశ్రయించినవార
లాశ్రితు లుపచార మందియుండు
వారు గృహీతులు పనుధఁ గార్యార్థులై
యనువొందువారె కార్యజులు దలఁప

గీ॥ నిజుల నేడుదెఱంగులొ నిట్టివారి
పక్షము లటండ్రు ప్రాజ్ఞులై పరగువార
లిందు రాగాపరాగంబు లెఱుంగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥ 30

చ॥ ఇట్టి సహాయు లనురాగినహాయులు సద్వృత్తసహాయులు నన రెండు తెఱంగులై యుండుదు రందు ననురాగంబుగల సహాయు లెట్టివారనిన. 31

అనురాగి సహాయలక్షణము

చం॥ అనిశముఁ జేరికొల్పి నుగుణాపహీఁ గీర్తనచేసి నిందలకా
వినక తదర్థమై తనరు విశ్రుతయత్నము పల్కు శౌర్యముం
గని కనుపట్టు దోషములఁ గప్పుచు మండుట యెందు నెంచఁగా
ననువగు నెయ్యముల్ గలుగునట్టి సహాయునిచిహ్న మిమ్మహిళా॥

ప॥ సద్వృత్త సహాయం దెట్టివాడనిన.

౪౪

సద్వృత్త సహాయలక్షణము

చ॥ కులమున దించి మోహమునఁ గూడక దైస్యములేది విష్యలికా
బలమును సత్యముం గలిగి పాటిలు లోభము దించి బుద్ధిచే
సలరుచు మేతెరింగి వినయంబు వహించినయట్టియితఁడే
చలన సుతించు మంచి తగువర్తనమొందిన పక్షిమై లగుకా ॥ ౪౪

ఆత్మగుణముల సుద్యోగాదుల శ్రేష్ఠుఁ

గీ॥ త్యాగ ముద్యోగమును ఛేరతయును బుద్ధి
విజము మర్యాద సిగ్గు నింద్రియజయంబుఁ
బ్రాధీయును గారవం బనురాగ మోహు
బలము సన ముఖ్యగుణములు పార్థిపునిది ॥

౪౫

శక్తిత్రయ స్వరూపము

సీ॥ సారమా నీతిప్రచారం బెఱుంగుట
జగతిలోపల మంత్రశక్తియందు
రాత్మనంపదతోడ సలరినబలము కో
శంబు నెంచఁగఁ బ్రభుశక్తియందః
మనమైనయట్టి విక్రమమును బుద్ధియు
సత్త్వంబు సుత్సాహశక్తియంద్రు
నీతిమంతులుగాన నృపవరుం దెల్లచో
నిట్టి త్రిశక్తుల నెనయవలయు

గీ॥ నిటులు శక్తిత్రయంబుచే నెనసి యెవును
నేర్పుతోడుత వర్తింప నేరకున్న
మించు శక్తుల నెఱుల జయింపనేర్పుఁ
జెలఁగి సంపద నేరీతిఁ జెందనేర్పు ॥

౪౬

సీ॥ వ్యసనమందిన దైన్య మందకుండుటయును
 ఘనమైన శౌర్యంబుఁ గలుగుటయును
 దక్షతయును శీఘ్రతయు మహోత్సాహ నం
 వదయంఁడు జగతిలోఁ బ్రాజ్ఞులెల్లఁ
 బుట్టగాఁ బుట్టిన బుద్ధియు శాస్త్రంబు
 చెలియుటకతమునఁ గలుగుబుద్ధి
 పెద్దలనంగతిఁ బెనుపొందుబుద్ధియుఁ
 గడు విచారింపఁగాఁ గలుగుబుద్ధి

౨॥వె॥ క్షానరూపమంత్రిసంపద యనఁదగు
 నిట్టి రీతులెల్ల నెఱుంగనేర్చి
 తనదు తివులమీద దండు పోవఁగఁదగు
 నీతి నెఱింగినట్టిసృపపటండు ॥

౩7

మ॥ అల యుత్సాహము శౌర్య మందుటయుఁ గా
 ర్యం బూనుటల్ నేయుటల్
 బలువొ నిల్కడ పొరుషంబు ముదముం
 బ్రాపించు టారోగ్య ముం
 దలపెల్లఁ ఫలసిద్ధిచేఁ దగుటయుఁ
 దైవానుకూల్యం బగు
 దెలివిఁ భూపతి యిట్టివేళల ధరి
 త్రిం దండుపోవం దగు ॥

౩౪

కం॥ జనపతి తన భండారం
 బనువమగతి వెంటరా సహాయులచే
 ననువొంది గెలుచుటకునై
 చనఁదగు బజ్జెదిహీనశత్రువుమీద ॥

౩౪

౪౦॥ ఈరీతి సేతియుతుడై

ఘోరమణవరుండు దుడు పోయినయేని

సారోదారతఁ దారా

వారావృత్తమైన ధరణిపలయం జేలు ॥

40

దండయాత్రాకాల దేశములు

చ०॥ ఆలములు ముట్టుగలుతటి సోమజపంక్తికి పండు పోదగు

జలములు ముట్టులేనితటి నైంధవరానికి చండుపోదగు

వెలుపని జక్కు మంచు గనువెట్టుయు లేక చెలంగ నాడును

గలయఁగ సర్వనైస్యములు గైకొని ఘోషతి పండుపోదగు ॥

గీ॥ గూబ రాతిరిఁ గారులఁ గొట్టి నొంచు

రాకి పగలైన గూబల గడిమిఁజించుఁ

గాన వేళ విచారించి కదలవలయుఁ

గాల మెఱుంగుచుఁ గదలినఁ గలుగు ఆయము ॥

42

౮॥వె॥ కుక్కచేత మొసలి చిక్కును దరియందుఁ

గుక్క మొసలిచేతఁ జిక్కు నీట

సటులఁగానఁ దనకు ననుపైన చో దొంది

చెలఁగు రాజు వార్యసిద్ధిఁ జెందు ॥

43

సీ॥ సమములై రనువట్టు చదురవ్వనేలల

సశ్వముల్ మున్నుగా నరుగవలయు

మిట్టలు గుట్టలు గట్టులు నైనచో

నేనుఁగుల్ మున్నుగా నేగవలయుఁ

బొదలును మ్రోఁతులు బొదలెడిచోటులఁ

గాలాఁగి మున్నుగాఁ గదలవలయు

జలములు లోఁతుగాఁ గలిగినచోటులఁ

దగిన యోడలమీఁద ధాఁటవలయుఁ

గీ॥ జదురములు మిట్ట గుంటలు జలముఁబొడలు
గలుగు నటుపంటి నేలల బలముడిందు
సందుచే ముందు చనఁదగు సందుచేతఁ
బోవఁదగు దండయాత్ర మహివిభుండు ॥

44

పం॥ జనపతి వానకాలమునఁ జాలఁగ మిట్టలమించు త్రోవలక
బనుపడ వేసవిక నలిమార్గమునం జన నొప్పు నెందుఁ
క్కినయెడ మిశ్రభూములను గేవల దుర్బలమైన మార్గముల
గనుగొని యాత్మనేనకు సుఖంబగు రీతుల దండుపోయెను ॥

కం॥ జలములు కడుఁ గలత్రోవక
జలములు లేనట్టి త్రోవఁ జనక సుఖగతిక
నేలవరులఁ గూడి చనఁదగు
గలయం గట్టియలుఁ గసవు గలిగిసత్రోవక ॥

46

మ॥ తన చుట్టంబుల మూక రాకడలచే ధన్యాదిక ప్రాప్తిచే
సనువై సిళ్ళఁజెలంగి నమ్మికల లోనై యుండు తన్మార్గ భూ
జనముల గల్గినత్రోవఁ జోవఁదగు నెంచం దీనుడై భంగముం
గని వీకల్చెడి వచ్చుత్రోవఁ జనఁగాఁ గాదెందు భూభర్తకు ॥

చం॥ తెలియక దూరమైన రిపుదేశము వేగిరపాటు మీఁకఁగాఁ
జలమునఁ జొచ్చిపోవు దొర సంగరరంగమునందు వైరిభూ
తలపతి ఖడ్గధారల విదారితుడై బహు రక్తధారలం
గలగొనిపొక్కియుక్కునెడి గ్రక్కుననూరకె చిక్కిఁస్రుక్కుడే ॥

వ॥ ఇట్లపాయంబులఁ జెందని యుపాయంబులం బయనంబులు
గదలివచ్చి నైన్యంబులు విడియింపందగు సచట మఱియును. 49

చం॥ అరులకుఁ జాలరానియటు లాత్మబలంబుల నిల్చి రక్షణం
బరయుచు నీతిరీతిఁ దగి యాత్మలు కూరులునైన యోధులె

చ్చరితెలఁ జాట్టియుండగ నిశాసమయంబుల యోగనిద్రలం
బొరయుచు నుండగాఁ దగును ఘాపతియెందును జాగరూకుడై ॥

చం॥ కలయఁగఁ జాలి రొప్పు కరిఘంటలగల్గు ఘణంఘణ ధ్వనుల్
మెలఁకువఁజెంది గుఱ్ఱముల మించిన హేషిత ధాన్యతిధ్వనుల్
నిలువఁదఁగాంచు యోధతతి నిశ్చలవార్య డిమండిచు ధ్వనుల్
నెలకొని వీనులంటఁ బతి నిద్దరసందున మెల్కుపై తగున్ ॥

కం॥ నిదురతిటి సప్పటప్పటి
కది యెవ్వఁడు మేలుకన్న యతఁడని పతి దా
సదియుఁడయి యాదరింపుచుఁ
బదిలంబని యెచ్చరించి పయఁగవలయున్ ॥

52

ప॥ అంత.

53

పండయాత్రా సమయముల రాజువైఖరి

చం॥ తెలతెల వేగలేచి నరదేవఖిఖామణి నామతీర్థమై
కల కులదైవముం గొలిచి ఘమ్మను రస్తురి తావి తీవితోఁ
దగుకుదగుక్కున నిమిసుచు దార్కొను రత్న విభూషణాళితోఁ
గొలుపుకు పచ్చుటొప్పు నిరుగోపులగట్టిన వా రహోయనన్ ॥

సీ॥ శ్రీమంతులై మించు సామంతు లొకవంక
సుచితమంత్రులు చుంతు లొక్కవంక
హితచర్యలగు పురోహితవర్య లొకవంక
నుదిత సత్య లమాత్య లొక్కవంక
ఫలదాయులై నట్టి దళవాయు లొకవంక
నుక్కు విక్కిన కూరు లొక్కవంక
సఫికారుల జయించు నధికారు లొకవంక
సుచిత మిత్రుల మిత్రు లొక్కవంక

గీ॥ నొక్కవంకఁ గళావతు లొక్కవంకఁ
జామరగ్రాహిణులు గూఢచరులు గొలువఁ
దని ప్రతాపంబుఁ బాతకజనము వొగడ
నింటివేడుకఁ గొలుపున నుండవలయు ॥

55

కం॥ ఆయెడ జగతీనాథుం
దాయతమతి మెఱియ మంత్రులఁ బారలతోఁ
జేయఁదగు సట్టివనులు ను
పాయంబులు నిశ్చయించి పతి గదలఁ దగుక ॥

56

చం॥ అలపును వేగముం గల హయంబులనెక్కి తనంత లేచి వా
రలు బలుకై దువుల్ నిజకరంబులఁ దాలించి వెంటఁగొల్పఁ బ
జ్జల సవధాన మెచ్చరికె సామి యహోయని పూని సాహిణుల్
గొలువఁగఁ దేజినెక్కి నృపకుంజరుఁడంతట యాత్రపోదగుక ॥

మ॥ తనయంతేనినృపాలకేఖరులు మైత్రిన్నేహనన్నాహముల్
దనరం దేరులనెక్కి యుక్కుపొడిరాలక గొల్పఁగా సాహిణుల్
వెనువెంటక జతనం బహోయనుచు నేవింపక గడున్మించి చ
క్కని సామ్రాణిపతాణినెక్కి కదలంగా నొప్పు రాజెయ్యెడక ॥

కా॥ రాజేంద్రుండు గజాశ్వసంఘములచర్యల్గొనంగ జనుక
గైజీతంబును గూట మేర్పఱచి వేడ్కం గానఁగాఁ జెల్వగుక
దేజం బాయితపాటునుం గడుఁ బ్రసిద్ధిం జెందియున్నట్టి బ
త్తేజీలం గజపట్నీఁ జూడఁదగు హాళిక రేపులుకమాపులుక ॥

సర్వావర్జనోపాయము

మ॥ ములభంబో పొడగాన్నుగల్గి దయచే జూపట్టి మందస్మితం
బులఁ జెన్నొందిన పల్కుచే దగఁ బ్రయంబుల్యాటికిఁ బల్కుఁగ

వలయుం జీతముకంటె నెక్కుమగ నిర్వక్రమముగా నియ్యఁగా
వలయుం వ్రాణము చిత్తు రీ విహితమౌ చార్యముచేతఁ భటుల్ ॥

చం॥ చతుల రథంబులందుఁ దురగంబులయం దలయోడలందుఁ దా
నరుగఁగ నేర్చి వింట నెరయం జతురత్వముఁ జెంది చార్యముల్
నిరతము నభ్యసించుచు నేర్పున నీగతి నభ్యసించు చు
ష్కరమగు చార్యమైనను సుఖంబునఁజెందు నరేంద్రుఁడున్నతికా ॥

చు॥ కడు సన్నాహముగలుగెన విరుపంతుఁ గొల్పు సన్నాహముల
బొడవుంగల్లు గఱంబునెక్కి రివులూ భూపాలకు ల్వంస పెం
బడి నేతెంచిన చూతతో భటతతుల్ పై మాటుగానుండ నె
క్కుడు నేర్పొందెడు మంచివాక్యముల పెక్కుర్మిఁజూచోవందగున్

గీ॥ బుద్ధిచే గుణములచేతఁ బొదలు గూడి
చారిజనములచే దూరజనముచేత
వై రిచర్యలు దెలిసి పోవలయు వారు
చేవివతి యెంచును గన్నులు లేనివాఁడు ॥

63

చం॥ ఘనత చరిర్ప శత్రు గడిఁగాచుదొరం దన మిత్రుఁడేసిపోఁ
జనునపు డించుకించుక యొనంగుచు నాశలు చాలఁజూపియై
నను మఱి బేరమాచునెడ న్యాయముదప్పక వైరి ఘాములం
బనువడి పచ్చునెట్లు పరిపాలన మొప్పుఁగ మెల్పుఁగాచుగ ॥

చం॥ అనుపగించూతఁ బంపి తనయందినచార్యము సంధిచేతఁ జ
య్యన నొనరిండఁగాపలయు న త్తొనరించిన సంధిగానిచో
దనరుచుఁ గార్యభేదమగు దాన నభేదముచెంది వారిలోఁ
గినుకలు బుట్టుచుండు నది కేవలముఁ బతికి భుభంబగుకా ॥

చం॥ అడవులయందు దుర్గములయందు పసించినవారిఁ ద్రోవలుం
గడులును గాచువారల ఘనంబగుసామముచేత నీగిచే

గడుచునియించి మించి తన కై వసమై ఆగఁ జేసికొనినట్లు
విడువక శత్రుభూములకు వీరలై త్రోవలు చూపఁజాలుటకా ॥

ఉ॥ కారణ మొందియైన మఱి కారణమేమియు లేకయైననుకా
వైరులయొద్దివారు తనువద్దకు వచ్చిన నాత్మనేడకు
వైరులఁ గొల్చియుండి తనవద్దకుఁ గ్రహ్మర వచ్చియున్న ధా
త్రిరమణుండు వారలచరిత్రలు తెన్న నెఱుంగఁగాఁ చగుకా ॥ 67

గీ॥ పరులపై నెత్తుపతి మంత్రబలము చాలఁ
జెంది మున్నె విచారంబు నేయవలయు
చాహుబలమునకన్నను బలిమి మంత్ర
బలము దాననె యింద్రుండు గెలిచె రివుల ॥ 68

కం॥ మేలగుమతిచే నిరికై
చాలంబునఁ జెందవలయుఁ గార్యం బెపుడుకా
గాలం బెడలినకార్యము
వాలాయము పచ్చుఫల మపశ్యము చెఱుచుకా ॥ 69

చం॥ అలయప్రదాపముం గలిగి యంచితకార్యములందు దక్షతై
మెలఁగుచు మంత్రమార్గమునమెల్కొవ చాలఁగఁజెందియున్నతిం
జెలఁగెడు ధారుణీధవులచేష్టల సద్బుజదండమండలికా
నియకడఁజెంది యెల్లపుడు నిల్చును దైవకళి దరిఁతియున్ ॥

గీ॥ ఆమని చెలఁగుఁ గార్తికమందునైన
జ్యేష్ఠయును మూలకార్తెయుఁ జెందువేళ
నైన మఱి చైత్రమాసంబునందునైన
దందువెడలుట తగునంద్రు ధరణీపతికి ॥

౮౦॥ ఈరీతిఁ బగఱమీఁదిట
నారూడికా దండువెడలి యల సేతివిధిన్
ఘోరమణుఁడు వర్తించిన
వైరిసమూహముల గెలిచి పర్తిలునెంచున్ ॥

72

స్కంధావార నివేశనప్రకరణము

౦॥ బలిమిం దనయరిపురిచెం
తలకుం జని విడియఁదగినతావున విడియఁ
పలయును బాకెముదిగునే
ర్పులుగలిగిన రాజు శత్రుభూపతులధరన్ ॥

73

॥ నాల్గవారికిచ్చచే నలువొంది చొకమై
ఘనమును వొంచెంబుఁగాక తనవి
యగడితలనుకోట నట్టిళ్ళఁ జెలువొంది
విరుపులొ వీధుల వినుతికెక్కి
యర్థచంద్రునిరీతి నైనను మఱియును
జతురస్రమైయుండు సరణినైన
నిడివిగానైనను గడు వట్రువుగనైన
నాలోనఁ గల భూమియను వెఱింగి

గీ॥ విమతుపురిచెంతఁ బాలెంబు విడియుచోట
మించు *నొక్కయగారంబు నిర్మించవలయు
సాధువులు మెచ్చ నవట నెచ్చరికె తెచ్చ
సీతిమార్గం తెఱింగినన్యవవరుండు ॥

74

సీ॥ కోటలో బలము దాకొన విడియింపుచోఁ
గోటకు జలమున్న చోటనరుసు
గలుగునందున వీధి కొలగోల మాత్రంబు
విడిచి యచ్చట తైలువడక నిండి

కౌవియుండి చాలమించినపార్శ్వములు గల్గి
రక్షితం బగుచును గజపుటము
ససుప్తన మూలలై యట సూర్యసోమవీ
ధులు విరువులుగాఁగ నలరఁజేసి

గీ॥ వాస్తుశాస్త్రక్రమంబుల వైపు దెలిసి
విమతువురిచెంతఁ బాశేంబు విడియించోట
నిట్లు బలముల విడియించ నెఱుఁగవలయు
నితిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥

75

౪౦॥ పాశేమునడుచక్కి మహా
ఋాలబలము చుట్టుఁగలిగి ముందఱ నడుచుక
మేలిమియగుభండారము
చాలఁగలుగు నగ రొనర్చఁ జను నెచ్చోటన్ ॥

76

కం॥ ఇలఱేడు నగరిచుట్టును
బలియించఁగవలయుఁ బ్రాతప్రజఁ గైజీత
ములఁగూటము మిత్రబల
ముల శత్రుబలంబు నడవిమూఁకను వరుసన్ ॥

77

ప॥ తత్కర్తృమంబు.

78

సీ॥ సరనాథమణి తననగరికిఁ జుట్టును
మునుమున్నుగాఁ బ్రాతమూఁక నిల్చి
యాతరువాతఁ గైజీతంబు విడిపించి
యాకడఁ గూటపుమూఁక నిల్చి
యావల మిత్రనైన్యంబుల విడియించి
దానియవ్వల శత్రుసేన నిల్చి
యందున కవ్వల నడవిమూఁకల నిల్చి
యావల జీతంబు లంది కొల్చి

గీ॥ తొలుతఁ బసులకుపచ్చి యావ్వులును గ్రహులు
 లగుచుఁ గుక్కలు గలిగినయట్టి బేట
 కాండ్రు చుట్టును విడియింపఁగా పలయును
 గ్రహము దప్పరి నీతివిక్రమము మెఱును ॥

79

రాజాభిరక్షణై నై న్యాపసానము

ఆ॥వె॥ అధిపు నగరిచేరుపండు నుండఁగఁదగు
 నాప్తరక్షితంబు లగుచుఁ దనరి
 పేరు గలిగినట్టి పెద్దయేనుంగులు
 సధిక ఆపముగల్గునశ్వములును ॥

80

కం॥ అంతఃపురపరిచారకు
 రెంతయుఁ దమి విచ్చుఁగత్తు లేమిఱు చుచీ
 తాంతుని గావఁగపలయును
 సంతతమును జాలిరొప్పు నన్నహాసమునన్ ॥

81

కం॥ మేటియగు నావ్వుఁ డెక్కిన
 పోతేనుఁగు జపము కలిమిఁ దొలిచిన హయము
 బాటించి నగరివాకిటి
 చోటనె యెవు డుండవలయు జోక చెలంగన్ ॥

82

కం॥ దళవాయి మున్నుగాఁగల
 బలమం దొక కొంత యేరుపడి యత్నముతో
 వెలుపటఁ జాట్టును దిరుగఁ
 వలయును రేలందుఁ గడు నవారికళత్తన్ ॥

83

కం॥ వేగము బలమును గలిగిన
 వేగులవా రెల్లవేళ విమతులవశ్యర్
 బాగుగఁ దెలియునుఁ దా మతి
 వేగమె రాఁబోవనలయు విభునకుఁ దెలుపన్ ॥

84

చం॥ చక్షుగు తాటిక్రావ్విరులవండలు గట్టినతొరణంబులు
బలుపగు చంచనంబులును దాణము లాదిగఁగల్గు యంత్రముల్
చక్షుగు తెక్కెముల్ గలుగు ద్వారము లావులఁ గాపఁజేయఁగా
చలయు నృపాలశేఖరుఁ దవారితవూరిలకి ర్తిసాబఁదై ॥ 85

డాగ్రదవస్థిత్యావశ్యకత

చం॥ పోవుచు పచ్చుచు వాకిటి
కావలివారలకు నెఱుకఁగా సకలజనుల్
పోవలయు వై రిహితలు
భూవిభునసుమతినె యుండి పోవక చలయున్ ॥ 86

గీ॥ రిత్తకోలాహలంబులు రిత్తహాస్య
ములును జూదంబులును బానములును మాని
సవరణల మించి యత్సాహసహితు లగుచు
బలము లెవ్వేళఁ గనుగల్గి పరగవలయు ॥ 87

చం॥ తనకోటకు వెలువలిదెనఁ
చనబలము చరించుభూమిఁ చడవక వై రుల్
మొనసి చరియించుభూములె
జనవతి చరియింపవలయుఁ జతురుం డగుచున్ ॥ 88

ప॥ అది యెట్లన్నను. 89

కంటకాదిభూమాషణము

కం॥ ఒక్కొక్క యెడఁబడు పాతర
లొక్కయెడక ముండ్లకంప లొక్కయెడ ముక్కుల్
మిక్కిలి గలిగించి రిపుల్
ద్రొక్కడి చోట్లెల్లఁ జెఱువ దొరకొనవలయున్ ॥ 90

కం॥ తన బలములు మెలఁగుటకై
తనబడివనివారిచేతఁ దరువులు బుట్టె
ఘనమగు మొద్దులు శిలలుకా
గనుపట్టకయుండ నమము గావింపఁదగున్ ॥ 91

చ॥ అందు నుత్తమచుద్యమాధమ భూములు వివరించెడి. 92

ఉత్తమాది భూభేదములు

సీ॥ తనదుమూఁకలకు నెంతయు మెల్లఁగావచ్చి
వైరిమూఁకలకు రావైపుగాని
దేశ ముత్తమమగు దేశంబు మఱియును
బగఱకుఁ దన కొక్కభంగియైన
దేశంబు మధ్యమదేశమై చెలువొందు
వైరిమూఁకలకు రావచ్చియుండి
తనమూఁకకెల్ల నెంతయుఁ దోవఁగారాని
దేశంబె యధమప్రదేశ మటులఁ

గీ॥ గనుక నుత్తమదేశంబె తనకు వలయు
నది దొరకకున్న మధ్యమమైన దైన
వలయు నదిగాక చెఱసాలవంటిదైన
యధమదేశంబు వలదు భరాధిపతికి ॥ 93

వ॥ మఱియు నపజయసూచక ప్రకారంబు లెట్లన్నను. 94

నిమిత్తజ్ఞానప్రకరణము - అపజయసూచక నిమిత్తములు

సీ॥ గ్రహముసోకిన లీలఁ గళవళ మొందుట
తెవులుచేఁ బీడలఁ దవులుటయును
గారణంబులులేక కడుభీతి నొందుట
మంచును దుమ్మును మొంచుకొనుట

కడుదూముమై దొడ్డగాలి పైకొనుటయు
 సూరక పెక్కింబు లుర్విబడుట
 తమలోనఁ దమకు ద్రోహములు గల్గుటయును
 వాద్యముల్ రెస్సఁగా వాఁగమియును

గీ॥ మిగుల మదిలోన సూరక దిగులుపడుట
 నేల యులుముట చుక్కలు రాలుటయును
 దొంగలు పుంటలు గత్తులఁ దొడముటయును
 గలుగు పాశెంబు విజయంబు గానదండ్రు॥

95.

సీ॥ చాల దాపట నక్క లాలఁబెట్టుటయును
 ఘనమైనతాపంబు గలుగుటయును
 పూఁకులపైనుండి మూఁకలుగా వచ్చి
 కాకులు గ్రద్దలు గ్రమ్ముకొనుట
 క్రమ్ముకో రాజనక్షత్రంబులందును
 గ్రూరగ్రహంబులు గూడుటయును
 గారణంబేమియుఁ గలుగక మద మింకి
 యేనుఁగుల్ గదలక మ్రాసుపడుట

గీ॥ తురగచయములు గదలక తొట్రుకొనుట
 సూర్యనందనుమొండెముల్ చూడఁబడుట
 నెరసి నెత్తురువానలుఁ గురియుటయును
 గలుగుపాశెంబు విజయంబుఁ గానదండ్రు॥

96

వ॥ పుణియును జయసూచకంబు లెట్లిన్నను.

97

విజయసూచక నిమిత్తములు

సీ॥ తేజీలసకిలింఠ లోజమై చెలఁగుట
 కాంతలుఁ బురుషులు సంతసిలుట
 భేరీరవంబు గంభీరమై యుండుట
 కరిబ్బంతహింబు లగ్గలము లగుట

పుత్రాహమంత్రముల్ పోలువు పహించుట
 పాటలు నాటలుఁబ్రబలు తెందు
 సేతిదాధలులేక యింపొంది యుండుట
 సంతతోత్సాహముల్ సంఘటిలుట

గీ॥ సారె జనులెల్ల విజయంబు గోరుటయును
 వాస లటుగల్గి ధూళిచే నూనకుంట
 గ్రహము లనుకూలగతులను గాంచుటయును
 గలుగుపాశెంబు విజయంబుఁ గను నటండ్లు ॥

98

సీ॥ మెల్లనితాపులఁ జల్ల గాడ్పులుగల్గి
 సంతోషములఁజెందు జనులుగల్గి
 పక్షిజాతులమంచిపల్కులు వినఁగల్గి
 చెలఁగుచునుండు మిత్రులునుగల్గి
 పందిమాగధకుభవాత్యవాతురిగల్గి
 వలఁగొనుశిఖరి పహ్నులఁజెలంగి
 పుడధారల నెనంగు మాతంగములుగల్గి
 పలపట సక్కుకూఁతలును గల్గి

ఆ॥పె॥ యలర నెందు దివిని సంతరిక్షమునందు
 నవనితలమునందు నద్భుతముగ
 నురక పొడమునట్టి యుత్పాతములులేక
 వెలయుపాశెమునకుఁ గలుగుజయము ॥

99

కం॥ పాశెంబున కపకకునమె
 చాలంగాఁ గలిగెనేని జయములు చొలఁగునా
 పాశెమున పుంచికతునమె
 చాలంగాఁ గల్గెనేని జయములు గలుగునా ॥

100

౪౦॥ ఇలలోచల శరణంబులె
దెలుపును జయ మవజయంబుఁ దేటదడంగా
నిలతేఁ డటుగన శాస్త్రము
తెలివిఁ శ కుసంబులెల్లఁ దెలియఁగవలయు॥ 101

౪౧॥ మునుమున్నుమంచిశకునము
లనుభంగని విమలచిత్తుఁ డగుపురుషుఁడు పూ
నినకార్యము నిఫలం బగు
ననుచుం బలుకుదురు ప్రాజ్ఞు లగువా రెందు॥ 102

౪౨॥ బలమును దైవబలంబును
నలవ్రజ్ఞయు నిశ్చయంబు యత్నమును సహా
యులకలిమి నెట్టివానికి
గలుగుక ధరనట్టివాఁడు కడు జయ మందు॥ 103

౪౩॥ చరపు దవసంబు నీళ్ళును గట్టియలును
జేకురకయుంట చుట్టముల్ రాకయుంట
రేలు బగులును లాచి కగ్గోలు వడుట,
విడుదులకు మృత్యువగు చీనీ విడువవలయు ॥ 104

౪౪॥ రూపితి దండు విడియుచు
సారె శుభాశుభము లిచ్చుశకున స్థితులం
దారెఁగవలయు నృపతులు
వైరులయశుభములు దెలియవలయు॥ వరుస॥ 105

ఉపాయ వికల్ప ప్రకరణము

౪౫॥ ధృతి యుద్యోగము సత్త్వం
బతులితమతి దేవతాసహాయత గలభూ
పతి సప్రోపాయంబుల
గతు లెఁగుచుఁ జొనువవలయు గడిఁదిరిపులపై॥ 106

కం॥ చతురంగబలముకంటెను

బ్రతిభందగు మంత్రబలము భండారము ను

న్నతిమించుఁ గాన వీననె

యతులితగతి గెలువవలయు సహితుల నెల్లఁ ॥

107

సప్తవిధోపాయములు

౪ం॥ ఇలలోన సామదానం

ఋలు భేదము మఱియు దండమును మాయోపే

క్షలు నింద్రజాలమనఁగాఁ

గలిగిన యాయే డుపాయగతు లంద్రు ఋతుల్ ॥

108

౫॥ అదియెట్లన్నను దత్ప్రకారంబు గ్రహంబున వివరించెద.

109

సామ స్వరూపము

సీ॥ మునుపుగాఁ బ్రియమున మ్రొక్కు లొనర్చుట

పెద్దలనుగుణముల్ పేరుకొనుట

చారితక్తర్మముల్ వరుసతో నెన్నుట

తొలుతటి సంబంధములు చెలువుట

రనకుఁ జుట్టఱికంబుఁ దానె కల్పించుట

యిరువురయువతార మెన్నికొనుట

యన్యోన్యగుణముల సందందఁ బొగడుట

మీఁదటిఫలములఁ దాఁ చెలువుట

గీ॥ మంచితనమునఁ గల్పకొల్మాట లాడి

యేను నీవాఁడ నని తను నిచ్చికొనుట

యివియె సామప్రకారంబు లిట్టి వెల్లి

నెఱుకగల్గరాజు వేర్వేర నెఱుఁగ వలయు ॥

110

పంచవిధ సామప్రకారములు

వ॥ ఇట్టి సామప్రకారంబు లన్నియునుం గూడి యైదు విధంబులై
యుండు నది యెట్లున్నను పరస్పరోపకార ప్రదర్శనంబును, బర
స్పరగుణకీర్తనంబును, బరస్పర సంబంధకథనంబును, సుత్తమ
కాలఫలప్రదర్శనంబును, నేను నీవాడనని తను నిచ్చుకొనుట
యింకగా, మఱియు నది ప్రయోగించు తెఱంగెల్లున్నను. 111

సామప్రయోగవిధానము

గీ॥ ఏలమి నిరుప్పుర యుపకార మెంచి మించు
గుణముఁగొనియాడి సంబంధగణననేని
మీఁదటిఫలంబు గనఁబల్కి మీకు నేను
దగు లటనుచును సామోక్తిఁ బలుకవలయు ॥ 112

గీ॥ అరసి బహుమాన మొనరించు నట్టికరణీ
నాదరంబునఁ గనుఁగొనునట్టి సరణి
నమృతకణములు చిలుకుచున్నట్లు నేర్పు
కులుకుచుండఁగ సామంబుఁ బలుకవలయు ॥ 113

కం॥ సామంబుగ నిజ మాడుట
ప్రేమం గొనియాడుటయును త్రియ మాడుటయుం
దా మఱి ప్రార్థన నేయుట
యీమార్గము మనుజుపతుల తెఱుఁగవలయు ॥ 114

కం॥ నేమమునఁ గార్యసిద్ధికి
సామమె యొనరింప వలయు నకల మగునెడక
సామమునఁ గార్యమగు నని
ధీమంతులు సంతతంబుఁ దెలిపెడుకతన ॥ 115

కం॥ సురలసురులు మును సామ

స్ఫురణఁ శరనిధి మథించి శుభ మొంది రిలఁ

ద్వరితమున సామ మొల్లర

కురురాజకుమారు లవనిఁ గూలరె జడులై ॥

116

వ॥ సామసాధ్యులరు.

117

సీ॥ అలసుని శౌర్యము దలఁగినవానిని

గతునుపాయంబులు చెడినవాని

క్షయముచే వ్యయముచేఁ బయనంబుచేతఁ దా

నెందు సంతాపంబుఁ జెందువాని

బపరంబులోపలఁ బాటిపోయినవాని

మూర్ఖుని భయమున మునుఁగువానిఁ

బడుచువానిని ధర్మవరుడైనవానిని

నతివలయందు ముందైన వాని

గీ॥ చెడుగువానిని నేస్తంబుచేయువాని

మంచిమతిగల్గువాని సాధించవలయు

మంచిమాటలచేత లాలించి యెల్ల

వారిఁ దనవారిగాఁ జేయవలయుఁ బతివీ ॥

118

కం॥ పలుతెఱఁగుల కార్యములకు

నిలలో సాధకములైన యిట్టియుపాయ

ములలో సామమె వేళలు

దెలియుచు నొనరింపవలయు ధీమంతులకుఁ ॥

119

వ॥ దాన ప్రకరణము.

120

సే॥ అధికంబు మధ్యమం బల్పంబుగా ధన
మిచ్చినట్లనె మళ్ళ నిచ్చుటయును
పససొమ్ములెన్నియుఁ దానియ్యకయె మున్నె
కైకొన్న సమ్మతిఁగని యలరుట
యటయటై మించినయట్టి పదార్థంబు
లింపు మీఱంగఁ దా నిచ్చుటయును
దా సప్పు లిచ్చిన ధనములు దక్కుగా
నప్పణబెట్టి తా నప్పగించు

గీ॥ టస్యులధనంబుఁ గైకొన నడరెనేని
యందులకు సమ్మతించి సహాయఁడగుట
లిట్లు లైదువిధంబుల నెనయుదాన
రీతు లెఱుంగంగవలయును నృపవరుండు ॥

121

కం॥ భూనాథుఁడు లోభముగల
వానికా మఱి పేదయైనవాని నెఱుఁగుచుకా
దానోపాయముచేతనె
తా నెంతయు వశులఁజేయఁ దగు నెచ్చోటకా ॥

122

కం॥ దానవగురుఁ డింద్రునిచే
దానంబున శాంతిఁజెందె ధర నటుగానకా
దానముననె కలహంబులు
మానునఁగావలయు బుద్ధిమంతుల కెల్లకా ॥

123

కం॥ తనయాడుబిడ్డకును ద
బొనరించినఁ జూచి కోప మొదవినకుక్రుకా
మును నృపవర్షుఁడు దానం
బున మాన్పెంగాన నదియె ముఖ్యం బెందుకా ॥

124

కం॥ కలహము మాన్పెడుకొఱకై
బలియున కీవలయుఁ బ్రియముఁ బల్కుచున్నా
నలదుర్యోధనుఁ డీయక
చలమునఁ గులమెల్లఁగూల్చి సమయఁడె తాను ॥ 125

కం॥ జనపతి దానోపాయము
మునుగా సామంతు భేదమును గావింపం
జను దానముచేతను మిం
చినసామము భేద మర్థసిద్ధిం జేయుకా ॥ 126

ఆ॥పె॥ తృణముపోలే నీవి నెసఁగనిసామంతు
గార్యసిద్ధిచేయఁగాన దెందు
నీవి చూపఁడేని యిల్లాలు దనకైన
రి త్తమంచిమాట బత్తిగనునె ॥ 127

ప॥ భేదోపాయప్రకరణము. 128

రం॥ అనురాగంబును నెయ్యం
బును జెఱుచుట చాలఁగినుకఁ బుట్టింపుట జల
తెన చూపి తలఁక చేయుట
యన భేదము మూఁడుదెఱఁగులై చెలువొందుకా ॥ 129

ప॥ భేదోపాయప్రయోగము. 130

కం॥ తనువాని కమ్ముకొనుగతిఁ
దననేర్పులు చాల మెఱసి తా హితచర్యం
దనరుచు నరి భేదింపం
జనుఁ జల్లనయైన నీళ్ళు శైలముఁదోలెకా ॥ 131

కం॥ తమవారు శత్రుచే భే
దము నొందక యుండఁ జేసి తా శత్రుల భే
దముఁ జెందఁ జేయవలయుకా
సమకొని తమపక్షమునకు కాంతిఁ పుట్టిల్లకా ॥ 132

కం॥ ఆననాఘండు పురోహిత
జనులకా మంత్రుల నమాత్యజనులను యువరా
జును భేదించం జను ని
ర్లునుపుగ భేదించెనేని యరి నెడు నెందుకా ॥ 133

కం॥ ఆననాఘమిడికి మంత్రీయ
రసుగవ యువరా ఆమాత్యగణములు భుజముల్
గన పీఠలయం దొకడై
నను భేదముఁజెంద రిపుడు నాకముఁ జెందుకా ॥ 134

రం॥ మును బలుదెఱుంగుల సడకల
బెనుపొందినవై రిటులఱ భేదింపంగఁ
జను భేద మొంది యాతఁడు
తననెలపును దానె చెఱుచు దావాగ్నిగతికా ॥ 135

కం॥ తనశత్రునిదాయాదీయుఁ
దనశత్రునిచనవరియును దగ నము లిటు నీ
రిని భేదింపక వలయును
దనయందును భేద మొండు తగులకయుండకా ॥ 136

చం॥ చనపున మించి శత్రునెడఁజాలఁగఁగోపము రేచమాన్వనో
పినఁజను భేదముంబఱచి పెంపెనఁగం దెలియంగ నొప్పు న
జ్జనుఁడును దుర్జనుం డగుట సజ్జనుఁడైనను బూనుకార్యముల్
దనరఁగఁజేయు దుర్జనుఁడు దా ధనరాంక్షలుఁగూల్చు నిర్వురకా ॥

చం॥ జనవిఘ్నఁడప్పు డించుక యొసంగుచు నాశలు చాలఁ జూపుచుకా
దనరఁగ నిందు నందును భునంబుగ జీతముఁ జెందువారిచే
ననువునఁజొచ్చినల్లెఱుగులై తగుభేద్యుల నెల్లభేదముం
గన నొనరింపఁగావలయుఁ గాలము దేశముఁ దా నెఱుంగుచుకా ॥

వ॥ ఇట్టినాలుగుచెఱంగుల భేద్యులెట్టివా రన్నను పునిచేర జీతంబులు
చెందని అట్టుండును. నవమాసంబు చెందిని అభిమానియు.
వెఱిపింపఁబడిన భీతుండును. గోపింపఁబడిన కృష్ణుండును,
ననంబరగుచుండుదురు. తత్ప్రకారంబు గ్రహించును వివరించెద.

సీ॥ అనులఁబెట్టింప నరుగుచుండెడువాఁడు
మిగులంగఁ బేదయై నొగులువాఁడు
పతిచేతఁ జెఱుపఁగాఁబడిన ధర్మంబును
గామంబు నర్థంబు గలుగువాఁడు
వెలుపట రొక్కంబు గలిగినవాఁడును
నధిపభోగముఁగోరునట్టి వాఁడు
పసుధ నెంచఁగ అట్టవర్గమై దనరుడు
రిట్టివారల మార్గ మెల్ల నెఱిఁగి

గీ॥ యర్థములయందు మిగులంగ నాళఁగొప్పి
మఱియు నందుకుఁ దగినట్టి మాట లాడి
భేద మొందించవలయును బెంపుఁ జూపి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపపరుండు ॥

140

వ॥ అభిమాని ప్రచారంబు.

141

సీ॥ కలహంబుపైఁ గాంత గలిగియుండెడువాఁడు
సాహసవృత్తి నెసంగువాఁడు
ధనముచేఁ గులముచేఁ దనకు నీడై నవాఁ
డెంచ లేడంచు గర్వింపువాఁడు
పూజార్హుడై యుండి పూజనొందిని వాఁడు
నేపాటిమాపైన నెడయువాఁడు
పరిగానివానితో సాటిచేసినఁ గోప
మంది నమధుడై నట్టివాఁడు

గీ॥ యనుభవో పీరి నభిమాని వర్గ మంద్రు
క్రమముతోడుత పీరిమార్గంబు లెఱిగి
భేద మొందించవలయును బెంపుఁజూపి
సీరిమార్గం బెఱింగినన్మపవరుండు ॥ 142

ప॥ భీతవర్గ ప్రకారము. 143

సీ॥ యితోడఁ గోపించి పగఁబెట్టుకొనువాఁడు
పిఱికిదనంబున బెగడువాఁడు
ఃపిచేతఁ గోపింపఁబడియుండువాఁ డెందు
నతనిదాయాది యైనట్టివాఁడు
తా నేరములు నేసి రలఁకుచుండెడివాఁడు
గడుసర్ది ప్రియమాడఁ బడినవాఁడు
వెరివేయఁగాఁబడి వెతలఁ జెందినవాఁడు
గణుతింప భీతవర్గం బటంద్రు

గీ॥ పీరిమార్గంబు లెఱిగి వివేకి యగుచు
మఱియు నందుకుఁ దగినట్టిమాట లాడి
భేద మందించవలయును బెంపుఁ జూపి
సీరిమార్గం బెఱింగినన్మపవరుండు ॥ 144

ప॥ శ్రుద్ధవర్గ ప్రకారము.

సీ॥ ఇయ్యంగఁదగు నర్థ మియ్యక యెంతయుఁ
గాలంబు గడవఁగాఁ గడఁగునతఁడు
నపమాన మొందిన యభిమాని యగువాఁడు
లేనివిందలకు లోనైనవాఁడు

శానుకతై యరికట్టఁగాఁ బడువాఁడుఁ
 దన బంధువుల నొంపఁగినియువాఁడుఁ
 గారణంచేమియుఁ గలుగక భారుణీ
 పతిచేత విడువఁగాఁ బడినవాఁడు

గీ॥ పనుధలో నెంచగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారికిఁ గోపంబు తెచ్చఁజేసి
 భేద మొందించవలయును బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱింగినవృత్తులందు ॥

146

సీ॥ అదాయమునకునై వ్యవహారమాత్రంగా
 గెలిపిండు నని తానె పిలువఁ బంచి
 యొడించినను గోప మొందియుండెడు వాఁడు
 పనిలేనిపని యవ్వపాటుచెంది
 పునసులో నెంతయుఁ గినిసియుండెడువాఁడు
 పనిగల్గి యరికట్టఁబడినవాఁడు
 * (భార్యాధనములఁగోల్పడ్డవాడును నాత్మ
 వోషంబుచేఁ గడుదుఃఖితుఁడును)

గీ॥ పనుధలో నెంచఁగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారలఁ గోపంబు తెచ్చఁజేసి
 భేద మొనరింపఁగాఁడుఁ బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱింగినవృత్తులందు ॥

147

ఉ॥ ఈవరుణ- విరోధియొక నెంతయు భేదముఁడెందఁజేసి తా
 నావలపప్పువారలకు నప్పుడ కోరిన పెల్లనిచ్చి సం
 భావనసేయఁగా, పలయు మన్ననతోఁ దనయట్టివారలకా
 భూపరుఁ డెందు భేదమునఁ బొందక యుండ నొనర్పఁగాఁడుగూ॥

* (.....)

భేదోపాయములు

౪౦॥ బుచ్చుట యాశలు చూపుట
చుచ్చిక మాటాడుటయును మన్నించుటయుకా
హెచ్చిసభయంబు చూపుట
నిచ్చలు భేదంబునేయునేర్పులు జగతికా ॥ 149

౪౦॥ మునుభేదముఁ దొరయింపుచు
చనయిరినై న్యంబుమీఁద దండ మొనర్చకా
దను దానె విఱుగుచుండును
ఘనముగ నుసిపురుపు దినినకట్టియవోలెకా ॥ 150

౪౦॥ బలవంతులతోఁ గలహం
బలవడ భేదమున గెలువ నగుఁ జండామ
ర్కుల భేదవఱచి దివిజులు
గెలువరె దానవుల నెల్ల క్షితి సుతియింపకా ॥ 151

ప॥ దండోపాయ ప్రకరణము. 152

౪౦॥ అలమటఁబెట్టుట చంపుట
కలిగినధనమెల్ల నొడిచి కైకొనుటయుఁగా
నిల దండము మూఁడు దెఱుం
గుల వెలయు నటండ్రు నీతికోవిదు లెల్లకా ॥ 153

ప॥ అందు వచరూపంబగు దండంబు ప్రకాశంబు నప్రకాశంబున
రెండు దెఱుంగులై యుండు నది యెట్లన్నను. 154

౪౦॥ జగతిని జారులు చోరులు
నగువారిని చనకు శత్రులగువారి మదిం
దగ నెఱిఁగి తాఁ బ్రకాశం
బగు దండ మొనర్చఁ జెల్లు నధిపతి కెందుకా ॥ 155

కం॥ జనుల వెఱపించు నతినికా

జనులం బాధించునట్టిచనవరి నెందుకా

దను మించు శత్రుఁగూల్పుఁగ

దనయం దగ సప్రహళదండముచేతకా ॥

156

గీ॥ వినము గలిపిన గండంబు లొపఁగియొసఁ

వగినమారణకర్మమంత్రములనై స

వినముచేనై స నాయుధవితతినై స

నాజ్ఞ నేయింపఁదగు రహస్యంబుగాఁగ ॥

157

చం॥ భవయి సప్రకాశమగుదండమునకా పథియింపయోగ్యులౌ

పరులనుపేక్షనై స మఱిన్యాయము చంపఁగ సయ్యుపేక్షయం

దరయఁగఁదానె కట్టెదుట సప్పుడె పాయక గూఢస్పృత్తిచే

బరగ నొనర్పఁగాఁదగు సృపాలశిఖామణి సీతిపెంపునకా ॥

158

చం॥ జముఁడును బోరి మించి తనచక్కటి కేరికిఁ జేరరాక ని

త్యముఁదనయాజ్ఞ ర్హర్తు లగునట్టిజనంబుల నాజ్ఞ నేయఁగా

సమరు నుపేక్షనేయునెడ లెందు నెఱుంగనివాఁడు చోర భూ

రమణవరేణ్యుఁడుండఁదగు రాజితసీతివిచారచాతురికా ॥

159

కం॥ ఇల జాతిమాత్రులగు వి

ప్రలుయెడలకా ధర్మబుద్ధి పొనఁగినకడజా

తుల ¹(యెడ పథంబు దండము

కలిగింపక మే)లొనర్పఁగాఁ దగుఁ బతికికా ॥

160

కం॥ యమతనయుఁడు బలెఁ బతి దే

శముఁ గాలంబును సహాయనంపద యుత్పా

హము ²(గల్గి దండమున నన

యము, రిపుబలమెల్లగూల్పు) బర్హము భాత్రికా ॥

161

కం॥ మండలనాథుల శక్తియు
 పుండై భృగురాముఁ దొకఁడె తునిమినగతి భూ
 మండలిఁ గలిగినశక్తుల
 ఎండిగ గెలువంగవలయు ధరణీపతికి॥ 162

ప॥ మఱి యందును సామదానంబులచేతను, దానభేదంబులచేతను,
 భేద దండంబులచేత సాధనంబు క్రమంబున వివరించెద. 163

కం॥ నేరువున నాయ్వులై తగు
 చా రసమాసమున దైవవశమునఁ దనతో
 ' (చూరముగ నెడసినను న
 వ్వారిని సామమునఁ దగును పశపఱుచుకొనన్) ॥ 164

ప॥ అట్టియార్యు లెట్టివారనిన. 165

కం॥ కులశీల సత్యభావం
 బులు దానము దయయు ధర్మమును మేలెఱుంగఁ
 ' (తలఁపున లోభం బనునవి
 గలవారలె జగతి) నార్యగణము నుతింపఁ ॥ 166

కం॥ తనయసుజులొ తనతనుజులు
 తనబంధులు భేదమొంది తను నెడసినచో
 దును సామదాన³ (ముల సా
 ధన ముచితం బట్టి యాప్తతము లెవ్వరికన్) ॥ 167

ప॥ తనయాజ్ఞగతియంతయుం గనుంగొని తమతోనఁ దీమెలంగుచు
 భేదంబును జెందిన దుష్టులగు ⁴ (వీరు సామాసాధ్యులు గాన
 దండంబునన సాధింపనగు.) 168

కం॥ నేనాపతులను బురిగెల

మానవులను దనదుసీమ మనుమానవులం

దా నొనగూర్చుగ వలయును

దానమునట భేదమునను ధరణీశుఁ డిలన్ ॥

169

చం॥ కలఁకలు బుట్టఁజేసి తిరుగంబడియుండుకులంబువారి చెల

తల గడిసుండురాజుల వనంబుల 'సుండెడివారి భేదపుం

జెలుపున దండవై ఖరివి) చిక్కగఁజేయఁగ నొప్పునేరువుల్

బరియఁగ నన్యులం దగునుపాయముచేఁ జను మట్టుపెట్టుగన్ ॥

ప॥ ఇది చతురుపాయస్వరూపంబగు నింక మాయోపేక్షేలద్రాళలంబుల

ప్రకారంబులు గ్రమంబున వివరించెద.

171

మాయాప్రకారములు

సీ॥ ఆనులు కంబములలోనను దేవతాప్రతి

మలలోపలను జొచ్చి మెలఁగుటయును

గాంతాదిరూపముల్ గైకొనుటయు రాత్రి

లందుఁజీరటుల మహాద్భుతముగఁ

గొరవిదయ్యముల జాగున మించుటయును భే

తాకుని చందంబుఁదాల్చుటయును

బులుల నక్కల యెలుఁగుల రూప మొందుట

యివి మనుజులమాయ తెంచి చూడఁ

గీ॥ గామరూపంబుఁబూను టింగలము నంప

కోలఱిను రాళ్ళు నీళ్ళును గురియుటయును

గాలి గట్లును మొగిలు చీకట్లు గలుగఁ

జేయుచుండుట దేవతామాయ యగును ॥

172

గీ॥ పడఁతిరూపున మును సహ్యాబలునిఁ జంపె
ఘహిని భీముండు మానవమాయచేత
సలుఁడు ప్రచ్ఛన్నరూపుడై కొలిచె దేవ
మాయఁగైకొని ఋతుపర్ణమనుజవిభుని ॥ 173

గీ॥ అవని సన్ధ్యాయమును బోరువ్యసనములును
నడరుచుండఁ బ్రవర్తించు నట్టివాని
నరసి మాన్వత యుండిన నగు నుపేక్ష
యిదియు మూఁడు దెఱంగులై యిటుల వెలయు ॥ 174

సీ॥ కామాంఘృడై ముందు గానక గర్వించి
ద్రౌపదిపై కాంక్ష దనరుసింహ
బలుని భీముఁడు రేయి పట్టి వధింపుచో
విరటుఁ డుపేక్షించి విడుచుటయును
మునుపు హిడింబుఁ దా మోహించి భీముని
వరియించి యతనిపై వాంఛఁజేసి
తనతోడఁబుట్టిన దనుజు హిడింబుని
నురక యుపేక్షించి యుండుటయును

గీ॥ ననఁగ నీగతి నన్యాయమైన యెడల
వ్యసనములయెడ జగదంబు వచ్చునెడల
నగు నుపేక్షింపఁ దనవారినైన నెందు
నీతిమార్గం బెఱిగినన్యపవరుండు ॥ 175

ఇంద్రజాలప్రకారము

సీ॥ ఘనముగా మాయచే గట్టులు చీకట్లు
బెనువాన లగ్నిఁగల్పించుటయును
దవ్వల నున్నతధ్వజములు గలిగిన
సేనలఁ గన్నడఁ జేయుటయును

దునకలు మొండెముల్ దుండంబులై పడి
 పొరిగిన మూకలఁ జూపుటయును
 నడరె పముద్రంబు లటుముంచు కై పడిఁ
 బెల్లుఁగా వెల్లిఁ గల్పించుటయును

గీ॥ ననఁగఁగల యింద్రజాలంబు లద్భుతముగఁ
 వై రిరాజులు భయ మందవలసి నేర్పుఁ
 చనర నొనరించవలయు సుచారలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవయండు ॥

176

గీ॥ దైవమాయా విలాసంబు దడపు నిలుచు
 నింద్రజాల విలాసంబు లెల్ల నపుడె
 గానుపించును నామీదఁ గాసరాక
 పోవు నివి దెలియందగు భూమివిభుఁడు ॥

177

ఉ॥ నీతివిధిజ్ఞఁడైన ధరణీవతి యీగతి నీయుపాయముల్
 చాతురితోడ శత్రువులనైన్యమునందును నాత్మనైన్యమం
 దాతతరీతిఁ జేయఁదగు నాగతిగాక యుపాయఁబూన్యఁడై
 యేతటి సూరకున్నయెడ నెందును సంఘఁడనంగఁ జేడవుకా॥

చ॥ అనలములోన నుండి తనరారుసువర్ణము బట్టుకొనినం
 గొని విగఁబట్టినందునకు గొబ్బున ఊరక చిక్కుచూడ్కి శ
 త్రునియెడ నున్నసంపదయు రూఢిమెయిందగు నీయుపాయప
 ర్తనమునఁబూనిభూవిభుఁడు దా విగఁబట్టినఁడిక్కుఁగ్రక్కునన్ ॥

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదనరసీరుహభ క్తినియు క్తమానసో
 దారధరాధురావహనదక్షిణ దక్షిణబాహుదండవి
 స్తారయశస్సరోవరలనన్నవసీరజకోరకాకృతి
 స్ఫారనరోజజాండనయచారవిచక్షణ భద్రలక్షణా ॥

180

కం॥ విషుతహరణార్థయాత్రా
 క్రమకౌశల విజయశకునగతినిర్ణయచా
 గ్విమలమేతి సారపటువి
 క్రమ సప్తోపాయచతుర ప్రఖ్యాతజయా ॥

181

కోటరం॥ పటుధాప్రతిధాభరణాభరణా
 చటువాచ్ఛణనజ్జనతాభినుతా
 ఘటితాంచితలక్షణలక్ష్మరసో
 హృత రాప్యరకారణాదరణా ॥

182

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
 ధారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవధాగధేయ వేంకటనామధేయ
 ప్రణీతంబై స కామంచక వీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
 యాత్రాభియోక్తృదర్శనప్రచారంబును, స్కంధావారవివేకనిమిత్త
 జ్ఞానంబును, సప్తోపాయ విధల్పంబునున్నది సప్తమాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామందకము

అష్టమాశ్వాసము

కం॥ శ్రీశ్రీకమందిర రఘుపతి
విక్రతగుణవినుతివతుర విమలరుచియశో
మిత్రతలోక సుధీనిక
రాశ్రయ కొండ్రాజువెంకటాద్రినరేంద్రా ॥

1

ప॥ అపధరింపుము.

2

సేనావివరము

ఆ॥పె॥ సామధానభేదసరణులు శాత్రవ
వరులయెడల నడపవలయు వరుస
నందుఁ జక్కఁగానియపుడు దందోపాయ
శక్తిఁ జూపవలయు జనవిభుండు ॥

3

చం॥ తనకుఁ బ్రసన్నభావమునఁ దారకలుం గ్రహముల్ చరింపుచో
వినయముతోడ దేవతల విప్రులఁ బూజింపెనీ సంతసం
బెనయఁగ నాఱు చందముల నెన్నికకెక్కఁబలంబులం గ్రహం
బున నడపింపుచున్ గదలి పోదగు భూపతి శత్రుమీఁదటన్ ॥ 4

షడ్విధబలప్రకారము

సీ॥ కైజీతమగు మూఁకకంఠెను గల్మిలే
ములకు లోనగుప్రాతమూఁక మేలు
కూటంబుకంఠె నెక్కుడు స్వామివశమైన
జీతంబుఁ జెందుకై జీతగాండ్రు

మిత్రస్యైస్యముకంఠే మేలగుఁ దనసీమ
 శత్రుస్యైస్యముకంఠే మిత్రస్యైస్యము మంచి
 దేశార్థమతి నెయ్య మొనయుకతన

౨॥౪॥ మిగులఁ జెడుగు లగుచు మెలఁగి నిల్కడలేని
 యడవిమూఁకకంఠే నరయ మేలు
 శత్రుస్యైస్య మిట్టివందంబు బలముల
 తారతమ్య మెఱుంగఁ దగు విభుండు ॥

5

౩॥ అది యెట్లనినను చుటియు విభునిచేత సత్కారంబులు చెందుట,
 యతనియం దనురాగంబు గలిగియుండుట, సహాలాపంబులు
 గలిగి పర్తించుట, బహుకాలంబుననుండి యతనితోడంగూడి
 కలిమిలేములకు సుఖదుఃఖంబులకు లోనైనవారగుటం జేసి
 ప్రాత్రవారలు కై జీతంబుమూఁకలకంఠెను మేలు. ఆసన్న
 వర్తులై యుండుచుఁ జెప్పినపని జెప్పినట్ల సేయుచుండుకతనను
 రమ జీవనంబులు భూవిభునియదీనంబులగుటం జేసి కై జీతంపు
 మూఁక కూటపుమూఁక కంఠెనుమేలు. సమంబుగా సంతోష
 రోషంబులం జెందుట విభునకు సుఖంబుగలిగినం దామును
 సుఖవృత్తిఁజెందుట, యతనిదేశంబుననే నిచ్చలు మెలంగుటం
 జేసి కూటపుమూఁకలు మిత్రబలంబుకంఠెనుమేలు. సమంబుగా
 దేశకాలంబుల నొనఁగూడి వర్తించుట, యిరువురు నేకప్రయో
 జనంబున నాసక్తిమెలంగుట, పరస్పర స్నేహంబు గలుగుటం
 జేసి శత్రుబలంబుకంఠే మిత్రబలంబు మేలు. స్వభావంబున
 ధర్మపరులై పరధనంబులయందె లోభంబుగలవారై దుర్జనులై
 మాటనట్లుఁదప్పిదివారలైన యడవిమూఁకలకంఠెను దను
 గొల్పు శత్రుబలంబులై మే లిదియునుం గాక.

6

సీ॥ అరిబలంబులు మఱి యాటవికులు విభు
 సీమఁ దా మెప్పుడు జెఱుతు మంచు
 సదను గోరుకయుండునట్టివారగుటను
 దండయాత్రలు గల్గుతఱిని దెలిసి
 తనవెంట వీరిఁ దోడ్కొని పోవఁగాఁదగు
 సటులఁగాకున్న రాజ్యంబు నెల్ల
 జెఱుపుచుండుదు రందుచే శత్రుపులరుసు
 జయము నిశ్చయ మెట్టి నరవిన్నెన

గీ॥ నదియుఁగారున్నచో భేదమైనఁ గలుగుఁ
 గావునను దండయాత్రలు గదలు నపుడు
 వారివెంటనె తొడుకపోవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిఁజూడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

ప॥ ఇట్టి పద్విధబలంబుల చందంబు తెఱింగి ఏండు గదలునప్పుడు
 విభుండు దనవెంటనేతోడుకపోవువిధం బెట్లు నినను చత్వరీశారంబు
 గ్రమంబున వివరించెద.

సీ॥ వ్యయమును దడవును క్షయమును గలయాత్ర
 తనమూలబలముతోఁ జనగవలయుఁ
 దడవును నాశంబుఁ దగులనియదియైనఁ
 గై జీతములతోడఁ గదలవలయు
 నరిమూఁక కడుఁగొంచెమై తడ వందని
 యెడఁ గూటములతోడ నెత్తవలయుఁ
 దనకులోనై ఫలం బొనగూర్చుమిత్రుతో
 సమకార్యములయందె చనఁగవలయు

గీ॥ దుర్గములచెంతఁ గంటకాదులకు నెదుర
 శత్రుబలములు మున్నుగాఁ జనగవలయు

సరలభూములఁ జొచ్చుచో నడవులందు
నాటవికసేనతోఁ జన నర్హ మండ్రు ॥

9

ప॥ ప్రాతఃసూకలకు.

10

సే॥ కడుచేప యనురక్తి గలిగిన ప్రాతఃసూక
కలఁజెంది శత్రుండు బలిసి యున్న
సతనిది సమబలంబై యుండునట్లుగా
క్షయము వ్యయంబును జాల నోర్పు
ప్రాతఃసూకలఁగూడి పైనెత్తఁగాఁ దగుఁ
గడుదూరమగుఁ ద్రోవగలదియైన
దడపుపట్టెడు సట్టిదండైనఁ దనచేత
బహుమాన మొందినప్రాతఃసూక

గీ॥ లిలఁ గడలజెంది యాజికి నిలుచుఁగాన
ప్రాతఃసూకలె ఘనమైనబలముతోడ
పైరిమీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

11

సీ॥ తడవు వట్టెడునట్టి దండైన మిగులంగ
దండఁగల్గినయట్టిదండునందు
బలములు బహువిధంబుల నుండు కతమున
వ్యయము క్షయం బోర్వనట్టి కతన
గమనప్రయాసము గల్గినకతమునఁ
దనప్రాతఃసూకలు దక్క నితర
బలములయం దెల్లఁ గలుగును భేదంబు
లటుగాన నిట్టిచో నన్యమైన

గీ॥ బలము నమ్మక నమ్మిక గలిగి కలిసి
బలిసి వర్తించు ప్రాతఃసూకలనె కూడి

వైరిమీదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

12

సీ॥ కదనంబులకు నోర్చుకై జీతమగుమూఁక
ఘనముగాఁ దనకును గలిగెనేని
తనప్రాణ మూఁక తెంతయుఁ గొంచెమై బల్కి
కొనఁగూడఁగా లేక యుండెనేని
పగతు మూలబలంబు మిగులంగఁ గొంచెమై
చేవయు బలిమియుఁ జెందరేని
యతనిచేఁ గై జీత మందెడి మూఁకయు
నల్పమై యనురాగ మందెనేని

గీ॥ చాలఁ గల్గియు ననినేయఁ జాలదేని
యపుడు కై జీతమొందు నైన్యంబుఁగూడి
వైరి మీదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రా విధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

13

సీ॥ కడుఁదడవందక కనుపట్టు దండైన
నరయ దూరముగాని యట్టిదైన
చెప్పేళ నమ్మిక నెనసి చేకూడుచుఁ
దనమూఁక భేదంబుఁ గనకయున్న
ననమర్థభావంబు నందుచు నరిరాజు
దన కెందు లోకువై దనరియున్న
నప్రయాసమున మంత్రాజులచే గెల్పు
దనకుఁ గల్గెడు లీలఁ దనరియున్న

గీ॥ జయము వ్యయమును మిగులంగఁ గలుగదేని
యపుడు కై జీతమైన నైన్యంబుతోడ

వై రిమీదట దండెత్త వలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

14

ప॥ కూటపుమూకలకు.

15

సీ॥ కడు నధికంబుగాఁ గలిగిన యదియైనఁ
దనవెంటఁ దొడుకపో నొనరెనేని
చెలఁగుచు బడలికల్ చెందని యదియైన
బహుముఖంబులుగాక పరగియున్న
చేరువదండైన చేకొద్దియై కార్య
ఘప్రయాసంబున నగుచునున్న
శత్రుఁడు కొంచెవునై న్యంబుతో నున్న
నేమరుపాటున నెనఁగియున్న

గీ॥ నెట్టిచోటున మోసంబు నెనయకుండు
జాడఁ గూటపు మూకలతోడఁగూడి
వై రిమూకల దండెత్త వలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

16

ప॥ మిత్రనై న్యమునకు

17

సీ॥ తనమిత్రనై న్యంబు ఘనమైనయదియైన
ననికఁ దెచ్చుటకుఁ దా నర్హమైనఁ
దడవుగాకుండెడి దండైనమాత్రంబు
వలననే దాడియుఁ గలభూములును
దఱచుగా గలుగక తనకుఁ జేకూడిన
కార్యంబు నమమైనఁ గలుగు ఫలము
మిత్రునదీనమై మెఱసి చేరెడిదైన
నరిసీను చెఱిపెడు నట్టిదైనఁ

గీ॥ బగఱచేతను గానుకల్ పట్టి మగుడు
 నట్టిదైనను మిత్రనైన్యంబుఁ గూడి
 వై రిమీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

18

సీ॥ కుక్కక్రావ్యనుఁ బందిక్రావ్యుఁ గోరెడు బోయ
 వెనఁగుక్కఁ బందిపై విడిచినట్లు
 తనుఁగొల్వవచ్చు శాత్రవులనైన్యంబులఁ
 బగవారిపైఁ దోరఁ బంపవలయు
 నదిగాక వారు బాహ్యంబైన కోపంబు
 నేసినచోఁ దనచేరుపలనె
 నిలువఁగాఁ దగుఁ డెంత నిలిచిన నాంతర
 కోపంబు బుట్టింప గుట్టు దెలిసి

తే॥ యవుడు గనుమలలోపల సడపులందు
 గలుగునల కంటకాదుల గదుమఁ బనిచి
 వారిచేతనె నొప్పించవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

19

కం॥ కనుమలఁ గంటకతతులం
 బనివడి శోధించునవుడు బరసీమలకుం
 జనునప్పు డడవిమూఁకను
 దననేనకు మునుపె వనుపఁ దగు జనపతికి ॥

20

ప॥ ఇట్లు చెప్పిన షడ్విధబలంబులును రథగజతురగ పదాతులతోడం
 గూడఁ బ్రత్యేకంబులుగాఁ జతురంగబలంబు లగుచునుండు.
 కలనన్నాహంబుల నిదియ కోశమంత్రంబులతోడంగూడి
 షడంగంబు లనం బరగుచునుండు, నిట్టిబలంబుల చందంబు

ఁన్నియు మనంబున నిశ్చయింపుచు వైరియోధతతికిం దగినట్లు
ప్రతిపూహంబులు గల్పించు విజిగీషువైనరాజు వండయాత్ర
గదలందగు నందు. 21

తం॥ బలముల సేనాపతియును

తెలు వలరగఁ జేయువనులు జేయని పనులుం

చెలియం దగు వారలకుం

గల సన్నాహంబు లెఱుంగఁగాఁ దగుఁ బతికి॥ 22

ప॥ దళవాయికి.

23

సేనాపతి ప్రభావము

సీ॥ కులజుఁడై తనసీమ నెళవరియై తగి

మంత్రినమ్మతుఁడునై మంత్ర మెఱిఁగి

చండనీతి యొకింతఁ దప్పక యుండంగఁ

జదివి ప్రయోగించుచంద మెఱిఁగి

నిజము సత్త్వము నోర్పు నిలుకడయును గల్గి

మాధుర్యగుణగణమహిమఁ జెంది,

తనరుప్రభావ ముత్సాహసంపదఁగల్గి

తనుగొల్చువారి కాధార మగుచు

గీ॥ నెందు నధికుల మిత్రుల పొందుఁ గల్గి

చాల దాయాదులును బంధుజనులు గల్గి

యన్నివ్యవహారములు నేర్చి యెన్నఁగలుగు

ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥ 24

సీ॥ రాజ్యాంగములకుఁ బురంబువారలకును

సమ్మతుండై మించి చాలఁ జదివి

కారణంబులు లేని కలహంబులకుఁ బోక

కలఁగక శుభకర్మకలితుఁ డగుచు

నెందును మోసంబుఁ జెందక భూరుఁడై
 వ్యాధులఁ బొరయక త్యాగియగుచు
 కడుమంచిపనిఁబూనఁ గలిగి కాల మెఱింగి
 సజ్జను లెల్లను జాల మెచ్చు

గీ॥ విక్రమముచేత నెంతయు వినుతికెక్కి
 బడలికల గెల్చి తేరుల భద్రకరుల
 నశ్వముల నెక్కునేర్పుల నలరి మించు
 మనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

25

సీ॥ మల్లయుద్ధములందు మఱికై దువులఁజేయు
 జగదంబులందును జడుపు లేక
 కడువేగదాటి పైఁబడెడు పీఠ లెఱింగి
 బవరంపునేల లేర్పఱుప నేర్చి
 సింహవిక్రమమునఁ జెలఁగి యాలస్యంపుఁ
 బనివాఁడుఁగాక కోపంబుఁగలిగి
 జాడ్యంబు నొందక చాల నుద్ధతి లేక
 యెప్పుడు జనాంతరం బెఱుంగ నేర్చి

గీ॥ కరితురగరథచయములఁ గైదువులను
 గలుగు లక్షణములు లెస్సఁగా నెఱింగి
 చక్కదనమునఁ జెలువొందు చతురుఁడైన
 మనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

26

సీ॥ మే లెఱుంగఁగ నేర్చి చాలంగ దయఁగల్గి
 నేర్పరులను గూడి నేర్పుఁ జెంది
 జోదులు ధరియించు జోక లెల్ల నెఱింగి
 యన్ని యుద్ధముల యను పెఱింగి

జగదంపు సవరణచందంబు లెఱుంగుచుఁ
గరులచిత్తంబులు నరులమనసు
హయములహృదయంబు లనువొంద నెఱుంగుచు
వానిగుర్తులఁ జేరువరుస నెఱింగి

గీ॥ వానిబనిగొనునేర్పులు దా నెఱింగి
సకలదేశస్వభావముల్ సకలరిపులు
సకలభాషల నెఱుంగుచు సరనుడైన
ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

27

సీ॥ మఱివును వెఱివును మది నెఱుంగక రేయిఁ
జరియింపఁగా నేర్పి శకునగతుల
సరవులు దెలిసి నక్షత్రగ్రహంబుల
యస్తమయం బుదయంబు నెఱింగి
దిక్కులు దేశముల్ దెఱివులు నెఱుంగుచు
వాని నెఱింగిన వారి నేలి
యధికభయార్తుల కభయంబు లిచ్చి
గాలికి వాన కాకలికి నోర్చి

గీ॥ దప్పిదగలకు నెండకుఁ దాళఁగలిగి
మిగుల దూరంబు పయనముల్ మెలఁగ నొప్పి
పరులమూఁకలఁ జీకాకు పఱుప నేర్పు
ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

28

సీ॥ కడు నసాధ్యంబులై కనుపట్టు పనులైన
సాధించునేర్పు విశ్చయముఁగల్గి
తనమూఁక విఱిగిన ననికి విల్యఁగ నేర్చి
గగ్గోలు జగదంబుగతు లెఱింగి

బలములు గావించు వను లెఱుంగఁగ నేర్చి

పరుల దూతలచర్య లరయ నేర్చి

ఘనమైనయువ్యోగ మొసరించి వేగమె

యందు ఫలంబులఁ జెంద నేర్చి

గీ॥ పట్టి యీడేచ్చకొనునట్టి పనులు గల్గి
యటుల మెలఁగెడువారల సరసి నిలిపి
పరిభవంబై నయెడఁ గ్లేశపడక యుందు
ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

29

ల॥వె॥ బట్టి లక్షణముల నెంతయుఁ జెబువొంది
పతిహితంబునందె భక్తి గల్గి
చెలఁగు సంపదలను జేరూర్పు ఘను దళ
వాయిఁ జేయ మెలపవలయుఁ బతికి ॥

30

చం॥ ఎడయక రాత్రులుం బవలు నెచ్చరికందళవాలు యేఱులం
దడపులఁ గొండలం గడు భయంకరమైతగు చుర్గనీచుఁగ
ల్లడపడకుండునట్లుగ బలంబుల పూహమొసర్చి తానె యె
క్కుడుఁజితనంబునకా మెలఁగి చూడుచు నేసలఁగాఁగఁగఁగఁగ

ప్రయాణ వ్యసనరక్షణ ప్రకరణము

సీ॥ మేటియానొకదొర మిక్కిలి శౌర్యంబు
గలఘోరకతో మున్నుఁగదలవలయు
రఘునీసమూహంబు రాజుభండారంబు
చదలంబునడుముగాఁ జనగవలయు
వానికి రెండుపార్శ్వములందు హయములు
హయములపజ్జల నరదములును
వానిపార్శ్వంబుల నేనుగుల్ వానిపా
ర్శ్వంబుల గదియంగ వనజలంబు

గీ॥ లరుగవలయును వీరల కన్నిటికిని
వెనుక దశవాయి బడలినజనముఁ దేర్చి
కొనుచు నాయత్తపాటుతోఁ జనఁగఁ జేయ
పలయు దండెత్తునట్టి భూపల్లభుండు ॥

32

సీ॥ భయము ముందర గల్గఁ బటుమకరవృక్షా
ముననైన టెక్కలు దసర విచ్చి
రహి మించునట్టి గృధ్రవృక్షాహముననైన
వీరముఖంబైన తీరుబడిన
సూచితావృక్షాంబు సూటిచేనైనను
బలముల నడిపింప వలయుఁ దెలిసి
భయము పిలుందనొ పట్టున శకటరూ
పంబునమఱి పార్శ్వభయములందు

గీ॥ సలరు వక్షాయుధమురీతి నన్నిదిశల
భయము గల్గిన సర్వతోభద్రరీతి
బలము వృక్షాంబుగాఁ బన్ని బలవిభుండు
సడుపగాఁ జేయవలయు యత్నంబుతోడ ॥

33

ప॥ బలప్రయాణ వ్యసనములకు.

34

సీ॥ గుహలందు నెఱులందుఁ గొండల నదిత్రోవ
నడవుల నిఱుకటమైన యెడల
బడలిన నాకొన్నఁ గడు దప్పిఁజెందినఁ
గఱవుచేఁ దెవులుచేఁ గలిగియున్న
దొంగలు మారియుఁ దోలుక తిరిగిన
నడుసు నీళ్ళను ధూళి యలముకొనినఁ
తెదరిన సందడిఁ జెందిన నిద్దుర
నందినయెడఁ గూడి హాళినున్న

గీ॥ కొంచెమైనను సవరణ గూడకున్న
 గాలివానల నగ్గులఁదూలియున్నఁ
 దనదు నైన్యంబు రక్షించుకొనఁగవలయు
 శత్రునైన్యంబు లటులున్న జడువవలయు ॥ 35

గీ॥ దేశకాలవిశేషముల్ దెలిసి యరుల
 బలము భేదంబు నందించి బలసి చెలఁగు
 బలియునకుఁ గూటయుద్ధంబు గలుగదేవి
 యేయెడఁ బ్రకాశయుద్ధంబు చేయవలయు ॥ 36

కం॥ అడవులు గనుమలు మొదలగుఁ
 గడు నిఱుకటమైనచోట్లఁ గళవళపడుచుం
 దెడి శత్రుఁ దునుషు వలయును
 విడువక గగ్గోలువదెడి వేళలయందుకా ॥ 37

కూటయుద్ధ ప్రకారము

సీ॥ అహితుండు పోట్లాడ ననువై నచోటుఁ దాఁ
 గైకొని యచ్చోటఁ గదలకున్న
 నతనిమంత్రులు మొదలయిన వారల భేద
 మొందించి యచ్చోట నునికిఁ జెఱచి
 యైన నాటవికనైన్యంబు పేరిటిత్రాళ్ళ
 చేఁ జుట్టి పోరికిఁ జెదరఁదీసి
 తనమూఁక విఱిగిన యనువున నలయింబు
 కొనివచ్చి యొక యిఱుకునకుఁ దెచ్చి

గీ॥ వలనెఱుఁగు వీరభటులకు నెలవుఁ బెట్టి
 చేరి చుట్టుక జగడంబు చేసియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁగూల్పవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥ 38

సీ॥ జనపతిముందరఁ గనుపట్టుగా నిల్చి
తన కెదు రెక్కుశాత్రపునిమీఁద
వెనుకచక్కికి మేటివీరయోధుల నంపి
పొడిపించి స్రుక్కించి కెడపియైనఁ
గాక పిఱిందిథాగంబున మొనసూపి
ముందర నలయించి మొత్తియైన
నీకటి ప్రక్కఁ దా నెదిరించి శూరుల
నవ్వలి ప్రక్కది క్కంపియైన

సీ॥ నటుల నవ్వలిపార్శ్వంబులందు మొనపి
యివ్వలికి శూరతతి నంపి యెంచియైనఁ
గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

39

సీ॥ మునుచక్కి విషమమై మొనుపరాకుండిన
వెనుకటిదిక్కునఁ జెనకియైన
వెనుచక్కి మునుచక్కి మొనుపరాకుండినఁ
దొడరి ప్రక్కలఁజేరి పొడచియైన
నదిగాక మఱి తన యడవిమూఁకల శత్రు
బలముల దూఱ్యులఁ బనిచి మొదట
జగడంబు చేయించి మిగులఁ దా బడలించి
సన్నమై కూఁతలు నడలియున్న

సీ॥ వైరితతిమీఁదఁ బడుచును వాహనములు
గలఁగఁ దనకౌతులను బంపి కడిమియైనఁ
గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

40

సీ॥ చూష్యుల సరిమూఁకఁ దొలుదొల్ల నళికించి
 విఱిగి రా నళికించి విఱిగి రనుచు
 విశ్వానమునఁజేంది విమతు నేమరినచోఁ
 ఓనదు బల్మి చెలంగఁ దరిమియైనఁ
 దాటించు దిగుచోటఁ బట్టణంబులచోటఁ
 బైరుల నూళ్ళను బ్రజలయందు
 గొల్లకాసులుచూపి గొల్లలు చాలఁగాఁ
 బట్టినచోఁ జుట్టు ముట్టియైన

గీ॥ పేటలాదంగ నడవికి వెడలి బడలి
 యుండుతఱిఁ జుట్టు ముట్టి చెండియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁగూల్పవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

సీ॥ మునుపుగా నొరకొద్ది మూఁరల మొససేసి
 కడు గట్టి మూఁకలకడను దాచ
 సరిమూఁక సరకునేయక మీఱి గర్వించి
 తనమూఁకపైఁ బేర్చి యని యొసర్చు
 మునుపు తాదాచిన మూకఁచే శత్రులఁ
 జేరి చుట్టుక నొంపఁజేసి యైన
 నదిగాక పగవారి యావులఁ బట్టించి
 వార లందుకుఁగూయవచ్చుచోట

గీ॥ నడుమతెరువున సరికట్టి నడికియుండి
 కడిమిమై చుట్టుముట్టుక పొడిచియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రులఁ గూల్పవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

॥ గగ్గోలుచే భీతిగలిగి రాత్రులయందు
 నిద్రఁగానక పగల్ నిద్రఁ జెంది
 యలసి యేమతినచో నదరిపాటుననైనఁ
 బగ లెల్ల నాయత్తపాటు చెంది
 బడలినచోట మాపటిజామునందైన
 నమరేయిఁగడు నిద్ర దొడరువేళ
 ప్రేతిరిజగడంబు రీతి దానెఱుఁగుచుఁ
 బలుజోళ్ళు కొమ్ముకత్తులును గల్గి

॥ రుచులచేసైన వేగంబు గలిగినట్టి
 హఠతతిచేతనైనను జాటుముట్టి
 హఠయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్పవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగినన్పవవరుండు ॥

43

॥ ఎండకుగాలికి నెదురెక్కి కనుమోడ్చి
 సుడివడి తడఁబడుచోటనైన
 సదిగాక జుద్రంబు లగునట్టియడవుల
 మంచున మబ్బుల మలలఁ బొదల
 వాఁగుల వ్రంతలఁ దీఁగెల గుంతల
 తాల నేఱులను బోరానియిఱుకు
 తెరవుల నరికట్టి తిరుగువారుచునైన
 మిగులఁ దా నచ్చిద్రుఁ డగుచు మించి

॥ యదనుఁ జేకొని పైఁబడి చదిపి యైనఁ
 బదరి తినమూఁత బడలిక పడఁగనీక
 కూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్పవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగినన్పవవరుండు ॥

44

గీ॥ ప్రాణములయందుఁ గడు నానపాటులేక
 విఱిగిఁ లజ్జించి తిరిగిన వీరవరుడు
 మొక్కలంబునఁ బైఁబడి మొత్తుఁగాన
 మిగులవిఱిగినఁ డటుమగాఁ దగదు పతికి ॥ 45

గీ॥ ఇటులఁ గపటంబు జగడంబు లెఱిగెనేని
 గడు ననాయానమున గెల్పు గల్గుచుండుఁ
 గాన భూమిశుఁడగువాఁడు గపటయుద్ధ
 సరణిచేతనే శత్రులఁ జదుపపలయు ॥ 46

ప॥ ఉయస్థాన వృద్ధులకు. 47

క॥ వెచ్చము నాయము సమమై
 వచ్చిన స్థానంబు చుటియు ప్యయ మధికంబై
 వచ్చిన ఉయ మం దాయమె
 హెచ్చిన నది వృద్ధి దీని నెఱుఁగఁగ పలయున్ ॥ 48

ప॥ దొరయుత్సాహము గల్గి మోసగతులెందుండెఁగా నీర యే
 సరణిఁ వైరుల గెల్పునట్లు రివులఁ సాధింతు నఁ శంకఁదా
 నిరతంబుఁ మది నిల్చి చారతతిచే నేర్పుల్ పగఁ శత్రులం
 దరయంగాఁదగు సర్వకార్యములు నూహాపోహనన్నాహియై ॥ 49

ఉ॥ మోసపుపోరిచే రివులమూఁక నవశ్యము నొంచఁగా నగుఁ
 వేసటలేకయుండుపృథివీపతి యీగతి శత్రు గెల్పుటల్
 దోసముగాదు మున్నిటుల ద్రోణసుతుండును ద్రౌపదేయులం
 బ్రాసముఁ బూని యేమణినపట్టున నొంచఁడె నిద్రవేశలఁ ॥ 50

చతురింగుల ప్రయోజన ప్రకారము-గణకర్మ

సే॥ ఏండుయాత్రలను ముండరఁగాఁగ నడచుట
 పెనదుర్గములు చొచ్చి చనుట మఱియుఁ
 దెలుపుట లేనిచోఁ దెలుపులు వెట్టుట
 కొలఁకుల నదుల లోతులును దెలిసి
 బలసిమూహంబుల జలముఁ దాటించుట
 యనహాయగతి జయ మందుటయును
 తొరరాని మూఁకలఁ జొచ్చి భేదించుట
 పేర్చి వేఁగినమూఁకఁ గూర్చికొనుట

సీ॥ పొడవుల వెలుపుచూపుట పొడవులైన
 కొటలును గోటవాకిళ్ళు గూల్చుటయును
 తాల భండారములు మోవఁ జాలుటయును
 భయము దీర్చుట గణముల పను లటండు ॥

51

రథకర్మ

సం॥ తనసేనల రక్షించుట
 యనిఁ జెదరినఁ గూర్చికొనుట యరిసేనల దా
 కొనియుండిన భేదించుట
 యును నరికట్టుటయు రథము లొనరించుపనుల్ ॥

52

అశ్వకర్మ

సీ॥ కొండలదండ దిక్కుల మార్గములయందు
 విమతులమూఁకల వెదకుటయును
 ధన్యాదులను మిత్రతతుల రాఁ జేయుట
 వేగంపుఁబనులు గావించుటయును

బరుల వెంటాడుట తిరుగుచో విఱుగుట
 విఱిగియుఁ గ్రమ్మఱ వెంటఁబడుట
 మునుచక్కి ననుచక్కి వెనుచక్కిఁ బ్రక్కల
 పొదివి పొంకమెఱింగి పొడుచుటయును

గీ॥ పైరి యచ్చాళవై మీఱి పోర జుఱిఁగి
 పోయి పాశెంబుపైఁబడి పొడుచుటయును
 గీను లగువారిఁ దోడ్కొని తెచ్చుటయును
 దాడివెడలుట గుఱ్ఱపుదళముపనులు ॥

సె

పదాతికర్మ

సీ॥ ఎవుఁడు నైదువులు దా మేమఱుకుండుట
 త్రోవల బావుల రేపులందు
 నేఱుల విడిచలయెడఁ గవటంబులు
 దెలియుచుఁ దిరిగి శోధించుటయును
 వృణకాష్టజలములు దెచ్చుచోటులయందు
 మిగుల నెచ్చరిరతో మెలఁగుటయును
 రేలును బగలు భూపాలుఁ గాపాడుట
 చెప్పిన యట్లనె చేయుటయును

గీ॥ నివియ మొదలుగఁ గలిగిన యిట్టి వెల్ల
 బలము లొనరించు పను లండ్రు తెలిసి చూడ
 నిటులఁ జతురంగములపను లెఱుఁగవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

సె

సీ॥ మంచిజాతియుఁ బరిమాణంబు వేగంబు
 స్థానంబు యెదును సర్వములును
 నిలుకడ పనులందు నేర్పును దేజంబు
 చెప్పినకై వడిఁ జేయుటయును

ఘనతయు భద్రలక్షణముల నాయువుఁ
గలిగి యెన్నికమీఱ మెలఁగుటయును
గుట్టలులను నేనుఁగులకును మఱియును
గాలిమందిరిని లక్షణములెందు

గీ॥ నిటుల బలముల లక్షణం బెఱిగి యెపుడు
వాని వానిఁగ జేయఁగా వలయు పనుల
యందు నియమింపఁగాఁ దగు హరుపు రెఱిగి
సీతిమార్గం బెఱిగిననృపవరుండు ॥

55

౨॥ చతురంగ బలముల వేలలకు.

56

గీ॥ గుంటలను మిట్టలను డెల్ల గొప్పతాళుఁ
బుట్టలను మోటుచెట్టులు బొదలుగల్గి
మెలఁగఁగా వచ్చి ముండులు గలుగదేని
కాలిమూఁరల సనిసేయు నేల యంద్రు ॥

57

వాజిభూమి

౩॥ జలమును నడునును నెఱియలు
గలుగక మ్రాకులును తాలుఁగడు లేక పను
ఫలమై మెలఁగక వచ్చుచు
నలరిన గుట్టములనేల యగు వంద్రులునుల్ ॥

58

రథభూమి

సీ॥ ఇనుకలు మొద్దులు నెందెందె యుండక
బలుగుండ్లు నడును గుంటలను లేక
చేలును మళ్ళును జెట్లుఁ దీగలు లేక
గుంతలుఁ బొదలు వాఁగులును లేక

నెఱియలు నొడ్డులు బొఱియ లేమియు లేక
 పడి దాఁట గొరినెఱాఁకుడుల కోర్చి
 కనుగట్టియై బండికండులు గలఁగక
 చదరమై మిగుల విశాల మగుచు

గీ॥ నిగుడ మగుడంగఁ దగునట్టి నేలలందు
 సరదములు జగడమునేయ నమరుచుండు
 విట్టిజగడంపునేలల నెఱుఁగవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

54

నాగభూమి

సీ॥ తివిచిచేయఁగవచ్చుతీవియల్ గలయది
 పట్టి విఱువవచ్చుచెట్టు గలది
 యుసుకలు ననలుసు నెనఁగనియదియును
 నేనల కెందు రాఁబోనియదియు
 ఘనములై కనుపట్టు గట్టులు గలయది
 కడు గుంట మిట్టలు గలుగునదియు
 గలయంగ నుడుగువేరులుగలయదియును
 ననిసేయఁ గరులకు నర్హమైన

గీ॥ నేల యదిగాక యెటువంటి నేలయైనఁ
 గరుల కగు వాని కెందు నగమ్యభూమి
 గలుగకుండుట గాదె నాగంబు లయ్యె
 నిట్టిభూముల నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

55

సీ॥ అనిమొన విఱిగినయశ్వాదిబలముల
 నిలువఁగా నోపుచు బలము రాజు
 వెనుకదిక్కుండు నిల్చిన ప్రతిగ్రహ ముండు
 రదియు నిన్నూఱువిండ్లంతదప్పు

గలిగిన వెనుచక్కి నిలుకడగా నిల్చి
జగడంబు నేయింప జయము గల్గు
సటువలె రేకయ యనిసేయు నేబలం
బదియ పీఠినబలం బనఁగఁ బరగు

౧౧॥ నిల్లు గాపున జగడంబు లెఱుఁగురాజు
వెనుకదిక్కునఁ దా నిల్చి విఱిగి వచ్చు
దారిఁ గడు నాడుకొని నిల్పవలయు నెందు
వెనుక సనిలేక పోరు గావింపరాదు ॥

61

దానకల్పన ప్రకరణము

౧౨॥ రరి యూధంబుల మీఁదఁ బెట్టుకొని వేగం బొప్పుతేజీల సుం
దిరయ స్తుల్గడఁ గాపుగా నిలిపి యోగ్యంబైన యచ్చంబుతో
సరనాఘం దెబ్బ నిల్పు నచ్చటనె భండారంబును నిల్పుఁగాఁ
బరగు రాచఱికంబు నిల్పు నదిగా భండార మెందుం ధరక ॥

౧౩॥ తొలుదొలుతఁ బొడిచి గెలిచిన
భళి భళి యని పిలిచి యొనఁగఁ బతి కగు నీపుల్
గలిగిన నెవ్వఁడు పొడువఁడు
చలమునఁ బై కుఱికి శత్రుసంఘముల నిలక ॥

63

౧౪॥ పోరిలోఁ బగరాజుఁ బొడిచినవానికి
దాక్షిణ్య మొనరఁగా లక్షసంఖ్య
నతనికుమారుని నతనిసేనాపతి
నైనఁ జంపినవాని కందునగము
శత్రుసేనలలోన నన్నుతి తెక్కిన
పీరుఁ జంపినఁ బదివేలమాళ్ళు
పోతేనుఁగను గడు మేటిప్రదాసుని
ననిఁ గూల్చునతనికి నయిదువేలు

గీ॥ నహితుచనవరినై నను హయమునై న
వెనుకఁ దియ్యక చంపిన వెయ్యిమాళ్ళు
బంటుతలఁగొట్టి తెచ్చిన బంటునకును
బతి యొసంగఁగఁదగు రెండు పదులమాళ్ళు ॥

61

కం॥ పరబలముల కెదిరింపుచు
నురువడి శౌర్యంబుఁజూపు యోధుల కెందుఁ
నరవరుఁ డినుమడి జీతం
బరయుచుఁ దా నియ్యవలయు సందఱు మెచ్చుకా ॥

62

గీ॥ ధరణినాథుల కర్హమై తగినయట్టి
కరితురంగాదివస్తువుల గాక యన్య
వస్తువుల నాజి గెల్చి యెవ్వార లెందు
నేమి దెచ్చినఁ బతి వారి కియ్యవలయు ॥

63

కం॥ అనిలోన గెలిచి వచ్చిన
తనభటులకుఁ దగిన వస్తుతతి నొసఁగుచు నె
మ్మనముల సంతోషమ్ములఁ
గనఁ జేయఁగవలయు ధరణీరాంతుం దెప్పుటకా ॥

64

వ్యాహవికల్ప ప్రకరణము

ప॥ బారులు తీర్చుటకు.

65

సీ॥ మొనకు ముందఱి విలుమూఁకల నిల్పుచో
బారులనందున వారలకును
ధనువంతనేల యంతయ నెడఁగా నిల్చి
యచటికి మూఁడు విండ్లంతనేల

* (ఒంచొంటికిని నెడ నొప్పునట్టుల గుఱ్ఱముల బారు నిల్పఁగావలయు దాని)
పెనుక నేనుఁగుబారులను నిల్పఁగాఁ దగు
వానికి వెనుచక్కి వరుసతోడ

గీ॥ సటుల సరదంబు బారుల నమర నిల్పి
నిగు ఛనుర్మాన మనఁగ నీ యవనిలోన
నైదు చూరలపొడవగు నది యెఱింగి
దాని లిటు తీర్చవలయు భూపాలవరుఁడు ॥

69

నీ॥ ఇట్టి దారులలోన నెడనెడ విలుకాండ్ర
కును వాజులకు నేనుఁగులకు మఱియు
సరదంబులకును బార్వాంతిర భూముల
క్రమ మొప్పుచుండు నొక్కటియు మూఁడు
నైదు నైదగు సంఖ్య నమరిన శమముల
యంతదప్పుల నిల్పి యర్హ మొందు
నట్టి శమంబును నమరఁ జతుర్దశాం
గుళసంఖ్య ధరణిలోఁ దెలిసి చూడ

గీ॥ విన్నియు నెఱింగి బారుల నిటులఁదీర్చి
పోరగాఁదగు నిదిగాక పోరఁ దనకు
నెటులఁ బొందంబునందడి యెనఁగ దెటులఁ
జేరువగు నెటు లటులైనఁ పోరవలయు ॥

70

వ్యూహారచనా ప్రకారము

ప॥ మఱియు బలంబులు దొట్టుకొనకయుండ సనేక ప్రకారంబు
లెఱింగి వ్యూహంబులు బన్ని జగదంబు చేయంచవలయు
నవ్వధం బెట్లనిన గణానీకంబును, రథానీకంబును, మిత్రానీకంబును,

నన ననీకంబులు మూఁడు దెలుంగులై యుండు నందు గజంబులు
 తొమ్మిదియును, నందొక్కగజంబునకు ముందర జగడంబు
 నేయు గుఱ్ఱంబు లేనింటిచొప్పున నలుపదియైదు గుఱ్ఱంబులును
 నందొక్క గుఱ్ఱంబునకు ముందర జగడంబునేయు వీరభటులు
 ముగ్గురి లెక్కను నూటముప్పదియైదుగురు వీరభటులును నిట్లు
 పాదసంరక్షణార్థంబు పార్శ్వంబులయందుఁ గాచికొనియుండు
 గుఱ్ఱంబులు నలుపదియైదును, వీరభటులు నూటముప్పదియైదు
 గురునుం గూడి తొమ్మిది గజంబులును, దొంబది గుఱ్ఱంబులును
 నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గలయది గణానీకం
 బనం దగు, నీ ప్రకారంబునఁ దొమ్మిది రథంబులును, దొంబది
 గుఱ్ఱంబులును, నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గల
 యది రథానీకం బనం దగు. తొలుదొల్ల వీరభటులును, వారల
 వెనుక గుఱ్ఱంబులును వారి పిఱుందన రథంబులును, వారి
 వెనుక క్కే నేనుంగులునుం గలయది మిత్రానీకం బన నొప్పు
 నిట్టి యనీకసమూహంబే వ్యూహం బనం బరగి, నదియు
 దండవ్యూహంబును, భోగవ్యూహంబును, మండలవ్యూహంబును
 నసంహతవ్యూహంబును నస నాలుగుదెలుంగులై యుండు మఱియు
 నేతద్వేదంబులైన వ్యూహంబు లనేకంబులు గల పది యెఱింగి
 వ్యూహంబులు పన్నునపు డనీకానీకమధ్యంబున నై దేసి విండ్లంత
 దవ్వగలుగఁ బన్నవలయు, నం దసంహతవ్యూహంబున
 ననీకంబులు దూరంబున నిల్చునట్లుగాఁ బన్నవలయు, నిట్టి
 వ్యూహంబునకు శుక్రమతంబువార లురోభాగం బొకండును
 బార్శ్వభాగంబులు రెండును, మధ్యవృచ్ఛభాగంబులు రెండునుం
 గూడి పంచాంగంబులుం గలవందురందునకుఁ దనకుం గల బలంబు
 మూఁడుపాళ్ళుగ నేర్పఱచి యురోభాగంబున నొకపాలును,
 బార్శ్వభాగంబుల నొకపాలును, మధ్యవృచ్ఛభాగంబుల నొక

పాలునుంగా నిలువవలయునంద్రు. మఱియుఁ గొన్నిమతంబుల
వార లీ పంచాంగవ్యూహంబునకే యంగంబున కొక్కొక్క
యశికంబు లెక్క నశికంబులై దింటికి ముందర జగడంబునేయు
వార లాటునూట దెబ్బదియైదుగురు పీఠభటులును, నిన్నూట
యిరువదియైదు గుఱ్ఱంబులును, నలువదియైదేసుంగులును నిట్టులై
పాదసంరక్షణార్థబలంబునుంగాడి వేయినిన్నూట యేబదిసంఖ్య
గల పీఠభటులును, నన్నూటయేబది గుఱ్ఱంబులును, దొంబది
యేసుంగులునుం గలిగి యుండవలయు నంద్రు. వెండియు
బ్రహ్మస్పతిమతంబు వార లీ పంచాంగవ్యూహంబునకే కక్షభాగం
బులు రెండునుంగాడి సప్తాంగంబులం బ్రహ్మర్షిల్లసంహారందునకుం
గల బలంబు నాలుగుపాళ్ళొనరించి యురోభాగంబుల నొకపాలును,
గక్షభాగంబుల నొకపాలును, పార్శ్వభాగంబుల నొకపాలును,
మధ్యపుచ్చభాగంబుల నొకపాలునుంగాఁ బన్ని జగడంబు
నేయించవలయు నం ద్రుండు.

71

సీ॥ తమలోనఁ దాము సందడిపడి రలయక
యని యొసర్పఁగఁ దగు నదియుఁ గాక
రలిసి పోరాడ సంకుల నమరం బగు
నట్టి సందడికయ్యమందు నెల్లఁ
దమయేనుఁగుల దండఁ దాఁగొని జగడంబు
నేయఁగావలయు నజేయలీలఁ
దమమూఁకమీఁద గుఱ్ఱములు పైకొన్నచో
నొందొరుల్ చెదరకయుండి పోర

గీ॥ వలయు బాణంబులును దుపాకులును విండ్ల
మూఁక ముందర నిడికొని మొనకు నడచి
యెట్టి మూఁకలు బైకొన్న నట్టిమూఁక
చేతఁ బోరింపవలయును క్షితివరుండు ॥

72

ప్రకాశ యుద్ధ ప్రకరణము

ప॥ నేనాంగలకుఁ బ్రత్యేకనాయకులకు.

73

చ॥ కులమున మించువారిఁ దమకుం దగులై తగువారిఁ బోరిలో
నలవడి తత్ప్రతిక్రియల నన్నియుఁ జేయ నెఱుంగువారిఁ గ్రే
వల దమఘోరఁ గాఢఁ గలవారల నేనుఁగు లాద్వియైన యీ
కలకును వేఱువేఱ నధికారులఁగా నియమింపఁగాఁ దగుట॥ 74

౪౦॥ ఈరీతి వ్యూహములుగా

నేరుపుతోఁ బన్నినట్టి నిజబలములచే

వైరిబలంబుల మీఱి వి

దారింపఁగవలయుఁ గదిసి దళవాయి రగఁ ॥

75

౪౦॥ బలిమిగల వైరిబలముల

బల మిసుమది గలిగినట్టిబలములచేతఁ

గెలువఁదగుఁ దెఱపి చూపని

బలముల నేనుఁగులఁ బఱపఁగవలయుట ॥

76

గజబలప్రశంస

అయగ్రాహి॥ మెండగు జిరారుముదండ బలుకేడెములు

నిండుకొను గుమ్మలును దండితలరాణుల

గండమర బూసుచుఁ బ్రచండమదమత్తులగు

దండిమగ లేమఱక భండనములో ను

ద్దండగతి లోహమయదండములు బూసుకొని

నిండునమఱోకఁదగుచుండు పరసేనం

జెండఁ జనునందుఁ గలగుండుపడ వాద్యముల

డిండిమ డిమండిమ డిమండిమ లేసంగఁ ॥

77

౪౦॥ ఘనుఁడగు మావటీఁడు మొనగాలునఁగేలున నంపుకంబునఁ
 దను బురిగొల్పఁదొండము ముదంబునఁ జొవుచు చాలమెత్తుచుఁ
 గనుగవయుం జెవుల్ విగుడఁగాఁ దననేన నెఱింగి శత్రునే
 ననె సురుపాడి గెల్పు సరనాథున కిచ్చుఁగదా గణం బనిఁ॥ 78

౪౧॥ ఏనుఁగు లున్నచోనె పనియించును శ్రీహరిరాణి సంతలం
 బేనుఁగు పౌఞగల్గుదొర యేమిట నోటమిఁ జెందఁ దెట్టిచోఁ
 గాన చుడేభయాధ మధికంబుగఁ గొల్వఁగ దంతి నెక్కినం
 బ్రాణముతోడి దుర్గము నృపాలకుఁ దెక్కిన యల్ల పోరిలోఁ ॥

౪౨॥ తొడరు భయప్రదేశముల దుర్గములై వడిఁ బాటు నేలులఁ
 గవలఁగ నోడలై రణముఖంబున రాక్షసులై ప్రయాణముల్
 పెడల గృహంబులై మనసు వెచ్చగఁ జూడసు గారణంబులై
 వడుచుడ మెచ్చు నేనుఁగులె రా జయసాధనముల్ చలంపఁగఁ॥

౪౩॥ బలిమి ముదంబునుం గలుగు ధద్రగణంబుల రాజు శత్రుమూఁ
 కల సురుపాడి చెండుగఁ గరాపికచేసి జయించు నేనుఁగుల్
 బలుపుగ గల్గినన్ జయము బ్రాతియె కాపున వానిఁ బ్రోవఁగా
 పలయు నృపాలశేఖరుఁ డపశ్యముఁ దా జయలక్ష్మి మించఁగఁ॥

51॥ పొగడపువ్వులతావి పొదివి భుగుల్కొన
 పెడజల్లు సంతతచుదముఁగల్గి
 తేనెవన్నియ గల్గి దీప్తమై పొడవులై
 వలుదోలై పొలుచు కొమ్ములును గల్గి
 దొరయుచు సమములౌ తుంటి చిక్కులుగల్గి
 యొద్దికై కూడి పెన్నుద్దు లనఁగ
 బెరయుచుండెడునట్టి బృంహీతస్వనములు
 సమములై నట్టి యంగములుగలి

గీ॥ సకలశుభలక్షణంబులు చక్కఁదనము

చెలుపు గంభీరగమనము గలిగినట్టి

భద్రగజముల నేలుధూపాలకుండు

సకలనంపదఁ జెలువొందు జనులు వొగద ॥

82

చం॥ గజములు గల్గు భూవిభుఁడు గా నొకదిక్కున గాక యెల్లచో

గజములు గల్గువాఁడు ధరఁగల్గడు కాపున దంతికోటులఁ

గజముల లీల సత్త్వములఁ గన్నడు బంటులఁ జాల నేలినఁ

విజయము తేజముఁ సిరులు విశ్రుతకీర్తులు గల్గు ధర్మకుఁ ॥

రథబల ప్రశంస

ఉ॥ హరతగల్గు సారథులు చొక్కపు తేజులు కిరిచీరలు

త్కారమహారవంబు బిరుదధ్వజకోటులు ముఖఁ బోలిలో

వైరిమనోరథంబులను వానిరథంబులఁగూల్చి పోల్చు చిద్

తేరులవారు గల్గునరదేవున కెద్ది యసాధ్యమే ధరఁ ॥

83

అశ్వబల ప్రశంస

కం॥ ఏటికిఁ గరు లేటికి నరు

లేటికి మఱి రథచయంబు లీధరలోనఁ

నీటగు జయము లొసంగెడి

ఘోటకములె చాలఁగలఁ గువలయవతికిఁ ॥

84

సీ॥ నిలిచెనా యదుగులోనే నిల్చి చిత్రమై

కదలెనా బాణవేగము దెరల్చి

యనినిఁ గైదువుల సాధనకానిగతిఁ బొల్చి

దాఁచెనా లేడివందం బదల్చి

గమకించెనా సింహగమనంబు గమకించి
యడఁగెనా తాఁబేటియనువు మించి
చుట్టైనా వేడెంబు సుడిగాడ్చు నదలించి
బెళికెనా బేడినబెళుకు బెళికి

గీ॥ యెడమ కుడి వాగెబాగుల నెఱిగి తిరుగ
నిరుదెఱుఁగుమోము లనఁదగి హరువు మురువు
వెఱువు నొఱువును గడుమించు నరుదువిరుదు
నదులు నుదుబొందు తేజి రాజార్జ్యమండ్రు ॥

86

చం॥ తలఁప నవేళలకా మిగులఁ దాఁ దగులై తగునట్టి చుట్టమై
యల రణభూమి పేరఁదగు సంబుది దాఁటగ మేటితేఱవమై
సలరగఁ గ్రీడలనెల్లెలఁగు నప్పుడు దా వెలలేని రత్నమై
డెలఁగెడు గుఱ్ఱ మేహితము నేయదు నాయకుఁ డైనవానికికా ॥

చం॥ బలువగు కందముం విరుదు బంగరుచాయహాసించు సంపదల్
గల పరిపూర్ణదేహము విలాసముఁ జక్కఁదనంబు నోజయుం
గళలును జెల్లు తేటతెలిగన్నులు లక్షణముం జపంబునుం
గలిగిన తేజులకా సిరులు గైకొను భూభుజుఁ దేలఁగాఁ దగుకా ॥

౯౦॥ ఏ నరపతి గుఱ్ఱంబుల
నేనలచే మిగులఁ బ్రబలు షీతిలో నెవుడుకా
వానిది సిరి వానిది ధర
వానిదె జయలక్ష్మి కీర్తి వానిదె సుమ్మీ ॥

89

చం॥ ఈగతి నీతిమార్గమున నెంతయు సుస్థిరుడైన రాజు దా
దీగరిమన్ వహింపుచును దిగ్విజయంబును సర్వసంపదల్
భోగము గల్మియుం గలిగి భూవిభులెల్లను జేరికొల్వ ను
ద్యోగము లెల్లఁజేకుర సుఖోన్నతి రాజ్యమునేయు నిచ్చులున్ ॥

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదసరసీయహృత్పంగవనూనమానసో
 దార మదారివీరవరదర్పవిమర్దన చుర్దమద్రియా
 స్ఫారమజాబలాధిక విసారిం పూరితలోక సద్యః
 హారవిహారమానితమహారవివాదివిరాడితాంగదా ॥

91

మంగళమహాశ్రీ ॥

శ్రీమహితధామనుత సింహపుతఘాస్థవిశిష్టహితధానిత గుణశ్రీ
 కామరవతఃకృత్తినికాయకృత్తివర్జిత ప్రరాశిత నయాధిత జయశ్రీ
 రామ ఘోషధామ శరరాజి సురరాజి చరరాజిత విశాలమయశశ్రీ
 ఘోషరమణీయనిజభూజనసుఖప్రదుప్రభుత్వయుతమంగళమహాశ్రీ

గద్యము :— ఇది శ్రీమత్కృష్ణసంగోపాల చరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వత
 ధారద్వాజసంగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవధాగధేయ వేంకటనామధేయ
 ప్రణీతంబై స రామందర నీతిశాస్త్రంబును మహావ్రబంధంబునందు
 నేనావివరంబును, నేనాపతిప్రభావంబును గూటయుద్ధప్రకారంబును
 జతురంగబలప్రయోజనంబులును దద్భూములును ప్యసనంబులును
 దారితోషికంబును జతురంగబలప్రళంబయు సున్నది సర్వంబు
 నష్టమాశ్వాసము.

మ॥ రమణీయంబుగళాలివాహకవర్షంబుల గతంబై సహ
 ప్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగా వ్రొడిం చెనింగించి రా
 ర మహిం దిమ్మయ వెంకటాద్రి విభుపేర వేడ్కఁగామందతీ
 యము శ్రీవేంకటరామకృష్ణులు స్వధాస్వర్ధంబున రూఢిగఁ॥

శ్రీ

శ్రీ

శ్రీ

